

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Katedra sociologie

Petra Nyklíčková

**Neformální péče mladých českých vnoučat o prarodiče
v genderovém kontextu**

Young Czech Grandchildren's Informal Care for Grandparents
in the Context of Gender

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Magdaléna Šťovíčková Jantulová

Praha 2025

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

.....

Podpis autorky práce

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí této práce, Mgr. Magdaléně Šťovíčkové Jantulové, za cenné rady k bakalářské práci a za její odborné vedení. Dále velmi děkuji komunikačním partnerkám a partnerovi, kteří se do výzkumu zapojili. V neposlední řadě děkuji své rodině, která mi byla během celého procesu oporou, a spolužákům, kteří mi poskytli cennou zpětnou vazbu zejména k metodologickým aspektům práce.

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je neformální péče dospělých českých vnoučat o prarodiče s přihlédnutím k genderovému kontextu a roli genderové socializace ve vyprávěních vnoučat o této péči. Práce má dva cíle: zaprvé, popsat na základě vyprávění vnoučat různé podoby péče, kterou poskytují svým prarodičům, a okolnosti, za jakých tak činí, přičemž, zadruhé, cílí na porozumění odlišnostem v podobách této péče na základě genderové identity těchto lidí, a tomu, jakou roli v tomto hraje genderová socializace. Teoretická část pojednává o konceptech klíčových pro výzkum – o neformální péči o seniory, klasifikaci jejích podob a motivacích k jejímu poskytování, dále pak o vnukovské péči a o genderové socializaci k péči. Pro výzkum byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie – empirická část práce je založena na analýze a interpretaci 11 polostrukturovaných rozhovorů s narativním prvkem vedených s vnoučaty-dvacátníky. Z analýzy a interpretace vyplynulo, že vnoučata ve vzorku se podílela na různých typech péče poskytované seniorovi, přičemž se ale jednalo zejména o péči podpůrnou a péči emocionální – zrovna v nich se také nejvíce vyjevily genderové rozdíly a způsoby, jakými byly legitimizovány. Do této legitimizace se promítala genderová socializace vnoučat nejvíce, byť významnou roli sehrávaly ve vyprávěních také jiné okolnosti, které v rozhovorech vstupovaly do podoby vnukovské péče.

Klíčová slova

péče, vnukovství, genderová socializace, gender

Abstract

The topic of this thesis is the informal care provided by adult Czech grandchildren to grandparents, with particular attention to the gendered context and the role of gender socialization in the grandchildren's narratives about this care. The thesis has two main objectives: first, to describe, based on the grandchildren's experience, the various forms of care they provide to their grandparents and the circumstances under which they do so; and, second, to understand differences in the forms of this care in relation to the gender identity of the grandchildren and the role gender socialization plays in shaping it. The theoretical part of the thesis discusses key concepts for the research – informal elder care, the classification of its forms and the caretakers' motivations for providing it, as well as grandchild care and gender socialization into caregiving. A qualitative research strategy was chosen for the research – the empirical part of the thesis is based on the analysis and interpretation of 11 semi-structured interviews with a narrative element, which were conducted with grandchildren in their 20s. The analysis and interpretation showed that the grandchildren in the sample participate in various forms of care, but, for the most part, they spoke about supportive and emotional care. It was also within these forms that gender differences were most apparent, as well as the ways in which they were legitimized. Gender socialization emerged as a key component of these legitimizations, although other contextual circumstances also played a significant role in shaping the nature of grandchild caregiving as reflected in the interviews.

Key words

care, grandchildhood, gender socialization, gender

Obsah

Úvod.....	9
1. Teoretická část.....	11
1.1. Neformální péče	11
1.1.1. Typy péče.....	12
1.1.2. Genderovaná povaha péče	14
1.1.3. Motivace k péči.....	15
1.1.4. Vnukovská péče	15
1.2. Genderová socializace.....	19
1.2.1. Genderová socializace k péči.....	21
2. Metodologická část.....	24
2.1. Vymezení výzkumných cílů a výzkumných otázek.....	24
2.2. Výzkumná strategie a způsob tvorby dat	25
2.3. Výběr výzkumného vzorku	27
2.4. Charakteristiky komunikačních partnerek a partnera	29
2.5. Kontext tvorby dat.....	30
2.6. Analýza a interpretace dat.....	31
2.7. Etické aspekty výzkumného procesu	32
2.8. Výzvy a omezení výzkumu.....	34
2.9. Reflexe pozice výzkumnice	36
3. Analytická část	37
3.1. Různé podoby vnukovské péče ve výzkumném vzorku	37
3.1.1. Podpůrná péče.....	37
3.1.2. Neosobní péče.....	41

3.1.1.1. Poskytování technické podpory prarodičům ve využívání digitálních přístrojů a internetových služeb.....	38
3.1.3. Osobní péče: případ Cecílie.....	43
3.1.4. Emocionální péče.....	46
3.1.5. Motivace k péči a internalizovaná norma reciprocity péče	53
3.2. Gender ve vyprávění pečujících vnoučat	56
3.2.1. Gender, technologie a vnukovská reflexe prarodičovské volby	63
3.2.2. Genderované aspekty emocionální péče.....	65
3.3. Další významné okolnosti rozhodující o ujímání se péče o prarodiče.....	67
3.3.1. „(Ne)nechá si pomoci:“ ochota prarodičů přijmout pomoc ve vyprávění vnoučat	68
3.3.2. Geografická vzdálenost.....	72
3.3.3. Podoby role generace prarodičů	75
Závěr	81
Použitá literatura	85
Přílohy.....	89

Úvod

Neformální péče o seniory v rodině a to, jak její každodenní realitu prožívají lidé tuto péči poskytující (zejména primárně pečující osoby) je v rámci české i zahraniční sociologie vcelku bohatě pokryté téma. Některé publikace, které se mu věnují (např. Dudová a Volejníčková, 2014; Chaloupková, 2013; Jeřábek a kol., 2005; Jeřábek a kol., 2013; Přidalová, 2006), uvádějí, že tento typ péče, stejně tak jako péče celkově, má svůj genderový rozměr – jsou to spíše ženy, které se do role pečující osoby dostávají, přičemž se typicky jedná o partnerku, dceru nebo jinou ženskou příbuznou seniorky či seniora. To, jak se k této úloze ženy dostanou, pak může být výsledkem jak působení institucionálních uspořádání ve společnosti a sociálních struktur celkově, tak vlivu kulturních předpokladů, do kterých lze řadit například genderovou socializaci (Dudová a Volejníčková, 2014). V rámci socializace bývá ženám (na rozdíl od mužů) vštěpováno, že pečování o druhé je součástí jejich ženské identity, přičemž ony samy poté tyto významy kvůli vysoké míře internalizace nemusí zpochybňovat či problematizovat (Rubášová, 2005, s. 42).

Pokud se jedná o neformální péči poskytovanou seniorovi v *rodině*, aktéry této péče nemusí být pouze péči potřebující senior a jedna osoba, která tuto péči poskytuje. V rámci této péče se totiž může jednat o celý podpůrný systém, který seniorům (a také těm, kteří o ně pečují nejvíce) péči rovněž poskytují (Jeřábek, 2005, s. 13). Těmito sekundárními pečovateli pak mohou být i vnoučata seniorů.

Tématem této bakalářské je neformální péče vnoučat o seniory v rodině s přihlédnutím k jejímu genderovému kontextu. Sociologický kvalitativní výzkum, který v jejím rámci byl proveden, měl za cíle porozumět tomu, jakým způsobem se do té péče o prarodiče zapojují právě vnoučata, a rozeznat okolnosti a motivace, které je k tomuto pečování vedou. Zároveň (podobně jako u výzkumů s primárními pečujícími z generace dětí seniora) je jeho cílem porozumět odlišnostem ve vnukovské péči na základě genderové identity těchto vnoučat (konkrétně tomu, jakou roli v tom, jak vnoučata o této péči mluví, hraje genderová socializace). Teoretická část práce rozebírá klíčové koncepty pro práci. Věnuje se neformální péči, o jejíchž různých podobách pojednává za využití klasifikačního schématu, se kterým pracují Jeřábek a kolektivy (2005; 2013). Zabývá se také genderovaností neformální péče a nastiňuje některé motivace, které pečující osoby vedou k péči. Dále se

věnuje vnukovské péči za využití vybraných sociologických studií na téma vnukovství. Druhá část teorie pojednává o genderové socializaci jako konceptu a genderové socializaci k péči tak, jak ji popisují zejména dosavadní české studie věnující se tomuto tématu. V metodologické části práce jsou představeny cíle výzkumu a výzkumné otázky. Je zde také popsána výzkumná strategie, konkrétní nástroje, které byly využity, výzkumný vzorek, způsob tvorby a analýzy dat, kontext tvorby těchto dat a etické aspekty výzkumu. Analytická část poté představuje výstup z analýzy a interpretace, jejichž základem byly teoretické koncepty stanovené v teoretické části. V závěru práce jsou shrnuty nejvýznamnější výstupy z celého výzkumu.

1. Teoretická část

Teoretická část pojednává o neformální péči o seniora (zejména o různých podobách, kterých může nabývat), o vnukovství a o péči vnoučat v jeho rámci, a o genderované povaze péče o seniory. Vychází přitom zejména z prací Radky Dudové (Dudová, 2015; Dudová a Volejníčková, 2014; Dudová a Vohlídalová, 2018), Evy Dragomirecké a kolektivu (2020) a Hynka Jeřábka a kolektivů (2005; 2013). Následně se věnuje poznatkům relevantním pro téma vnukovské péče z vybraných studií věnujících se vnukovství (Souralová a Žáková, 2020; Even-Zohar a Sharlin, 2009; Keck a Saraceno, 2008). V druhé části pojednává o genderové socializaci jako prostředku celoživotního učení se děláním genderu a genderové socializaci k péči o druhé jako součásti tohoto učení.

1.1. Neformální péče

Neformální péči o seniora není snadné univerzálně definovat, stejně tak jako péči celkově (Graham, 2022, s. 13). Obtížnost jasného a obecně aplikovatelného vymezení se může vztahovat k tomu, že sami lidé, kterým je péče poskytována, jsou často velmi rozdílní, a aktivity péče o ně tedy nemohou být u všech stejné. Například Jeřábek (2020, s. 65) zdůrazňuje, že právě pojem „důchodci“ a to, jak se s ním v širší společenské diskuzi nakládá, je velmi zavádějící – naznačuje homogenitu, ve skutečnosti ale společnost toto slovo vztahuje k lidem, kteří se od sebe mohou z hlediska věku lišit i o desítky let a mají tedy ve svých životech i rozdílné možnosti, potřeby a zkušenosti.

Odborná literatura (včetně té sociologické) tak neformální péči konceptuálně uchopuje spíše prostřednictvím znaků, kterými se typicky vyznačuje. Tento typ péče je většinou poskytován někým, kdo je pro péči potřebujícího člověka blízkou osobou. Typicky jsou to tedy rodinní příslušníci, přátelé atp. Neformálně pečující osoba nevykonává péči jako náplň pracovního místa či členství ve formální organizaci (ať už v rámci sociálních služeb státu či neziskového sektoru) a cílem jejího pečování není především finanční zisk. Péče je z většiny vykonávána v přirozeném prostředí opečovávaného, a od určitého stupně intenzity se stává časově velmi náročnou. (Mikanová a Dvořáková, 2020, s. 52-64)

Neformálními pečujícími jsou nejčastěji manželé a partneři opečovávaných seniorů, na druhém místě pak lidé z generace jejich dětí (Jeřábek, 2013, s. 47).¹ Celkově největšímu tlaku na obstarávání péče v rodině (včetně péče o své vlastní potomky) čelí především lidé mezi 35 a 54 lety, a to zejména ženy (Chaloupková, 2013, s. 121). To, do jaké míry a jakým způsobem se do celkové péče o seniora zapojují lidé z generace vnoučat opečovávaných seniorů, však není zcela zřejmé. Některé studie vnukovství se tomuto tématu částečně věnují, avšak spíše okrajově a ne vždy s přihlédnutím k perspektivě samotných vnoučat.

1.1.1. Typy péče

Péče o osoby, které ve svém životě potřebují nějakou formu pomoci od druhých, může být různé intenzity a rozmanitých podob. Potřeby těchto lidí se mohou mezi sebou zásadně lišit, a to dle stavů fyzických a mentálních schopností, které péči potřebujícím osobám umožňují různou míru samostatnosti v určitých aktivitách.

Jeřábek a kolektivy (2005; 2013; viz též Dragomirecká a kol., 2020) rozlišují tři stupně péče podle toho, jak intenzivní, naléhavé a neodkladné aktivity je potřeba v rámci ní vykonávat. První z nich je **podpůrná péče**; ta se vztahuje k nepřilíš časté a spíše instrumentální pomoci opečovávanému (např. zajištění dopravy, občasná nákupy či opravné práce v domově opečovávané osoby). Tato péče nemusí být vykonávána pravidelně, spíše se jedná o nárazovou výpomoc osobě, která je, alespoň co se svého každodenního života týče, relativně samostatná.² **Neosobní péče**, druhý stupeň dle intenzity, je již spojena s chodem samotné domácnosti opečovávaného – pečující zajišťuje například vaření, úklid či praní prádla. U tohoto stupně intenzity už je vyžadována pravidelnost, ne-li každodennost, je tedy časově o dost náročnější než péče podpůrná. Nakonec **osobní péče**, tj. třetí stupeň intenzity pečování, se vyznačuje potřebou v podstatě neustálé fyzické přítomnosti pečující osoby u

---

¹ V konstelaci, kdy primárním pečujícím je žena z této generace, mohou mít vnoučata jako členové dané rodiny pozici pomocníků hlavního pečovatele, kterému pomáhají s plněním konkrétních krátkodobých úkolů (např. Dudová a Vohlídalová, 2018, s. 238).

² Při situaci, kdy je v rodině primární pečující, vykonávají tento typ péče další členové rodiny a mohou tak mít roli sekundárních pečovatelů či příležitostných asistentů primárně pečující osoby. Vzhledem k tomu, že primárně pečujícími osobami bývají častěji ženy, ocitají se muži v rodině (partneři, bratři atp.) spíše v roli jejich pravé ruky (Přidalová, 2006, s. 4; Dudová a Vohlídalová, 2018, s. 238).

opečovávaného, který je na svém pečujícím závislý v základních úkonech jako podávání jídla, podpora pohybu opečovávaného po domácnosti či osobní hygiena (proto při tomto stupni intenzity činí některé pečující osoby rozhodnutí se s péčí potřebným blízkým sestěhovat do jedné domácnosti). Jedná se o nejintenzivnější typ péče a situace při něm je psychicky, fyzicky i finančně náročná jak pro pečující osobu, tak možná i pro osobu opečovávanou. Tento typ péče bývá doménou primárně pečující osoby, která se z hlediska vykonávání těchto úkolů (spojených například s tabuizovaným tématem intimní hygieny) může považovat za nezastupitelnou – a to zejména v případě, že primární pečující je žena (Dudová a Vohlídalová, 2018, s. 238; Dudová a Volejníčková, 2014, s. 47).

Dále lze péči rozlišit na péči zdravotní, sociální a emocionální – všechny tyto typy aktivit jsou či mohou být poskytovány na všech výše zmíněných stupních intenzity péče (Bartoňová, 2005, s. 31). Poslední z těchto tří typů – *emocionální péče* – je specifický a klíčový typ péče o seniory (Jeřábek, 2005, s. 12) a osoby závislé na pomoci druhých obecně. Opečovávanému se jí dostane nejpravděpodobněji a nejvíce v případě, že se o něj stará rodina (tamtéž), neboť je nedílnou součástí rodinných pout a vztahů (Jeřábek, 2013, s. 46). Organizace, které zajišťují formální péči prostřednictvím profesionálních školených pečujících, mohou mít sice větší finanční, a tedy i materiální a personální zdroje než rodina péče potřebující osoby. Těmito prostředky však právě emocionální péči nedokáží zajistit lépe, než rodinní příslušníci či přátelé člověka – proto i při situacích, kdy je péči potřebující osoba umístěna do zařízení poskytujícího formální péči, má rodina stále až nezastupitelnou úlohu v poskytování tohoto typu péče (tamtéž).

Graham (2022) v souvislosti s péčí užívá slovní spojení „práce z lásky“ (v orig. *a labour of love*) proto, že kromě samotných věcných úkonů starání se o péči potřebující osobu je péče jako taková inherentně spojena s láskyplnými emocemi, které k sobě lidé pocítují. A je to právě láska k druhému, respektive starostlivost o něj, která bývá dle Graham silnou motivací k péči (Graham, 2022, s. 15-16). V souvislosti s neformální péčí (především tou emocionální) to zní logicky – pokud jeden má druhého rád, vyvolává v něm smutek to, když onen druhý strádá, a chce mu tedy od jeho trápení ulehčit. Toto však nezahrnuje pouze manuální úkony péče jako úklid, vaření, či krmení a pomoc s intimní hygienou člověka – pokud by tomu tak bylo, nebyla by role rodiny tolik potřebná u péče o člověka, jehož péče je

jinak z většiny zajištěna pečovatelským domem. Určit konkrétní definici emocionální péče o člověka je ošemetné, může však spočívat například v tom, „*být mu oporou, dodat mu duchovních sil, být mu nablízku*“ (Jeřábek, 2005, s. 12). Emocionální péče je tak v rámci této bakalářské práce širěji chápána jako péče o duševní well-being seniora v rodině, která spočívá v poskytování psychické podpory a v empatickém naslouchání seniorovi.

1.1.2. Genderovaná povaha péče

V odborné diskuzi o péči je třeba zohlednit to, že představy a činnosti s ní spojené nejsou genderově neutrální. V obojím totiž dominuje představa péče jako něčeho inherentně feminního, a to jak v rovině představ, tak v rovině praxe.³

Dudová a Volejníčková (2014) při svém výzkumu neformálních pečujících o seniory identifikovaly dva typy faktorů přispívajících k genderovanosti tohoto typu péče. Prvním typem jsou kulturní faktory, které působí jak na úrovni představ sdílených ve společnosti, ve které jedinec žije, tak na úrovni individuální identity jednotlivce, který si dané představy internalizuje. Tyto faktory zahrnují i společenské normy vycházející z genderového řádu ve společnosti, které se různě vztahují k ženám a mužům v ní. Druhým typem jsou strukturální faktory, které ovlivňují potenciální pečovatele prostřednictvím společenských institucí – konkrétně se jedná o „*genderovou dělbu práce v dané společnosti, nastavení pracovního trhu, rozdělení rolí v rodině či organizaci dalších společenských institucí (péče o děti, formální péče o seniory)*“ (Dudová a Volejníčková, 2014, s. 42). Kvůli tomuto typu faktorů může být pro rodinu, která čelí potřebě organizace péče, možnost delegování tohoto úkolu na ženu tím nejlogičtějším řešením (tamtéž).⁴ Ačkoliv se výzkum Radky Dudové zaměřuje především na neformální pečující z generace dětí seniorů (nikoliv na generaci jejich vnoučat, které se tato práce věnuje), je jeho výstup významný v tom, že poukázal na významnou charakteristiku péče v české společnosti: faktory kulturní i faktory strukturální společně přispívají k tomu, že péče o staré lidi je stále především údělem žen.

---

³ Například ve studii Tamary Tošnerové (2001, s. 20) tvořily ženy tři čtvrtiny pečujících, třetinu pak tvořily dcery péči potřebujících starých rodičů.

⁴ V souvislosti s tímto typem faktorů není bez zajímavosti fakt, že úloha pečující osoby připadá ženám i proto, že se dožívají vyššího věku než muži (Dudová, 2015, s. 101).

Očekávání spojená s péčí, která jsou na ženy a muže kladena nerovnoměrně, mohou vyústit v genderově rozdílnou duševní zátěž pečujících. Dudová a Vohlídalová (2018, s. 238) píšou, že jejich komunikační partnerky, které se staraly o staršího seniora ve své rodině, měly tendenci se přizpůsobovat aktuální situaci potřeb péče o seniora v rodině a neměly tak pevně stanovený limit svých sil, při kterém už by samy sobě i okolí přiznaly, že je tlak na ně příliš velký. Komunikační partneři-muži, kteří neformálně pečovali, tuto tendenci spíše neměli, a byli více a dříve otevřenější možnosti využití služeb formálních pečovateli. Potíže, které může dlouhodobá psychická zátěž spojená s péčí o druhého způsobit (či k nim alespoň přispívat) a kterému jsou ženy vystaveny v tomto ohledu více než muži, mohou být závažné – pokud nejsou řešeny, čelí pečující osoba riziku vzniku depresí, vyhoření či neuróz (Remr, 2020).

1.1.3. Motivace k péči

Kromě samotných láskyplných pocitů, které vůči svým blízkým člověk zažívá (a tedy i smutku v případě strastí těchto blízkých), může ale důvodů, proč člověk neformální péči poskytuje, být i více, a nemusí všechny spadat pod toto označení. Jedním z těchto důvodů je přesvědčení o morální povinnosti se postarat (Dudová, 2015, s. 96), které vychází z představy *reciprocity péče* – představy potomků, že na jejich bedrech leží odpovědnost za péči o starší příbuzné, kteří se po dobu mnoha let během jejich dětství starali o ně samotné (Hronová, 2017, s. 100).

Přání pomoci druhému (nebo alespoň pocit, že by tak člověk měl učinit) je tedy výsledkem jak vnitřního založení jedince, tak také internalizovaných společenských pravidel, která formují chování a smýšlení člověka (Jeřábek a Moravcová, 2013, s. 95). Jinými slovy, nejde zde pouze o individuální altruismus, nýbrž také o to, že jedinec je starostlivosti učen od raného věku, přičemž vzorem mu jsou lidé v jeho okolí, kteří jej vychovávají v tom, že pomáhat druhým a pečovat o ně je správné, a to zejména, pokud se jedná o členy rodiny.

1.1.4. Vnukovská péče

Neformální péče, kterou dospělá vnoučata poskytují svým prarodičům, je pro českou sociologii (a do jisté, byť menší míry i pro tu zahraniční) téma, kterému zatím nebyla věnována širší odborná pozornost. I jen samotné vnukovství (v anglicky psané odborné

literatuře *grandchildhood*), tedy zkušenost vnoučat s touto svou sociální rolí, začalo být předmětem sociologických výzkumů teprve v relativně nedávné době. Co se týče tématu vnoučat a jejich prarodičů, zaměřovaly se dosavadní české studie zejména na prarodičovství (např. Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018). V případě neformální péče, tématu českou sociologií prozkoumaného detailněji, dominují zase výzkumy zaměřující se především na primární neformální pečující v rodině (např. Dragomirecká a kol., 2020; Dudová, 2015; Přidalová, 2006; Tošnerová, 2001; Jeřábek a kol., 2005; Jeřábek a kol., 2013). Těmito pečujícími jsou nejčastěji právě lidé z „prostřední“ generace, tedy generace dětí opečovávaných seniorů (Chaloupková, 2013, s. 121).

V české sociologické literatuře je významným příspěvkem ke zkoumání vnukovství publikace Suralové a Žákové *Pod jednou střechou: třígenerační soužití v české společnosti* (2020). Autorky se v ní věnují i zkušenosti vnoučat se životem sdíleným s prarodiči a nastiňují, jakou povahu může mít jejich vztah v rámci tohoto typu soužití členů rodiny v jedné domácnosti. Jako významný znak tohoto vztahu se ukázala oboustrannost poskytování péče – prarodiče nejsou pouze příjemci péče, nýbrž sami také pečují (Suralová a Žáková, 2020, s. 37) a stejně tak to platí i u vnoučat (tamtéž, s. 199). Pečovatelská role prarodiče se neomezuje jenom na „hlídání“ během dětství vnoučat – v jejich dospělosti se prarodič stává důvěrníkem, kterému mohou vnoučata povědět o svých pocitech a trápeních (Suralová a Žáková, 2020, s. 139). Toto svěřování platí i naopak (ze strany prarodičů směrem k vnoučatům), mimo jiné v souvislosti se sdílením negativních pocitů ohledně prostřední generace (Suralová a Žáková, 2020, s. 139-140). Celkově emocionální složka péče, konkrétně poskytování citové podpory a zajišťování emocionální pohody v rodině, byla ale funkce, kterou vnoučata v tomto výzkumu vykonávala významným dílem – byla jakýmsi spojujícím prvkem, mediátorem a zprostředkovatelem mezi svými rodiči a prarodiči (Suralová a Žáková, 2020, s. 141-142). Konkrétně v souvislosti s generací babiček a dědečků pak píše Suralová a Žáková to, že „*role vnoučat (spočívala) ve formování subjektivního well-beingu prarodičů*“ (Suralová a Žáková, 2020, s. 180). Je důležité zdůraznit, že tohoto se nedá dosáhnout bez vynaložení snahy – na vztazích mezi členy jednotlivých generací (ale i mezi členy rodiny celkově) je nutné pracovat a je potřeba je udržovat pravidelným a vědomým úsilím (tamtéž, s. 42). S přihlédnutím k výše zmiňovanému pojetí emocionální péče je i toto součástí tohoto typu péče – vnoučata

poskytují svým prarodičům emoční podporu, vzájemně spolu sdílejí a rozebírají své pocity. Rovněž pro ostatní dvě generace fungují jako zprostředkovatelé komunikace a rodinní mediátoři, čímž dopomáhají k udržování klidné rodinné atmosféry.

Tento typ rodinného soužití však v současné české společnosti není až tak častý oproti situaci, kdy vnoučata a prarodiče nežijí ve společné domácnosti (Souralová a Žáková, 2020, s. 43). Je také třeba podotknout, že Souralová a Žáková se věnovaly vnukovství, které je každodenní, tedy předpokládá nejen každodenní kontakt (chtěný či nechtěný), který vznik vazeb mezi vnoučetem a prarodičem ulehčuje a dopomáhá k jeho nezprostředkovanosti (Souralová a Žáková, 2020, s. 139). Autorky zaznamenaly, že prarodiče jako „prostřední generace“ nefigurují jako zprostředkovatelé komunikace a kontaktu, neboť každodenní osobní kontakt a komunikace mezi jejich rodiči a jejich dětmi z podstaty společného života v jedné domácnosti probíhá i bez jejich přičinění (Souralová a Žáková, 2020, s. 134). U vnoučat a prarodičů, kteří bydlí v různých domácnostech, tomu tak však není, proto nelze vyloučit, že generace mezi nimi tuto roli zprostředkovatele může zastávat. Stejně tak bude jiným způsobem probíhat dělba pečovatelské práce v rodině, neboť významně větší podíl přebírají ti lidé, kteří s péčí potřebujícím člověkem bydlí ve společné domácnosti oproti těm, kteří žijí od nich odděleně. (Souralová a Žáková, 2020, s. 200)

Jedním z mála sociologických výzkumů, které se zaměřují na povahu vztahů dospělých vnoučat a jejich prarodičů, je studie Even-Zohar a Sharlina (2009), jejíž výzkumný vzorek tvořilo 216 párů vnoučat a jejich prarodičů (Židů, kteří v Izraeli žili alespoň 10 let). Zájmem této studie tedy byla role vnoučat jak z pohledu prarodičů, tak i z pohledu vnoučat samotných. Ze zjištění autorů vyplývá, že mladá vnoučata měla ke své vnukovské roli kladnější postoj, pokud se o ně jejich prarodiče sami starali během jejich dětství (Even-Zohar a Sharlin, 2009, s. 173). Vnoučata, jejichž prarodiče se o ně starali v dětství více, pomáhala ve své dospělosti spíše než ta, u kterých tomu tak nebylo (tamtéž). Rovněž se ukázalo, že názor vnoučat celkově na téma závazku postarat se o své prarodiče v jejich stáří byl jednoznačnější, než názor jejich prarodičů: vnoučata vyjadřovala přesvědčení, že je jejich úkolem se o své babičky a dědečky postarat, zatímco prarodiče takové nároky na svá vnoučata neměli. Autoři uvádějí, že pro prarodiče bylo těžší přijmout představu, že se v jejich vztahu s vnoučaty role pečujícího a opečovávaného obrátí – přirozenější pro ně totiž po

většinu jejich dospělosti bylo to, že to byli oni, kdo péči poskytovali. Zejména v těch případech, kdy prarodiče přebírali roli primárního pečujícího o své vnouče v dětském věku kvůli nepřítomnosti nebo nedostupnosti rodičů (Even-Zohar a Sharlin, 2009, s. 181).

Co se týče genderu vnoučat, byly to dle Even-Zohar a Sharlina (2009) spíše vnučky, které se s rolí pečujícího vnoučete ztotožňovaly, což je výsledek odpovídající tomu, že péče o staré lidi je přisuzována především ženám. Avšak autoři upozorňují, že to, kým a jak byla péče o prarodiče skutečně vykonávána, však z hlediska genderu vnoučat rozdílné nebylo. Velmi významnými prediktory bylo namísto genderové identity vnoučete to, jestli se o prarodiče už stará rodič vnoučete (tedy potomek či snacha nebo zeť jejich prarodiče). Jako nejvýznamnější prediktor toho, že se vnouče s prarodičem vídá, se pak v regresní analýze ukázala geografická vzdálenost bydliště vnoučete od bydliště prarodiče. (Even-Zohar a Sharlin, 2009, s. 177)

Ze zahraničních kvantitativních výzkumů vnukovství lze rovněž zmínit studii Kecka a Saraceno (2008), která s pomocí analýzy čtyř národních průzkumů srovnávají povahu vnukovsko-prarodičovských vztahů v kontextu Německa a Itálie. Byť se tato studie zaměřovala na vztahy mezi prarodiči a jejich vnoučaty, kterým nebylo více než 14 let, tedy nikoliv na vnuky a vnučky v dospělém věku, přináší ohledně budování blízkých vztahů mezi dětmi a jejich prarodiči jako prediktoru kontaktu mezi těmito dvěma generacemi v době dospělosti vnoučat významné poznatky. Autoři píší, že důležitou roli v tom, s jakým párem svých prarodičů se vnouče v dětském věku setkávalo více, sehrávalo takzvané matrilaterální privilegium, vycházející z role ženy jako manažerky rodinných vztahů – vnoučata v obou zemích měla větší kontakt s babičkami ze strany svých matek. Tyto babičky pak zprostředkovávaly a podporovaly budování vztahů mezi vnoučaty a svými manžely, tedy dědečky z matčiny strany, se kterými tak vnoučata byla rovněž ve větším kontaktu než s dědečky ze strany otce (viz též Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018). Stejně jako u Even-Zohar a Sharlina (2009, s. 177) byla prokázána významnost geografické vzdálenosti mezi bydlištěm vnoučat a bydlištěm jejich prarodičů, avšak z hlediska toho, jak intenzivně pečují o vnoučata samotní prarodiče. (Keck a Saraceno, 2008, s. 149-156)

1.2. Genderová socializace

„Genderová socializace je proces, při němž se jedinci učí hodnotám a normám spojenými s ženskými a mužskými rolemi ve společnosti.“ (O'Brien, 2009, s. 356).⁵ Každý lidský jedinec se rodí s vnějšími a vnitřními pohlavními znaky, které jsou označovány jako mužské či ženské (v angličtině *male* či *female*). Genderová identita jedince, respektive jeho identifikace s určitou genderovou kategorií, je však významnou měrou ovlivněna tím, jaké významy a vlastnosti jsou v souvislosti s danou genderovou kategorií normalizovány a institucionalizovány ve společnosti, ve které jedinec žije. Právě až během socializace se člověk učí tomu, co znamená být ženou či mužem v dané společnosti.⁶ Významná částí procesu genderové socializace si jedinec prochází především jako dítě, zažívá ji ale po celý svůj život. (O'Brien, 2009, s. 356)

Jedinec ale není pouhým pasivním příjemcem tohoto procesu – na společenská očekávání, která se na něj v rámci jemu přidělené genderové kategorie kladou, reaguje jednáním, jehož prostřednictvím vytváření a projevy své identity v jednání koriguje v každodenním vzájemném působení se svým okolím (O'Brien, 2009, s. 358). Koncept performativity genderu staví jedince do pozice aktéra, který vnímá, jak gender „dělají“ lidé v jeho okolí, kterým je přisouzena stejná genderová kategorie, a tyto projevy po nich opakuje (Butler, 2006). Jedince, který vnímá zpětnou vazbu od ostatních lidí na jeho projevy, a to, jak gender „dělá“, podle ní upravuje. Zároveň však disponuje možností svým jednáním společenské normy do určité míry zpochybňovat, narušovat a přetvářet. Gender je proto otázkou neustálého aktivního tvoření, nikoliv neměnnosti. (O'Brien, 2009, s. 358)

V souvislosti s genderovou socializací je třeba zároveň s West a Zimmermanem (2012) poukázat na to, že gender a pohlaví nelze považovat za jedno a totéž. Pohlaví je okolím jedinci přiřazeno z toho důvodu, že jeho tělo se vyznačuje jistými biologickými znaky, které společnost, ve které jedinec žije, schválila za určující pro určitou pohlavní kategorii. Gender však West a Zimmerman chápou jako „rutinní, metodické a opakované konání“ a jako „vynořující se rys sociálních situací,“ při kterém „osoby v rámci vzájemných

---

⁵ Z anglického originálu přeloženo autorkou práce.

⁶ Proto bývá gender označován jako sociální konstrukt (O'Brien, 2009, s. 356 a 358).

interakcí uspořádávají své rozličné a různorodé činnosti tak, aby odrážely nebo vyjadřovaly gender, a ... jsou připraveny vnímat chování ostatních ve stejném světle.“ (West a Zimmerman, 2012, s. 100) Významnost tohoto chápání genderu je v tom, že zpochybňuje významy asociované s genderovými kategoriemi jako přirozené a tedy nezpochybnitelné. To, jak být „ženou“ či „mužem“ a jaké mít na základě toho své charakteristiky či projevy, se významně odvíjí od toho, jaké významy daná společnost, ve které jedinec žije, s danými kategoriemi asociuje. Toto performování genderu (a zároveň přistoupení na percipování toho, že gender performují i ostatní) tak jedinec musí pružně a obezřetně korigovat na míru konkrétnímu dění (tamtéž, s. 107), důsledkem čehož, *„pokud děláme gender jak se patří, paralelně udržujeme, reprodukujeme a legitimizujeme institucionální uspořádání, které je založeno na pohlavních kategoriích. Pokud nedokážeme dělat gender tak, jak se patří, můžeme být, my jako jedinci – tedy nikoli institucionální uspořádání –, hnáni k zodpovědnosti.*“ (tamtéž, s. 115) I proto je gender významným prostředkem disciplinace jedinců ve společnosti, který je legitimizován prostřednictvím normalizace rozdílů jako „přirozených“ (tamtéž, s. 116).

Tomu, jak gender dělat správně (dle společnosti, ve které žije), se jedinec učí právě během procesu socializace, *„jehož prostřednictvím si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu.*“ (Renzetti a Curran, 2003, s. 93). Dle Renzetti a Curran (tamtéž) se může genderová socializace odehrávat jednak díky explicitním formám pozitivního či negativního posilování (systémům odměn a trestů), jednak s pomocí nenápadných, na první pohled skrytých náznaků v sociálních interakcích. Oba tyto způsoby socializace jsou na člověka uplatňovány už od raného dětství – Renzetti a Curran (2003, s. 108) píše, že socializace dítěte (včetně té genderové) začíná bezprostředně po jeho porodu. Dle Smetáčkové (2016, s. 54-55) jde počátek socializace ruku v ruce s momentem, kdy dítě začne získávat povědomí o světě kolem sebe (a lidech v něm), tento proces ale může být zahájen i dříve, a to ještě před porodem dítěte.

O všech těchto třech možnostech lze konstatovat, že to, jak je jedinec od svého útlého věku ostatními vnímán dle genderové kategorie, která je mu na základě jeho pohlavních znaků okolím přisouzena (a na základě níž pak jedinec přijímá vjemy z tohoto okolí), je ovlivněno genderovými stereotypy v dané společnosti. Genderové stereotypy *„představují*

ve společnosti široce sdílenou a generalizovanou představu o tom, jaké charakteristiky nesou ženy a muži.“ (Smetáčková, 2016, s. 49). Tyto charakteristiky jsou zpravidla konstruovány jako protikladné či vzájemně se vylučující.⁷ Například, zatímco s muži jsou asociovány vlastnosti jako dominance, rozum a technická zručnost, s ženami je spojována submisivita, emocionalita a orientace na mezilidské vztahy (tamtéž, s. 50). Dětem označeným jako dívky jsou v prvních okamžicích jejich života přisuzovány charakteristiky jako „*křehké*“ či „*líbezné*“, zatímco chlapci jsou „*silní*“ (Renzetti a Curran, 2003, s. 93). Z udržování a reprodukce těchto stereotypů významně těží pohlavně-genderový řád, k jehož přetrvávání napomáhají (Smetáčková, 2016, s. 47).

1.2.1. Genderová socializace k péči

Genderovou socializaci označují Dudová a Vohlídalová (2018, s. 223) jako jeden z důvodů toho, proč je očekávání zvýšeného zájmu o potřeby druhých asociováno především se ženami. V rovině kolektivně sdílených kulturních představách je péče neodmyslitelně spjata s identitou ženy a její sociální rolí (Dudová a Volejníčková, 2014, s. 44; rovněž Rubášová, 2005, s. 42 a 44), a to ať už se jedná o péči o děti, péči o nemocné či právě péči o seniory (také Rubášová, 2005, s. 44). Jak vysvětluje Přidalová (2006, s. 2), „*Péče o jinou osobu spadá do okruhu domácích prací, je spojena s určitými pečovatelskými dovednostmi a zahrnuje udržování příbuzenských vztahů. Ženy těmito aktivitám dominují a jsou jim tradičně připisovány jako to, v čem jsou lepší než muži, co je pro ně přirozenější.*“ Je patrné, že péče je tedy, stejně jako jiné domácí práce, předmětem genderových i jiných stereotypů (Tošnerová, 2001, s. 21).

Dudová a Volejníčková (2014) popisují, že socializace k péči neprobíhá pouze směrem od okolí k pečující osobě, ale také od pečující osoby k jejímu okolí – například právě k jejím dětem, vnoučatům péči potřebujících seniorů. Komunikační partnerky výzkumnic (dcery, které se při potřebě zajištění péče pro jejich staré rodiče ujaly role primární pečovatelky) v souvislosti se svou vlastní možnou budoucí potřebou péče se samozřejmě přisuzovaly hlavní zodpovědnost za tento úkol svým dcerám či jiným mladým ženským příbuzným. Syny naopak měly tendenci odpovědnosti za tento úkol zbavovat, a to buď na

---

⁷ To, jak jsou tyto vlastnosti společensky i finančně oceňované, přitom není stejné (srov. Křížková a kol., 2011).

základě jejich pracovního vytížení,⁸ nebo pouze z důvodu jejich genderu. V případech, kdy o svých synech jako o potenciálních pečovateli uvažovaly, činily tak zároveň s vyzdvihováním určitých „*feminních aspektů synovy identity*“ (Dudová a Volejníčková, 2014, s. 52). Tímto způsobem je pak reprodukována představa ženy jako „přirozené“ pečovatelky. Rovněž to má ten důsledek, že na úrovni identity si ženy již odmala internalizují starostlivost o zdraví a celkový well-being druhých jako normu, kterou musí naplňovat, a podle které samy sebe hodnotí podle toho, jak se jim to (ne)daří (Přidalová, 2006, s. 1).⁹ Právě tyto kontexty pak Even-Zohar a Sharlin (2009, s. 177) uvádějí v souvislosti s výsledky své kvantitativní studie vnukovství izraelských vnoučata a jeho souvislosti s péčí o prarodiče – dospělé vnučky v jejich výzkumném vzorku se s pečovatelskou rolí identifikovaly ve větší míře, než vnuci.

Představa „přirozeného nadání“ žen k péči je však v kontrastu s reálným, často náročným a dlouho trvajícím osvojováním si znalostí a dovedností k tomu, aby člověk zvládl o druhého dobře pečovat (Přidalová, 2006, s. 3; Rubášová, 2005, s. 44). Toto je spojeno i s tím, jak nesnadné je pro pečující ženy rozhodnutí ujmout se intenzivní péče na úkor jiných aspektů svého každodenního života – například výkonu svého povolání. Například právě ze studie Dudové (Dudová a Vohlídalová, 2018) je patrné, že zejména ženy ve výzkumných rozhovorech prezentovaly svou volbu ujmout se úlohy primárního pečovatele o starého a nesoběstačného člena rodiny jako samozřejmou a nepotřebující delšího rozvážení. V dalším průběhu rozhovorů se však vyjevilo to, že ženy zvažovaly mnoho potenciálních důsledků, které toto jejich rozhodnutí mohlo mít – například odchod z placeného zaměstnání do předčasného důchodu, který by mohl negativně ovlivnit jejich finanční situaci ve stáří.

Je to tedy právě genderová socializace v dětství, kterou Přidalová (2006) označuje jako jeden z možných faktorů podílejících se na normalizaci žen jako první volby při potřebě péče. Stejně jako Dudová a Volejníčková (2014) však dochází k tomu, že jako vysvětlení převahy žen mezi pečujícími nepostačuje genderová socializace sama o sobě – může ženy k

---

⁸ Tedy omluvy, kterou chápaly jako oprávněný důvod, proč se na péči nepodílet, přičemž však argument neměl u žen stejnou váhu jako u mužů.

⁹ Jako „selhání“ například mohou pocítovat to, že péče potřebná osoba v rodině je nakonec svěřena instituci zajišťující formální péči (Dudová a Vohlídalová, 2018, s. 238).

péči spíše směřovat než muže, kromě ní je však třeba zohlednit také například kvalitu vztahů mezi rodinnými příslušníky, sklon samotného prarodiče k dostávání různých podob péče od různých lidí (například v oblasti intimní hygieny), a také všechny faktory spadající do již zmíněné skupiny faktorů strukturních.

O genderové povaze péče v rodině píše rovněž Hasmanová Marhánková a Štípková (2018), které se věnovaly výzkumu českého prarodičovství. V souvislosti s péčí o malá vnoučata píše, že *„zodpovědnost za péči a organizaci základních potřeb malých dětí jsou tradičně vnímány jako součást ženské genderové role a ženy si také v průběhu genderové socializace osvojují dovednosti spojené s péčí“* (Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018, s. 165). I jejich výzkum potvrzuje to, že jsou to zpravidla ženy, které pro účely managementu vztahů v rodině vykonávají značnou míru emoční práce (tamtéž, s. 166) přičemž jejich manželé a mužští příbuzní z této jejich práce profitují.¹⁰ Autorky upozorňují na to, že generace prarodičů, které se ve svém výzkumu věnovaly, si ze své výchovy stále nesou pojetí mužských a ženských charakteristik, které bývá označováno jako tradiční. Mezigenerační přenos představy ženy jako přirozeně pečující tedy prostřednictvím kontaktu prarodičů s vnoučaty probíhá během rané genderové socializace i ob generací.

---

¹⁰ Například babičky tak figurují jako zprostředkovatelky vztahů mezi jejich manžely a vnoučaty (Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018).

2. Metodologická část

2.1. Vymezení výzkumných cílů a výzkumných otázek

Cíli empirické části práce jsou popis podob péče, kterou mladá česká vnoučata ve výzkumném vzorku dle svého vyprávění poskytují svým prarodičům, a porozumění jejich genderované zkušenosti s vnukovskou péčí. Byly vymezeny dva výzkumné cíle práce, na jejichž základě byly formulovány hlavní výzkumné otázky:

1. cíl: Popsat různé podoby vnukovské péče v daném vzorku.

Jakými typy péče se podle vyprávění dospělých českých vnoučat vyznačuje jejich vnukovská péče?

Za jakých okolností dle svých slov (ne)vykonávají vnoučata péči (příp. určitý typ péče)?

2. cíl: porozumět odlišnostem v těchto podobách vnukovské péče na základě genderu

Jak způsoby, jakými vnoučata mluví o péči, kterou poskytují svým prarodičům, reflektují rozdíly v této péči na základě genderové identity těchto vnoučat?

Jakou roli v tom, jak vnoučata mluví o péči, kterou poskytují svým prarodičům, hrají odlišné dynamiky genderové socializace vnoučat?

Byly rovněž formulovány vedlejší výzkumné otázky:

Jaké motivace vedou vnoučata, dle jejich vlastních slov, k péči o prarodiče? A jak tyto své motivace tematizují v souvislosti s očekáváním jejich okolí?

Jak vnoučata toto očekávání vyjednávají k sobě samým?

K cílům práce je přihlédnuto s východisky, ze kterých sestává její teoretická část. Při poskytování neformální péče seniorovi v rodině plní pečující osoby mnoho činností rozdílných dle intenzity. Tuto rozdílnost uchopuje klasifikační schéma, ze kterého práce vychází. V jeho rámci je možné různé aktivity klasifikovat jako péči podpůrnou (zahrnující spíše nepravidelné a méně náročné aktivity), péči neosobní (spočívající v aktivitách, které již vyžadují větší pravidelnost a nejsou pro seniora snadno postradatelné) či péči osobní

(charakteristickou svou každodenností a velkou náročností) (Jeřábek a kol., 2005; Jeřábek a kol., 2013; Dragomirecká a kol., 2020). Kromě fyzických úkonů pečování pak je ale zásadní součástí také emocionální péče, která zahrnuje rozdílné podoby péče o emoční well-being seniora (Jeřábek 2005, s. 12). Motivace, které člověka k pečování vedou, pak mohou vyplývat jak z jeho individuálních charakteristik, tak i z internalizovaných norem reciprocity péče (Hronová, 2017; Jeřábek a Moravcová, 2013, s. 95). To, kdo se péče o seniory v rodině ujímá, přitom není prosté genderovaných významů – celkově vzato jsou ženy k poskytování péče socializované od raného dětství a péče a její osvojování jsou přímo spojené s osvojováním jejich genderové identity, což je spíše než muže staví do angažované pečující role (Dudová a Volejníčková, 2014; Dudová a Vohlídalová, 2018; Rubášová, 2005; Přidalová, 2006; Hasmanová Marhánková a Šípková, 2018). Tato socializace k péči se projevuje nejen u generace dětí seniorů, ale také u generace vnoučat, ačkoliv reálná situace toho, kdo jak z vnuček a vnuků pečuje, tomu nemusí odpovídat (Even-Zohar a Sharlin, 2009).

2.2. Výzkumná strategie a způsob tvorby dat

K provedení výzkumu byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, neboť záměrem práce bylo pojednat o tom, jakým způsobem pečující vnoučata vnímají sociální realitu vnukovského pečování ze své vlastní perspektivy. Šlo o zachycení perspektivy emické, tedy o „*vykreslení právě té barvitosti a vrstevnatosti (sociálního) světa, významů, které mu různí lidé přisuzují, způsobů, jak jej prožívají, kontextů, jež se na této mnohosti podílejí*“ (Novotná, 2019a, s. 259).

K tvorbě dat byl navrhnut polostrukturovaný rozhovor s narativním prvkem (scénář rozhovoru s předpřipravenými okruhy je dostupný v Příloze 1). Dle Zandlové (2019, s. 323) lze polostrukturovaný rozhovor zvolit tehdy, kdy je výzkumný problém vymezený již ve fázi plánování výzkumu, přičemž od začátku je cíleno na určitější motivy v jeho rámci, která jsou poté při analýze srovnávána napříč jednotlivými rozhovory. Zároveň však, na rozdíl od strukturovaného rozhovoru, poskytuje polostrukturovaný rozhovor informátorům větší prostor pro individuální formulace a pojmenovávání v rámci jejich vyprávění (Zandlová, 2019, s. 322). První otázka, kterou byly rozhovory zahajovány, měla ovšem do určité míry narativní charakter. Důvodem tohoto přístupu bylo to, že tato otázka poskytovala druhé straně možnost začít své vyprávění jakkoliv a odkudkoliv, čímž tazatelce zprostředkovala

širší kontext situace komunikačního partnera (například informace o tom, jaké prarodiče komunikační partner má, jak často s nimi je v kontaktu aj.) – poskytla tedy tu výhodu, kterou Zandlová formuluje jako možnost „*interpretovat výpověď narátora v celkovém kontextu vyprávění*“ (Zandlová, 2019, s. 329). Zároveň tato otázka vytvořila prostor pro plynulý začátek rozhovoru.¹¹

Rozhovory byly započaty nastolením tématu prostřednictvím této otázky narativního charakteru. Otázka se nicméně nezaměřovala přímo na péči o prarodiče jako takovou, spíše cílila na to, aby na začátku rozhovoru komunikační partnerky a partner uvedli tazatelku do podoby svého kontaktu s prarodiči a nastínili povahu svého vztahu s nimi. Následovala polostrukturovaná část rozhovoru, která obsahovala otázky cílící na konkrétnější aspekty zkušenosti vnukovské péče. Tato část sestávala jak z otázek předpřipravených, tak z otázek doplňujících, které vznikly během průběhu samotných rozhovorů. Z tohoto důvodu nebyly otázky zpravidla kladeny postupně, nýbrž bylo pořadí jejich kladení upravováno dle momentálního průběhu rozhovoru za účelem udržení jeho plynulosti. Výhodou tohoto typu rozhovoru je to, že komunikační partner odpovídá na konkrétněji formulované téma ze strany tazatele, má však volnost pro vlastní nakládání s vymezeným tématem a může tak svou odpověď formulovat dle sebe. Tazatel pak díky nastoleným otázkám udrží v podobě rozhovoru určitou míru řádu a může improvizovat v případě, že v průběhu rozhovoru vyvstanou zajímavé kontexty, na které se bude chtít doptat (Zandlová, 2019, s. 322). Polostrukturovaná část tak poskytovala výhody jak tazatelce, tak komunikačním partnerům. Otázky z části *Představení komunikačního partnera a jeho prarodiče* byly koncipovány jako spíše doplňující či pomocné pro otázku v narativní části. Byly užity jako doplňující v případě, že komunikační partner/ka své prarodiče sám od sebe nepředstavil/a ve své odpovědi na ní.

Z rozhovorů byly pořízeny audiozáznamy, které byly následně přepsány pro účel analýzy v programu Atlas.ti.

---

¹¹ Stávalo se však také to, že některá do výzkumu zapojená vnoučata měla problém se samostatným vyprávěním po delší dobu – například komunikační partnerka Cecilie to vysvětlovala tím, že není uvyklá něco sama vyprávět a upřednostňuje proto oboustrannou konverzaci. Především zde ale může hrát roli to, že narativní otázka byla formulována příliš zešíroka.

2.3. Výběr výzkumného vzorku

K sestavení vzorku pro výzkum byl využit účelový výběr, vzorek totiž musel být promyšlen předtím, než byla započata tvorba primárních dat pro výzkum (Novotná, 2019b, s. 293-294; Silverman, 2005, s. 129). Volba tohoto typu výběru také přinesla výhodu možnosti podobu výzkumného vzorku upravit (tamtéž). Bylo přitom cíleno na homogenní povahu vzorku¹² (v klíčových charakteristikách se tedy komunikační partnerky a partner shodovali). K výběru byla zvolena čtyři klíčová kritéria, která shrnuje následující tabulka a která více rozvádí text pod ní:

Kritérium	Popis kritéria
Věk	Komunikační(mu) partnerce/partnerovi je mezi 18 a 30 lety věku.
Národnost	Komunikační partner/ka je Čech.
Prarodič	Komunikační partner/ka má alespoň jednoho prarodiče.
Neformální kontakt s tímto prarodičem	Komunikační partner/ka udržuje s tímto prarodičem kontakt, který není pouze formální.

- věk

Komunikačními partnery jsou mladá dospělá vnoučata, jejichž věk je na škále mezi osmnácti a třiceti lety (včetně). Možnost oslovení mladších lidí byla již na začátku vyloučena kvůli tomu, že pro autorku práce jako výzkumníka nezkušeného ve výzkumné práci s dětmi a lidmi s omezenou možností souhlasu nepředstavovala dostatečně relevantní možnost. Horní hranice rozmezí byla stanovena pomocí termínu mládež, jak jej definuje Sociologická encyklopedie Sociologického ústavu AV ČR („V našich podmínkách se m. uvažuje většinou...do 30 let, kdy jsou završeny dílčí procesy soc. zrání u všech skupin mládeže“; Sak, 1996).

---

¹² Výslednou podobou výzkumného vzorku je však vzorek deviantní.

- *národnost*

Komunikační partneři jsou české národnosti, identifikují se s českou kulturou a mluví českým jazykem. Určení tohoto kritéria proběhlo jak kvůli zajištění kulturní, respektive regionální homogenity, tak kvůli míře obeznámenosti s českou kulturou a jazykem.

- *prarodič*

Komunikační partneři mají v době realizace výzkumu alespoň jednoho prarodiče. Toto kritérium vylučuje možnost zahrnutí lidí, kteří by v době rozhovoru neměli ani jednoho žijícího prarodiče, protože, byť by jejich zkušenost byla jistě zajímavá, tento výzkum cílil především na to, aby prožívání daného fenoménu – neformální péče o prarodiče – bylo pro komunikační partnery aktuální, nikoliv pouze zpětně reflektované. Navazujícím problematickým aspektem může být nostalgie a neuvědomovaná snaha komunikačního partnera o zpětné zkreslování reality, které by mohly v případě líčení zkušenosti se zesnulým prarodičem nastat.

- *neformální kontakt s prarodičem, se kterým nežijí ve společné domácnosti*

Komunikační partneři jsou alespoň s jedním prarodičem v kontaktu, který není čistě formálního charakteru. V této práci zrcadlí význam slovního spojení „neformální kontakt“ samotný význam pojmu neformální péče (kapitola 1.1. *Neformální péče*). Hlavními charakteristikami takového kontaktu měla být určitá citová blízkost pečujícího a opečovávaného, absence formální organizace, která by byla prostředníkem takového kontaktu, věnování určitého množství času a snahy tomuto kontaktu a motivace, za kterou není především pragmatický (např. finanční) zisk (příčemž tento kontakt může probíhat jak osobně, tak i například online nebo prostřednictvím telefonní komunikace). Zároveň však platí, že komunikační partneři se svým prarodičem nesdílí dlouhodobě jednu domácnost. Toto kritérium bylo cíleně vymezeno volně a bylo užíváno místo potenciálního alternativního kritéria *péče o prarodiče*. Předpokladem pro toto kritérium byla právě výše zmiňovaná tendence pečujících chápat péči o starší členy rodiny jako samozřejmost, tedy něco, co vlastně ani za „opravdovou péči“ nelze považovat (Dudová a Vohlídalová, 2018). Ukázalo se, že toto se zejména týkalo aktivit podpůrné péče (která byla komunikačními partnery rámována jako občasné vypomáhání a jako něco, co vlastně až tak velkou pomocí není) a

emocionální péče. Tyto dva typy vnoučata chápala jako přirozenou součást kontaktu s prarodiči a ne jako způsob, jak by se o své prarodiče starala, ačkoliv zároveň během rozhovoru vyjadřovala názor, že tyto jejich činy pro jejich prarodiče skutečně velkou pomocí jsou. Podmínka, že komunikační partneři a jejich prarodiče spolu nežijí, byla stanovena proto, aby při analýze nedocházelo ke směřování vnukovství každodenního, jak ho popsaly Souralová a Žáková (2020) ve svém výzkumu třígeneračního soužití, a vnukovství, které každodenní není, jako je tomu v případě lidí, kteří musí za prarodiči dojíždět či docházet ze svého vlastního domova.

2.4. Charakteristiky komunikačních partnerek a partnera

Výsledný výzkumný vzorek tvoří 10 žen a 1 muž – ačkoliv deviantní vzorek nebyl původním záměrem, bylo učiněno rozhodnutí jediného komunikačního partnera-muže ze vzorku nevyřadit z toho důvodu, že jeho výpověď mohla v porovnání s výpověďmi komunikačních partnerek-žen poukázat na aspekty zkoumaného fenoménu, které by jinak mohly zůstat bez povšimnutí (Novotná, 2019b, s. 300). Je ale důležité k těmto datům přistupovat s tím, že na paměti zůstává fakt partnerovy zásadní odlišnosti vůči zbytku komunikačních partnerek ve vzorku, která může být příčinou odlišnosti dat vzniklých s jeho pomocí.

Následující tabulka shrnuje klíčové charakteristiky komunikačních partnerů relevantních pro výzkum:

Komunikační partnerky a partner	Žijící prarodiče zmiňovaní v rozhovorech	Intenzita péče rodinou poskytovaná prarodičům	Sourozenci, sestřenice a bratřanci zmiňovaní v rozhovorech
Andrea	2 babičky 1 dědeček	podpůrná	2 bratři
Bedřiška	2 babičky	podpůrná	1 sestra více sestřenic 1 bratranec
Cecílie	2 babičky	podpůrná, neosobní, osobní	1 sestřenice 1 bratranec

Denisa	2 babičky 2 dědečci	podpůrná	2 sestry 3 bratři
Ela	1 babička 1 dědeček	podpůrná	1 bratr
Františka	2 babičky 1 dědeček	podpůrná, neosobní	1 sestra 1 bratr 1 sestřenice
Gita	1 babička 2 dědečci	podpůrná	2 sestry 1 sestřenice 1 bratranec
Hana	2 babičky 1 dědeček	podpůrná	1 bratr 1 sestřenice
Igor	2 babičky 2 dědečci	podpůrná	1 sestra vícer sestřenic
Jana	1 babička	podpůrná, neosobní	1 bratr 1 sestřenice 1 bratranec
Karin	2 babičky 2 dědečci	podpůrná	1 bratr 1 sestřenice

Všechna vnoučata byla se svými prarodiči jak v kontaktu osobním, tak telefonickým (lišila se však z hlediska míry tohoto kontaktu a okolností, za kterých kontakt probíhal). Žádné z nich však v době, kdy výzkum probíhal, nesdílelo s žádným svým prarodičem jednu domácnost.

2.5. Kontext tvorby dat

Rozhovory s komunikačními partnery probíhaly v období ledna, února a března roku 2025, byly dlouhé převážně 40-50 minut (nejkratší rozhovor byl dlouhý 34 minut, nejdelší 70 minut) a probíhaly buď osobně, anebo online prostřednictvím Google Meet. Při výběru mezi těmito možnostmi především záleželo na místě výskytu komunikačního partnera a autorky práce – při větší geografické vzdálenosti byla z praktických důvodů využita varianta online

formy rozhovoru. Je možné, že online forma mohla narušit snahu o uvolněnou atmosféru rozhovoru, větší rušivý efekt však mělo při osobních setkáních prostředí kaváren z důvodu většího množství okolních smyslových podnětů jako hluk či pohyb dalších návštěvníků v prostoru. Žádné prostředí však nebylo natolik hlučné, že by audionahrávka byla nezřetelná. Cílem bylo, aby se komunikační partneři při rozhovoru necítili nekomfortně, proto jim byla nabídnuta možnost navrhnout klidnější místo, které znají a kde rozhovor chtějí vést.

Původním záměrem bylo sestavit genderově vyvážený vzorek (vzorek se stejným počtem mužů a žen), najít dostatečný počet mužů ochotných se podílet na výzkumu se však ukázalo jako problém. Muži byli oslovoováni, avšak kromě komunikačního partnera Igora na oslovení žádný z oslovených nereagoval či účast na výzkumu odmítl. Z toho důvodu byl plán výzkumu pozměněn tak, že výpověď jediného muže ve vzorku slouží jako deviantní vůči výpovědi ostatních deseti komunikačních partnerek.¹³ Stejně tak to mu je u komunikační partnerky Cecílie, která se, jako jediná z celého vzorku, podílí na poskytování osobní péče své babičce.

2.6. Analýza a interpretace dat

Analýza dat spočívala zejména v segmentaci přepisů rozhovorů a kódování jednotek analýzy. Segmentaci lze zvolit, pokud jsou data v rámci výzkumu chápána jako „*okno do zkušenosti aktérů*“ (Heřmanský, 2019b, s. 428), tedy tak, že svém vyprávění informátoři prezentují to, jakým způsobem oni chápou sociální realitu, ve které žijí, a to, jakým způsobem v rámci ní jednají. Tento přístup se užívá k tomu, aby pomocí vybírání částí dat a jejich shlukováním pod jednotlivými kódy mohl výzkumník identifikovat stejné či podobné motivy objevující se v datech. V rámci jednotlivých kódů pak lze segmenty mezi sebou porovnávat a odhalovat opakující se schémata či významové nuance. (Heřmanský, 2019b, s. 428-429)

Během celého procesu výzkumu, byly pořizovány teoretické, metodologické, reflexivní i interpretativní poznámky. V první fázi analýzy prostřednictvím segmentace a

---

¹³ Data z rozhovoru s komunikačním partnerem Igorem jsou tedy, vzhledem k jím tématizovaným zkušenostem, relevantní z hlediska emocionální péče a péče podpůrné v oblasti užívání digitálních technologií, nicméně z hlediska neosobní či osobní péče, který stav jeho prarodičů dle jeho vlastních slov nevyžaduje, nelze srovnání s vyprávěními žen ve vzorku učinit.

kódování byly kódy vytvářeny jak na základě obsahu samotných dat (induktivně) tak dle teoretických konceptů užitých v teoretické části práce (deduktivně). V následující fázi byly tyto kódy následně jak zobecňovány (detailnější kódy byly sdruženy pod kódy obecnější, do kterých spadaly) tak zpřesňovány. Kódy byly také postupně sdružovány do kategorií, které tvoří osнову analytické části. K analýze byly rovněž využity terénní poznámky (pořízené během rozhovorů a po nich v rámci pasportizace) a v případě tří vnoučat ve výzkumném vzorku také obsah tří textových zpráv, ve kterých komunikační partnerky a partner odpověděli na doplňující dotaz tazatelky ohledně jejich motivací k péči.¹⁴ K segmentaci a kódování byl využit program Atlas.ti.

2.7. Etické aspekty výzkumného procesu

V průběhu realizace výzkumu se ukázalo, že dilemata a výzvy v oblasti etiky výzkumu vznikaly ve dvou ohledech. Za prvé, samotná podstata společenskovedního empirického výzkumu, který pracuje s primárními daty získanými ve spolupráci s jeho účastníky prostřednictvím rozhovorů – tyto problémy vyvstávají během celého průběhu výzkumu, a z toho důvodu je třeba je také po celou dobu zvažovat (Kvale a Brinkmann, 2009, s. 62). K zajištění etického zacházení s daty byly učiněny následující kroky: Všem komunikačním partnerům bylo předem posláno oslovení, které obsahovalo základní informace o tom, kdo výzkum zpracovává (a pod záštitou jaké instituce), o výzkumném tématu, o kritériích výběru vzorku, dále o pořízení audionahrávky a anonymizaci dat a konečně o možnosti výběru uskutečnění rozhovoru online či osobní formou. Před rozhovorem byl připraven informovaný souhlas, který byl komunikačním partnerkám a partnerovi před začátkem rozhovoru přečten,¹⁵ přičemž všichni účastníci dobrovolně udělili ústní souhlas (který je dostupný na všech nahrávkách a prepisech z rozhovorů). Komunikační partnerky a partner byli poučeni o svých právech ve spolupráci na výzkumu – data byla využívána s jejich laskavým svolením, které bylo dobrovolné a které mohli kdykoliv odvolat, a to jak během rozhovoru, tak po jeho

---

¹⁴ Obsahem těchto terénních poznámek byly především dodatečné a kontextuální informace sdělené komunikačními partnery po vypnutí nahrávacího zařízení, popřípadě specifika přání komunikačních partnerů ohledně nakládání s daty zapsané v rámci pasportizace.

¹⁵ Z důvodu snahy o maximální poučenost komunikačního partnera byl jak formát rozhovoru, tak obsah informovaného souhlasu vylíčen jak poprvé před zapnutím nahrávacího zařízení, tak během nahrávání.

uskutečnění.¹⁶ Zároveň byli informováni o svém právu rozhovor kdykoliv přerušit či předčasně ukončit. Stejně tak byli informováni o tom, jak budou data využívána a kde budou uchovávána. Po pořízení audionahrávek a jejich přepsání byly všechny osobní a citlivé údaje kromě genderu pseudonymizovány. Jména všech osob byla změněna na náhodná, jména všech konkrétních geografických míst zmiňovaných v rozhovorech byla vyměněna za anonymní náhodné kódy. Byly upraveny také některá povolání a profese. Jediný osobní údaj, který byl u těchto lidí v prepisech zachován, je jejich genderová identita a případně přibližný věk.

Druhým ohledem, který bylo třeba mít na zřeteli, je samotná citlivá povaha tématu výzkumu (Gibbs, 2007, s. 8) – tématu, které je úzce provázáno s rodinnými vztahy. Ty mohou být často nejen předmětem radosti a spokojenosti, ale i křivd, smutku a bolesti – příkladem mohou být zkušenosti komunikačních partnerů se smrtí či dlouhodobým degenerativním onemocněním prarodičů (ale i jiných rodinných příslušníků komunikačních partnerů). Rovněž otázky na povahu péče, a to zejména v případě vnoučat, jejichž prarodiče potřebovali pomoc s osobní péčí, kterou už nemohli vykonávat samostatně, mohly mířit na pro komunikačního partnera emocemi prostoupené téma. Zejména osobní hygiena a intimní péče o (starého) člověka celkově mohou být vnímány jako něco, o čem by se mluvit nemělo (Dudová a Volejníčková, 2014, s. 46-47) a bývají tak spojené s ostychem či studem. Od začátku je třeba počítat s tím, že u oslovených lidí, kteří k rozhovoru svolí, některé doplňující otázky (či přemýšlení o odpovědi) mohou vyvolávat stres a jiné nepříjemné pocity (Kvale a Brinkmann, 2009, s. 63). Z tohoto důvodu byli komunikační partnerky a partner (v případě dotčení se tématu, které bylo potenciálně citlivé) ujišťováni, že toto téma lze dále nerozvíjet a věnovat se v rozhovoru něčemu jinému.

Částečného vyrovnání se s tímto problémem bylo také dosaženo prostřednictvím řazení otázek pro rozhovor. Hendl (2005, s. 169) doporučuje zahájit rozhovor takovými otázkami, které nejsou tolik náročné, vztahují se k současné době a jsou spíše deskriptivního charakteru. I toto byla jedna z motivací pro zařazení narativní otázky na začátek rozhovoru, neboť umožnila komunikačnímu partnerovi začít své vyprávění tak, jak to pro ně bylo

---

¹⁶ V případě, že by si svou účast na výzkumu rozmysleli, byla by data zlikvidována a pro účely výzkumu by nebyla využita.

nejpřirozenější. S tím, jak rozhovor pokračoval, se prohlubovala důvěra mezi oběma stranami, a protože některá citlivá témata byla samotnými komunikačními partnery často zmíněna již před položením otázky, její položení znamenalo spíše návrat k tématu než jeho nové nastolení. I tak však bylo třeba otázky pokládat citlivě a v některých momentech i od konkrétních doplňujících otázek, které během rozhovoru vyvstaly, upustit, aby nedošlo k narušení emočního bezpečí účastníků.

Často se stávalo, že komunikační partnerky a partner se sami vůči otevírání určitých témat napřímo nevymezovali, avšak z jejich neverbálních projevů (jako například intonace hlasu, mimiky či gest) bylo patrné, pokud jim některé doplňující otázky nebyly příjemné. Během rozhovoru tak bylo nutno aktivně a rychle uvažovat, které otázky by mohly být pro konkrétního komunikačního partnera až příliš invazivní.

Po celou dobu práce byl vodítkem rozhodování etických dilemat Etický kodex (Univerzita Karlova, 2018).

2.8. Výzvy a omezení výzkumu

Meze tohoto výzkumu se odvíjejí od několika okolností, za kterých vznikal. Prvním jeho limitem je bezpředmětnost statistické generalizace, což je vlastní samotnému kvalitativnímu výzkumu (Novotná, 2019a, s. 278). Generalizace situovaná, tedy „*postižení sledovaného jevu či fenoménu v daném terénu ve všech souvislostech a nuancích*“ (Novotná, 2019b, s. 310) je spjatá s povahou terénu, respektive vzorku pro výzkum. Je nutno poznamenat, že vnukovství (a ani vnukovská péče) nejspíše není fenoménem přirozeně vedoucím k shlukování těch, kteří s ním mají zkušenost, který by se vyskytoval na určitém místě či v určitých sociálních skupinách. V době realizace výzkumu v České republice například neexistovaly žádná organizace, iniciativy či spolky, které by se zaměřovaly na dospělá vnoučata.¹⁷ Z tohoto důvodu nebylo zcela záhodno použít techniku nabalování – legitimita zařazení komunikačních partnerů tedy vychází primárně z faktu, že jejich charakteristiky odpovídají předem definovaným výběrovým kritériím.

---

¹⁷ U vnoučat, která jsou v pozici primárních pečovatelů o své prarodiče, tomu tak být nemusí, v tomto případě by se však jednalo o organizace a iniciativy zaměřené na podporu primárních pečovatelů obecně.

Z hlediska podoby a vytvoření výzkumného vzorku je třeba zmínit, že komunikační partnerky a partner byli pro výzkum získáváni v prostředích, do kterých měla autorka práce přímý či zprostředkovaný přístup. Možná i to je důvodem, proč z jedenácti komunikačních partnerů obsahuje vzorek deset lidí, kteří studují (či mají vystudovanou) vysokou školu. Vzhledem k tomu, že se výzkum věnuje genderové socializaci, je rovněž zmiňovaný nedostatek komunikačních partnerů-mužů ve vzorku potenciálním omezením platnosti závěrů (a ty tak nutně vypovídají především o zkušenostech vnuček-žen). Zkoumat genderovou socializaci je i na tomto vzorku validní vzhledem k tomu, že komunikační partnerky různými způsoby reflektovaly to, jakým způsobem okolí (nejen prarodiče, ale třeba i lidé z generace jejich rodičů) explicitně či implicitně vyjadřovalo rozdílný postoj k nim a k jejich bratrancům či bratrům. Přesto je třeba mít na paměti, že výsledky výzkumů jsou však relevantní, co se týče zkušenosti individuálních žen a toho, jak sociální realitě rozuměly ony samy (pokud by například byly zrealizovány rozhovory s jejich bratry či bratranci, mohla by být zkušenost těchto lidí odlišná).

Z přirozenosti kvalitativního výzkumu a jeho přiznané subjektivity (Novotná, 2019a, s. 280) není možné, aby se výzkumník úplně vyvaroval nahlížení na výzkumný problém optikou zcela neovlivněnou jeho dosavadními zkušenostmi a prožitky. Je to právě on, kdo je ve výzkumu využívajícím rozhovor prostředkem tvorby dat (Kvale a Brinkmann, 2009, s. 74). Proto je dle Novotné (2019a, s. 280) důležitá tzv. subjektivní reflexivita, tedy uznání toho, že stejně jako jsou součástí výzkumu jeho subjekty, jejichž individualita má na podobu výsledků nutně vliv, je tomu tak i v případě výzkumníka samotného – například už jen způsoby, jakým způsobem byly dělány záznamy rozhovorů a jak bylo v průběhu celé práce vytvářeno množství poznámek, byly tvořeny autorkou na míru jejímu způsobu práce. Je tedy záhodno mít na paměti, že tento výzkum nemůže dosáhnout objektivního popisu stavu věci u fenoménu vnukovské péče v České republice – zjištění jsou platná pro daný vzorek, na němž byl výzkum proveden a s přihlédnutím ke kontextům, za kterých vznikl (Novotná, 2019a, 283), a jedná se pouze o „*dílčí a situovanou reprezentaci*“ (Heřmanský, 2019a, s. 373) sociální reality. Zobecnitelnost a přenositelnost výsledků se odvíjí právě od těchto kontextů.

Posledním (ale ne nevýznamným) omezením může být povaha samotného tématu péče o druhou osobu, které bývá doprovázeno mnoha složitými a silnými emocemi. I přes snahu zajistit co nejvíce bezpečnou atmosféru se tak stávalo, že o určitých aspektech témat v rozhovorech komunikační partnerky a partner mluvit nechtěli. Je tedy třeba zdůraznit fakt, že z rozhovoru se lze dozvědět pouze informace, které si sám komunikační partner sám uvědomuje, a o které je zároveň ochoten se s druhou stranou podělit (Zandlová, 2019, s. 321).

2.9. Reflexe pozice výzkumnice

Významným aspektem je rovněž pozice samotné autorky práce jako určitého typu insidera – sama totiž je dospělým vnoučetem, které se aktivně stýká se svou babičkou a kvůli jejím specifickým zdravotním problémům se spolu s ostatními členy rodiny podílí na poskytování podpůrné a neosobní péče. Autorka má tedy k tomuto tématu přímý vztah, protože má určitou vlastní zkušenost s péčí o seniora v rodině z pozice vnoučete, konkrétně vnučky. Během realizace výzkumu byla autorka rovněž podobného věku jako většina komunikačních partnerů. Oba tyto fakty mohly mít určitý vliv na interpretaci výsledků a výslednou povahu reprezentací vnukovství, neboť nejenže má insider určitou životní zkušenost, která to, jak o tématu uvažuje, nutně ovlivňuje, ale některé aspekty se mu mohou zdát dokonce tak obvyklé, že si relevanci těchto aspektů vůbec neuvědomuje (Heřmanský, 2019a, s. 369). Zároveň však byly také dalším zdrojem citlivosti a rozeznání specifických nuancí v rámci tématu výzkumu, které může být propojeno s velmi intenzivními emocemi (například v případě ovlivnění vztahů vnoučat a prarodičů rodinnými rozepřemi, těžkým onemocněním prarodiče či dokonce smrtí členů rodiny). Zde pak zmiňovaná zvýšená citlivost hrála významnou roli při dodržování principu neubližování.

Stejně tak mohl hrát roli gender i věk výzkumnice – drtivou většinu výzkumného vzorku tvoří ženy mezi 22 a 28 lety. Tyto společné charakteristiky mohly způsobit to, že komunikační partnerky mohly shledávat sdílení určitých prožitků snadnější, než kdyby se gender a věk výzkumnice významně lišil. Na druhou stranu však tato výhoda mohla být také významnou nevýhodou, co se navazování kontaktů s potenciálními komunikačními partnery-muži týče.

3. Analytická část

3.1. Různé podoby vnukovské péče ve výzkumném vzorku

V rozhovorech komunikační partnerky a partner líčili všechny typy intenzity péče, jak je zmiňují Jeřábek a kolektivy (2005; 2013; rovněž Dragomirecká a kol., 2020). Ve výzkumném vzorku bylo vždy minimálně jedno vnuče, které vykonávalo péči podpůrnou, péči neosobní či péči osobní. Všechna vnučata také svým prarodičům poskytovala nějakou formu emocionální péče. Lišilo se však to, do jaké míry byla líčení jednotlivých typů ve vyprávění vnučat přítomná. Nejvíce byla líčena péče emocionální a na druhém místě pak péče podpůrná. To není, vzhledem k výsledné povaze výzkumného vzorku, překvapivé – z většiny totiž vzorek sestává z dospělých vnučat, jejichž prarodiče jsou dle jejich vyprávění natolik soběstační, že tento typ péče nevyžadují. Pokud by větší část vzorku namísto vnučat veskrze samostatných prarodičů tvořili lidé mající prarodiče s výrazně omezenou mobilitou či například s Alzheimerovou chorobou, o které se stará jejich rodina, je možné, že by podoby vnukovské péče byly z hlediska vykonávání podpůrné, neosobní a osobní péče zcela jiné.

3.1.1. Podpůrná péče

Z hlediska analýzy bylo značně obtížné tento typ péče ve vyprávěních komunikačních partnerek a partnera spolehlivě identifikovat. Vzhledem k její vágnější definici (viz kapitola 1.1.1. *Typy péče*) je problém jasně vymezit, které aktivity do ní lze zařadit a které nikoliv – Jeřábek (2013, s. 46) píše, že „*tuto formu péče potřebuje prakticky každý starý člověk, kterého bychom mohli označit za ne zcela soběstačného.*“ Čím ale jednoznačně určit tuto nesoběstačnost? Pokud například do této péče spadají rovněž opravné práce v domově jako výměna žárovky či oprava domácího spotřebiče, náleží do této péče také například udržování zahrady prarodičů, výpomoc s hospodářstvím či pomoc při jarním úklidu? Právě takové aktivity tematizovalo mnoho vnučat v souvislosti s pomocí, kterou svým prarodičům osobně poskytují, mnohem více, přičemž hovořila o potřebě větší fyzické síly (kterou prarodiče nedisponují tolik, jako dříve) či potřebě většího počtu lidí na jejich vykonání.

Otázka tohoto jasného vymezení však nebyla tématem pouze pro autorku práce, nýbrž také pro komunikační partnerky a partnera samotné. V souvislosti s tímto „občasným

vypomáháním,“ některé komunikační partnerky vyjadřovaly názor, že to ve svém případě nepovažují za práci jako takovou, případně ji chápou jako maličkosti:

Ale nebylo to, jako... já nevím. Já tohle neberu jako domácí práci, nebo nějakou práci jako takovou, takže to bylo spíš tak, že jsem jako pomohla. (Františka)

Tam jsou to pro mě takové, bych řekla, menší věci. (Andrea)

Jiné komunikační partnerky tuto péči vymezovaly slovy zdůrazňující příležitostnou a neakutní povahu podoby jejich pomoci, které jsou v souladu s Jeřábkovou (2013) charakteristikou tohoto typu péče:

Ale není to jako pomoc, na který by byli nějak životně nebo existenčně závislí. To není, v tenhle moment. (Gita)

Není zcela zřejmé, zda tedy byla podpůrná péče ve vyprávěních takto prezentována proto, že tím vnoučata zdůrazňovala fakt samostatnosti svých prarodičů, či zda tuto pomoc takto rámovala jen z důvodu jejího nahodilého a nepravidelného poskytování. V souvislosti s tímto tématem spíše vyzdvihovala zásluhy generace svých rodičů (tedy dětí svých prarodičů) a vymezovala je vůči tomu, jak ona sama péči (ne)poskytuje.

Babička je samostatná, ale třeba s těmi doktory, tím, jak nemá řidičák...My nebydlíme ve větším městě, je to městys, takže tam nemáme toho doktora, ke kterému ona dojíždí, je to dál autem. Takže to ji musí vozit mamka, třeba na různý vyšetření, anebo na ten nákup. (Bedřiška)

3.1.1.1. Poskytování technické podpory prarodičům ve využívání digitálních přístrojů a internetových služeb

V rámci podpůrné péče, respektive poskytování péče, která je nepříliš časté a spíše nárazové a instrumentální povahy, však komunikační partnerky a partner tematizovali specifickou podobu tohoto typu péče o prarodiče: poskytování technické podpory pro využívání digitálních přístrojů (jako chytrý mobilní telefon, počítač či televize) a internetových služeb (například bankovníctví, e-mail či komunikace přes chatovací aplikace). Na rozdíl od jiných aktivit podpůrné péče, které ve většině případů zastávali spíše jejich rodiče, tety či strýcové,

tématizovala vnučata toto téma přímo se sebou samými a sama je více ve svém vyprávění konkretizovala.

Poskytování rad, asistence a celkové pomoci prarodičům s užíváním digitálních zařízení a internetových služeb se objevovalo ve dvou formách. První forma souvisela s užíváním elektronických zařízení jako takových – komunikační partnerky a partner tak pomáhali prarodičům osvojit si různé funkce mobilního telefonu nebo počítače. Druhá forma spočívala v asistenci prarodičům s vyřízením jejich záležitostí prostřednictvím internetových služeb jako e-mail, online bankovníctví a platby či využívání jiných online služeb různých organizací. V některých případech se tedy jednalo o to, že prarodičům vysvětlovali, jakým způsobem si dané věci vyřešit samostatně bez asistence jiných. V jiných však sama vnučata tyto záležitosti řešila místo prarodičů.

Komunikační partnerky a partner zmiňovali technickou podporu jako činnost, kterou pro své prarodiče do různé míry zaopatřují právě oni. Taktéž ve výzkumu Souralové a Žákové (2020, s. 148; rovněž Rabušicová, Kamanová a Pevná, 2011, s. 121) to byla právě vnučata, která prarodičům pomáhala pochopit princip funkcí technologických nástrojů a elektronických přístrojů.¹⁸ V souladu s tímto bylo některými komunikačními partnery to, že v tomto budou právě oni prarodičům pomáhat, prezentováno jako samozřejmé.

Občas tam jezdím a dělám nějaké pracovní činnosti, když se pořádají. Někáká práce v lese, kácení stromů a na zahradě, prostě když je potřeba někde pomoci silou. A taky samozřejmě IT support. (Igor)

Občas se ptá i na nějaké rady, třeba na právní rady, nebo něco takového. Třeba když chtějí něco vyřešit na úřadech, jak to mají řešit, a podobně. A technické problémy, samozřejmě, když něco řeší na počítači nebo na telefonu. (Hana)

---

¹⁸ Rabušicová, Kamanová a Pevná (2011) roli vnučat jako rodinných odborníků na technologie rámuji prostřednictvím konceptu mezigeneračního učení. V této práci je však chápána jako pečující role proto, že splňuje základní charakteristiky toho, jakým způsobem podpůrnou péči definuje Jeřábek (2013) – její charakter je nepravidelný, instrumentální, avšak jejímu příjemci může výrazně zvyšovat kvalitu života.

Opodstatnění této samozřejmosti pak vnoučata viděla ve dvojím ohledu. Jednak prezentovala své prarodiče jako ty, co vzhledem ke svému vyššímu věku již oprávněně nebudou stíhat s proměnou způsobu užívání technologií držet krok.

Občas se něco najde. Děda si třeba hodně řekne o pomoc s technickými věcmi, že potřebuje pomoci něco udělat na telefonu, nebo prostě nerozumí tomu a tomu, potřebuje zaplatit za telefon. Tak to většinou prostě zaplatím já, on mi pošle peníze na účet, protože než mu to vysvětlit, jak to má udělat, to je peklo. (...) Ale děda není úplně technický, takže v tom je to takový těžší. A babička, ta si taky spíš řekne o pomoc s nějakými takovými věcmi, který oni neumí. Ale ty, který oni umí... Tam je to jiný, no. (Gita)

Ale oni logicky už prostě nerozumí, nebo rozumí částečně. Naučí se některé věci, neříkám, že jsou negramotní, co se týče technických věcí, ale když se jim něco rozbije, tak neví, jak to opravit. (Hana)

Jednak předpokládala přesvědčení prarodičů, že s tím, jak tyto technologie užívat, budou právě ona jako nejmladší členové rodiny kvůli svému věku nejvíce obeznámena.

Tazatelka: A proč si myslíš, že volá zrovna vám?

Hana: Jako nám třem? ... Že jsme asi nejmladší bych řekla, no, že tomu můžeme rozumět.

Ne ve všech případech lze ale tuto samozřejmost konstruovanou vnoučaty v rozhovorech rozumět pouze ve vztahu k jim samotným jako expertům na tuto oblast a tedy osobním poradcům prarodičů v případě, že se u babičky či dědečka vyskytne problém s technikou. To konkrétně můžeme vidět právě v případě Hany. Hana si s babičkou volá několikrát do týdne a zmiňuje, že se jí babička v rámci telefonátů ptá běžně i právě na praktické tipy ohledně elektronických zařízení jako mobilní telefon a počítač. Hana však zároveň podotýká, že není jediná, která tuto pomoc babičce poskytuje. Úlohu babiččiných poradců v oblasti využívání těchto technologií ve svém vyprávění přisuzuje rovněž svému staršímu bratrovi a svému strýci. To, kdo z této trojice babičce v určité situaci poradí, dle ní závisí na tom, komu se babička zrovna dovolá.

Já si nemyslím, že to řeší pouze se mnou, protože moje babička je známá tím, že telefonuje vícero lidem, ale v rámci těch rodinných dramát ne všichni zvedají telefony jako já. Já bych řekla, že já jsem ta, která zvedá ten telefon nejčastěji. Takže pak volají buď mně, volávali bratrovi, strýci. No takhle, my tři vlastně jsme.
(Hana)

To, na koho se prarodiče v souvislosti se svou potřebou technické podpory, komunikační partnerky a partner odvozovali právě zejména od dostupnosti, respektive nedostupností konkrétních členů rodiny – od toho, „kdo zrovna může“. Pokud vnuče nemá vzhledem ke své časové vytiženosti či rozdílnému bydlišti mnoho možností za prarodičem dorazit, dostává se do role technické podpory jiná osoba z blízkého okolí prarodiče, která je schopná pomoci a zároveň má větší možnosti se v tomto seniorovi věnovat (více v kapitole 3.2.2. *Geografická vzdálenost*).

Tazatelka: A když babička má nějaké problémy s tím telefonem, tak kdo jí s tím pomáhá?

Jana: To kdokoliv. Na to si myslím, že je možná nejlepší můj bratr, protože ten telefony prodává, ale ten tam není zas tak často. Takže možná jí s tím nejvíc pomáhá její kamarádka Jiřina. Ta je o deset let mladší, s tou se znám i já. To je právě ta, se kterou chodíme někdy na procházky nebo hrajeme karty, Tak ta jí podle mě hodně pomáhá se vším.

Zdůvodnění „kdo zrovna může“ však zároveň mělo v některých vyprávěních vnučat genderový rozměr – z jejich analýzy vyplynuly určité rozdíly, které se týkaly toho, při jakých situacích se do této péče zapojují vnučky a při jakých zase vnuci (více v kapitole 3.2.1. *Gender, technologie a vnukovská reflexe prarodičovské volby*).

3.1.2. Neosobní péče

Ačkoliv naprostá většina komunikačních partnerů vzhledem k tělesnému a duševnímu stavu svých prarodičů, který dle jejich vyprávění vůbec nevyžadoval péči osobní, neboť v tomto ohledu prarodiče byli zcela soběstační, participovala i tak některá vnučata na vykonávání péče, která se dle klasifikace druhů péče dle intenzity, jak o ní píše Jeřábek a kolektivy (2005; 2013) a Dragomirecká a kolektiv (2020), nedá zařadit pouze do péče podpůrné. Jednalo se

především o aktivity jako pomoc s nákupem či pracovní činnosti spojené s úklidem domácnosti.

Neosobní péče se, na rozdíl od péče podpůrné, vyznačuje tím, že není nárazová a příležitostná, ale že je třeba ji vykonávat s určitou pravidelností a že se nejedná pouze o aktivity jednorázové výpomoci – i proto bývá při celkovém součtu časově náročnější, než podpůrná péče (Jeřábek a kol., 2005; Jeřábek a kol., 2013; Dragomirecká a kol., 2020). V kontrastu s tím se i u neosobní péče, stejně jako u péče podpůrné, vyjevilo v rozhovorech to, že komunikační partnerky o úkonech, které v rámci této péče dělají, mluvily jako o „drobných“ či „malých.“

*Nebo třeba složím prádlo, když tam přijdu, nebo zapnu myčku a tak, prostě takové **drobné věci** to jsou. (Cecílie)*

*Většinu asi takové věci v kuchyni, takové **drobnější věci**. Třeba zametu, nebo utřu prach, nebo jí pomůžu vyklidit nákup. (Karin)*

Pomocí těchto výrazů přitom odkazovaly na to, že úkony, které v rámci této péče plněné v rámci své role vnoučete a člena rodiny seniora vykonávaly, chápou jako krátkodobé či jednorázové, a tuto jeho povahu tak zdůrazňovaly. V případě Cecílie však toto slovo a aktivity, na jejichž charakteristiku jej užila, stojí v kontrastu s jejím líčením osobní péče o babičku, kterou vykonávají především její maminka a strýc. Ačkoliv tak tento typ péče a jeho přínos prarodiči komunikační partnerky nevymezily tak, že „to vlastně žádná péče není“ (jako tomu bylo u péče podpůrné), vnučky, které ji vykonávaly,¹⁹ ji chápaly hlavně jako cílené odlehčování situace někoho jiného, který by dle nich tyto úkoly zvládl i sám, ale s většími obtížemi. Ať už to byl prarodič sám, jako tomu bylo v případě Jany:

Nenapadá mě ani, co by beze mě, z toho, co jsme dělali, nezvládla. Spíš je toho prostě fakt moc. Takže babička každý večer lehla a okamžitě usnula, že jo. Pro ni je to už náročný, třeba umýt vanu, nebo vytřít, nebo mýt okna. To už jí prostě několik let myjeme my. (...) Ale v tý kuchyni si myslím, že by to zvládla všechno sama. (Jana)

---

¹⁹ Informátor Igor tento typ péče v rozhovoru nezmiňoval.

Nebo ať už jimi byli nejintenzivněji pečující členové rodiny, jako v případě Cecílie. Ta vnoučata, která tento typ neformální péče poskytovala, se však s prarodiči pravidelně vídala. V případě, že tento jejich prarodič měl ještě další vnoučata, byla z hlediska toho, kdo péči poskytoval, určující frekvence kontaktu babičky s jednotlivými vnoučaty a jejich časová disponibilita (více v kapitole 3.2.2. *Geografická vzdálenost*).

3.1.3. Osobní péče: případ Cecílie

Vzhledem k tomu, jakého zdravotního stavu byly v době rozhovorů prarodiče komunikačních partnerů, je třeba upozornit na to, že téměř všechna vnoučata ve výzkumném vzorku vyjadřovala schopnost jejich samostatného fungování v každodenním životě. Případně tematizovala různé problémy doprovázející to, že prarodiče „prostě stárnou,“ které znemožňují určité aktivity jako aktivní sportování, udržování pozemku či rodinného domu nebo, v případě vnoučat, která svým prarodičům poskytují neosobní péči, i specifické aktivity úklidu domácnosti. Tyto aktivity některá vnoučata hodnotila jako náročné až nebezpečné pro samotné prarodiče, jejichž fyzická síla je vlivem vyššího věku a problémů s ním spojenými nižší než dříve. Aktivity osobní péče a jejich distribuci v rámci rodiny však v rozhovorech při popisech péče o své žijící prarodiče nepopisovala.²⁰

Výjimečným případem v tomto ve výzkumném vzorku byla Cecílie. Její babička, která trpí pokročilým stádiem neurodegenerativní nemoci postihující kognitivní funkce, již byla v době uskutečnění rozhovoru v mnoha činnostech plně odkázána na pomoc druhých. V době rozhovoru babička žila stále sama ve vlastním bytě, přičemž vícero příbuzných do jejího domova docházelo a zajišťovalo všechny činnosti, které seniorka potřebovala. Vzhledem k jejímu zdravotnímu a duševnímu stavu se jednalo nejen o činnosti jako nákup potravin či hygienických pomůcek, ale například i o pravidelný úklid domácnosti, podávání jídla či úkony intimní hygieny.

Ale strejda třeba, ten se naopak zaměřuje jenom na tu faktickou péči, zajišťování potřeb jako nakoupit jídlo, pleny a tak. (Cecílie)

---

²⁰ Avšak je dobré zmínit, že dvě komunikační partnerky – Gita a Ela – měly takovou zkušenost s prarodičem, který však již před konáním výzkumu zemřel.

No, určitě jsou to věci, které vyžadují pravidelnost, jde prostě o péči o toho člověka. Tak musí pravidelně jíst, pít, musí se mu pravidelně prát, pravidelně měnit peřiny. Tak to je jasný, no. (Cecílie)

Nebo třeba složím prádlo, když tam přijdu, nebo zapnu myčku a tak, prostě takové drobné věci to jsou. (Cecílie)

V souvislosti s péčí o babičku tedy Cecílie tématizovala všechny úrovně intenzity péče, jak je popisuje Jeřábek a kolektivy (2005; 2013) a Dragomirecká a kolektiv (2020) – rodina babičce poskytuje péči podpůrnou, péči neosobní i péči osobní.²¹ Vykonávání pečovatelských činností dle vyprávění komunikační partnerky rodina zajišťovala ve spolupráci s profesionální pečovatelkou, která do bytu babičky pravidelně docházela. Hlavní roli v péči a její organizaci měly dle Cecílie dospělé děti této babičky, tedy maminka a strýc Cecílie, které se v poskytování péče střídaly. Sama Cecílie o sobě a péči, kterou poskytuje, mluvila zejména ve smyslu asistence svým příbuzným z prostřední generace. Toto je charakteristika, kterou Přidalová (2006, s. 3) vymezuje jako charakteristiku sekundárního pečovatele.

Nebo se snažím se o ni nějak postarat. Ona špatně jí, protože nechce jíst, tak jsme si s mamkou na to našly takový fígl, že ona jí, když se jí čte. Takže vždycky si přinesu nějaký časopis a tam jí čtu nějaké cestovatelský články, a ukazuju, ... (Cecílie)

V případě Cecílie tedy platí to, že je za okolností potřeby zajištění velmi intenzivní péče (přičemž se jedná o péči neformální vykonávanou v rámci rodiny), součástí okruhu toho typu pečujících, kteří nějakým způsobem asistují pečujícím primárním. Konkrétně u Cecílie se to projevovalo vykonáváním úkolů zejména neosobní péče (o kterých mluvila jako o

---

²¹ To je dle Jeřábka (2005, s. 12) typické – typy péče o seniora mají tendenci na sebe dle intenzity postupně navazovat, což vychází míry (ne)soběstačnosti opečovávané osoby (když se tato osoba například nedokáže po bytě snadno přemisťovat, což mu brání v udržování pořádku v domácnosti, bude mít i problémy dopravit se sama k lékaři či na nákup). V případech, kdy je tedy potřeba seniorovi poskytovat neosobní péči, je nutno poskytovat i péči podpůrnou. Pokud, jako v případě Cecílie, senior potřebuje péči osobní, je třeba mu také poskytovat péči neosobní a podpůrnou.

„drobných věcech“) či přímé spolupráce s primární pečující na osobní péči (která byla dle jejích slov v rámci jejích fyzických kapacit).

U vyprávění Cecílie je vidět scénář, který Dudová a Vohlídalová (2018, s. 238) popisují v souvislosti s muži jako primárními pečujícími – většinu péče nedelegovala na strýce s tím, že ona a její maminka mu „pomáhají“, nýbrž zodpovědnost za péči chápala jako sdílenou (u primárních pečovatelek-žen tomu bylo ve výzkumu Radky Dudové naopak).

Dělíme se o to všichni, no, prostě co je potřeba, tak to udělám. (Cecílie)

Zároveň ale Cecílie zdůrazňovala, že toto své rozhodnutí pečovat chápe jako zcela dobrovolné a že ze strany maminky a strýce necítila nikdy žádný tlak na to, aby péči o babičku vykonávala. Dokonce tématizovala i to, že maminka a strýc se snaží ji z určitých aktivit péče cíleně vyvazovat:

Tazatelka: Co za další aktivity, kromě teda pomoci třeba s tím jídlem, tam probíhají?

Cecílie: Jaké další typy? No, asi hlavně s tím jídlem, já se snažím... a i mamka se strejdou se snaží, abych jinak nemusela nic dělat. To jsou i věci, který jsou hodně nepříjemný, jo, a abych prostě aspoň...no to je člověk prostě ve stavu, který už se nedá moc slučovat s nějakou lidskou důstojností, jestli mi rozumíš, jo, každopádně...

Jak je ovšem zmíněno výše, sama hovoří o tom, že se pomoci „snaží.“ Později, po skončení rozhovoru, vyjádřila názor, že její hlavní motivací, proč péči sama poskytuje, je nejspíše ulehčení primárním pečovatelům o babičku v rodině (konkrétně mamince a strýci).

Co se týče právě péče o intimní hygienu babičky, je nutno zmínit, že nebyla vyvazována sama. Ačkoliv Dudová a Volejníčková (2014, s. 46-47) ve svém výzkumu ukazují, že povaha intimní péče je ve společnosti stále brána jako téma, o kterém se nemluví,²² což může mít za důsledek to, že zejména tento typ péče může být v případě seniorek úkolem jejich ženských příbuzných, v případě této rodiny to byl strýc Cecílie (syn její babičky), kdo zajišťoval intimní péči, a to alespoň do doby, než se rodina domluvila na spolupráci s profesionální pečovatelkou. To, že tuto péči poskytoval strýc (a nikoliv jeho

---

²² A z promluv Cecílie o intimní péči vyplývá, že i ona sama si byla vědoma její tabuizované povahy a sama ji tak chápala.

sestra či vnučka, které mají stejnou genderovou identitu jako babička), Cecílie odůvodňovala tím, že strýc na rozdíl od ní a maminky disponuje dostatečnou fyzickou silou, která je na vykonávání této péče potřeba (a osoba, která ji nedisponuje, by při pokusu o takovou péči mohla riskovat babiččino zdraví):

Strejda spíš teda předtím, ještě než jsme měli tu pečovatelku, tak zajišťoval takové ty věci jako aby byla babička vykoupaná, kvůli tomu, aby... jakoby je to chlap. A když ona se nebude moct zvednout z vany, tak on prostě i má na to tu tělesnou konstituci. A my, kdybychom ji samou tahaly, jedna z nás, tak to by nebylo v pořádku, ublížily bychom pravděpodobně sobě i jí a asi by to nikam nevedlo. Jo, takže strejda vždycky dělal takové ty těžší práce, stejně jako zásobování, protože babička toho potřebuje docela dost. Tak taky různé hygienické prostředky, ty jednorázové kalhotky a prostě spoustu takových věcí. (Cecílie)

Z hlediska toho, kdo a co v rámci společné péče o babičku vlastně dělá, byla fyzická síla v Cecíliině vyprávění „logickým“ určovatelem této dělby, nikoliv genderová kategorie členů rodiny jako taková.

3.1.4. Emocionální péče

Jeřábek (2013, s. 46) podotýká, že všechny tři zmiňované stupně péče dle intenzity (podpurná, neosobní a osobní) se vyznačují emocionální složkou, a to včetně oné příležitostné podpurné péče, která je i při jejím krátkodobém a nárazovém charakteru opečovávanými osobami ceněna. V publikaci *Rodinná péče o staré lidi* (2005) však také píše o emocionální péči jako samostatném typu péče (vedle péče zdravotní a péče sociální), která má zásadní vliv na celkový well-being seniora.²³ Emocionální péče přitom nehraje zásadní roli pouze ve chvílích, kdy je senior upoután na lůžko či je trvale umístěn do domova důchodců a rodina za ním musí cíleně docházet – například Suralová a Žáková (2020, s. 180) poznamenávají, že právě vnučata měla zásadní roli v poskytování duševní podpory seniorům, kteří se svými potomky žili v jedné domácnosti a vídali se s nimi každý den.

---

²³ A jako se samostatným typem péče je s tímto konceptem v této práci zacházeno.

Při analýze rozhovorů vyvstalo několik charakteristik, kterými se emoční péče poskytovaná v rámci role vnoučete vyznačovala. Zaprvé, poskytování této péče nebylo jednosměrné – stejně jako komunikační partnerky a partner v rozhovorech tematizovali emocionální péči, kterou poskytují svým prarodičům, rozpovídali se někteří i o péči, kterou poskytují prarodiče jim samotným.

Z mamky strany, tak s babičkou jsem opravdu řešila i osobnější věci, jako třeba když jsem se rozešla s klukem, tak jsem jí říkala proč, a takový věci, ona mě v tom vyslechne. (Karin)

Já tím, že nemám úplně fungující matku, tak v životě jsem měla asi tři situace, kdy bych jí bývala extrémně potřebovala jako tu roli, a nebyla, že jo (...). A právě v některých věcech ta babi byla pro mě takový ten hlavní ženský element. Jako třeba v těhotenství, tohle jsem absolutně neměla s kým pořádně prožívat, a babi byla – přesně, to možná i podpořilo to, že ji všechno hrozně zajímá. A vlastně mi i tenkrát domluvila lékaře, takže chodíme k tomu stejnému. Takže vlastně tohle i možná utužilo ten vztah, i sama jsem si tam šla pro tu ženskou podporu. (Denisa)

V tomto některá líčení povahy vztahů vnoučat a prarodičů odpovídá tomu, jakým způsobem Souralová a Žáková píší o vztahu prarodičů a vnoučat ve svém výzkumu – jako o vztazích „založených na důvěře a sdílení informací a pocitů“ (Souralová a Žáková, 2020, s. 140). U těch komunikačních partnerek (jediný muž ve vzorku se o tomto nezmiňoval), které měly ve zvyku své pocity s prarodiči, konkrétně s babičkami, sdílet, představovali prarodiče osoby, kterým se mohou svěřit s očekáváním empatického přijetí těchto pocitů. Zároveň s tím však bylo v rozhovorech patrné, že vnoučata rovněž uvažovala o tom, jaký dopad budou jejich líčení mít a cíleně se vyhýbala rozvádění emočně náročnějších témat, která by prarodiče mohla tížit. Vědomě se dle svých slov nesdělováním určitých informací snažila o to, aby svým prarodičům nezpůsobila emoční stres.

Není to úplně, že bych jí popisovala nějaký svoje hluboký trápení, protože zase nechci, aby ji to nějak rozrušilo, ale jako jo, když mě třeba bráchové štvou, tak se o tom bavím s ní, nebo když, nevím, jsem nervózní ze zkoušek, tak to se spolu normálně bavíme. (Andrea)

Dřív to bylo možná i to, co mě trápí, ale s věkem nechceš toho druhého...ne otravovat, ale že mají svých starostí dost, a nechceš to s nimi sdílet. Děda třeba věděl, že se trápím v té škole, babička zase věděla, že se trápím v práci, takže to jako jo, ale ne že bych sdílela jako každý týden co mě trápí a tak. (Ela)

Zadruhé, emocionální péče v rozhovorech nebyla rámována jako účelně poskytovaná, nýbrž spíše jako dějící se zároveň s jinými činnostmi, které spolu s prarodiči vnoučata dělala. Zpravidla o ní vnoučata nehovořila jako o hlavním cíli interakce, ale spíš jako o určitém doprovodném jevu.

A ona taky říká, že, nevím, zrovna že ji třeba něco bolí, nebo jako to není hlavní téma toho našeho vyprávění, jo, ale jakoby v rámci toho svěřování tak to...jako jo, no. (Andrea)

Na toto navazuje třetí charakteristika emocionální péče komunikačních partnerů o prarodiče – vyznačovala se dvěma podobami. První podobou bylo *povídání si* s prarodičem. Toto povídání se dělo častěji při osobním kontaktu, v některých případech také prostřednictvím telefonické komunikace. Jako témata vnukovsko-prarodičovských hovorů byly vnoučaty zmiňovány zejména vztahy v rodině a rodinná minulost, zdraví a bolesti prarodičů, příběhy z prarodičova mládí, ale také záležitosti každodenního života (tedy „jak se má, co dělá“ prarodič) či to, na co se babička či dědeček koukali v televizi. V některých případech (jako třeba v souvislosti s příběhy prarodičů o své či rodinné minulosti) vnoučata mluvila o svém vlastním zájmu o obsah tohoto rozhovoru, neboť to pro ně bylo zdrojem zajímavých informací. Ohledně jiných se však vnoučata svěřila, že jejich cílem není ani tak obsah jejich konverzace, jako samotný fakt interakce a společně stráveného času.

No tak furt ji vnímám jako tu svoji skvělou hodnou babičku a jsem si vědoma toho, že tu nebude navždycky. Takže jsem ráda za ty chvíle, kdy s ní můžu být, ať už jsou jakýkoliv, ať už přestože to nejsou s ní nějaký hluboký konverzace, i tak s ní prostě ráda trávím čas, když můžu. (Bedřiška)

Tato část rozhovoru s Bedřiškou poukazuje na druhou podobu emocionální péče, kterou vnoučata dle svých slov přispívala k péči o seniora. Jde o podobu prostého *bytí pospolu* s prarodičem, který odpovídá onomu „být mu nablízku“, které v souvislosti

s emocionální péčí zmiňuje Hynek Jeřábek (2005, s. 12). Ve společně stráveném času nacházeli prarodiče dle názorů jejich vnoučat radost, kterou vnoučata chápala jako příspěvek k pozitivnějšímu naladění v jejich životě. Zároveň i pro vnoučata samotná, jak vidíme v případě Bedřišky, může být společně strávený čas zdrojem pozitivních pocitů (mimo jiné i na základě toho, že vnoučata jednoduše měla radost, když prarodiče měli radost).

Toto však neplatilo u všech komunikačních partnerů ve vzorku bezvýhradně. Cecílie, která, ač svou nemocnou babičku vždy ráda vidí a mluvila explicitně o tomto typu péče jako o něčem, čehož poskytování v rámci pečování o babičku upřednostňuje, hovořila zároveň o vyčerpání a skleslých pocitech, které jí návštěvy přináší.

Tak většinou to prostě je o tom, že se ji snažím nějak potěšit. A babička se mě pětkrát za hodinu zeptá, co studuju, v jakým jsem ročníku, jestli s někým chodím a...nevím no, mě to potom vyčerpá, tak zase si jdu odpočinout. (Cecílie)

Emočně náročné prožitky měla rovněž Hana, která poskytovala své babičce oporu prostřednictvím toho, že se jí babička vypovídávala o rodinném traumatu.

Tazatelka: A když třeba (babička) je takhle smutná, bavíte se o tom spolu vy dvě?

Hana: Ona se mi většinou rozbrečí do telefonu. Takže potom jo, částečně. Ono stejně není moc rad, co bych řekla, které jí pomůžou.

Tazatelka: Jasně, a jak ty se s tím třeba vyrovnáváš, když si takhle poslechněš, že babičku něco hodně trápí?

Hana: Já se vybrečím po telefonátu.

V těchto výpovědích se vyjevuje, že i emocionální péče může být, stejně jako péče manuálního charakteru, pro ty, kteří ji vykonávají, náročná – ve výzkumném vzorku pro tuto práci tomu bylo právě u vnoučat, jejichž prarodič se potýkal s většími fyzickými či duševními problémy.

A za třetí, rovněž i charakter emocionální péče vnoučat ve výzkumném vzorku se z toho, jak ji sama vnoučata líčila, ukázal v několika rozhovorech jako genderovaný (o tomto třetím aspektu emocionální péče více v kapitole 3.2.2. *Genderované aspekty emocionální péče*).

3.1.4.1. Telefonická komunikace jako podpůrný nástroj pro poskytování emocionální péče

V souvislosti s emocionální péčí vnoučat o seniory se jako její zajímavý rozměr ukázala role komunikace prostřednictvím mobilního telefonu. Telefonická komunikace měla podle vyprávění některých vnoučat (konkrétně vnuček) ve vzorku roli prostředníka, respektive podpůrného nástroje pro poskytování emocionální péče – pokud se některé komunikační partnerky s prarodiči nemohly osobně vidět, cítily potřebu jim alespoň zavolat. Některé mluvily také o tom, že usilují o dodržování určité pravidelnosti v tom, jak často svým prarodičům volají. V souvislosti s tím sdílely i svou motivaci k této pravidelnosti – svůj názor, že v prarodičích tyto jejich hovory vyvolávají radost. Jana rovněž zmiňovala to, že babička je smutná, pokud se jí nedovolá, proto volá ona jí.

Tazatelka: A jak často jsi s těmi babičkami v kontaktu?

Cecilie: No popravdě, asi tak často ne...snažím se obě vidět tak aspoň jednou do měsíce, ale taky ne vždycky mi to vyjde. Ale vždycky se třeba snažím aspoň telefonicky s nimi být v kontaktu, že si třeba zavoláme, nebo když mamka často telefonuje s tou (nemocnou) babičkou, tak si ji vezmu na ucho, něco jí řeknu, prostě: poslouchej tu mámu a běž se najíst. Nebo zavolám třeba tý druhý babičce a něco krátce si povíme.

Tazatelka: A z čeho pramení ta tvoje motivace se striktně držet nějaké frekvence, kdy těm prarodičům voláš?

Františka: Protože mně to pomáhá v tom, abych měla nějak...asi dobrý pocit ze sebe, že se snažím ten vztah nějak dodržovat a prohlubovat ho. Takže je to asi trošku pro můj dobrý pocit. Zároveň mám pocit, že vždycky, když jim zavolám, tak jim to udělá radost, jo, a o to bych (prarodiče) jako nechtěla ochudit, takže asi z tohohle.

Co do podoby průběhu tohoto typu kontaktu mluvila vnoučata o víceru variací. Vnučky nejvíce uváděly, že s prarodiči při telefonických hovorech probírají především aktuální dění běžného života (babiček, dědečků i vnoučat samotných), avšak některé z nich

s prarodiči (konkrétně vnučky s babičkami²⁴) takto mívaly i delší rozhovory. Ty se pak týkaly zejména rozebírání rodinných vztahů či pocitů, které jedna či druhá strana prožívala. I v tomto bylo z některých vyprávění patrné, že i přes telefonické hovory může tento typ péče mezi vnučetem a prarodičem probíhat oboustranně.

Tazatelka: A jak dlouhé ty rozhovory jsou?

Jana: Jak kdy, někdy, když se blíží doba, kdy se máme vidět, třeba jako víkend, kdy se uvidíme, tak ten hovor trvá třeba deset, patnáct minut. A když se třeba nemáme vidět, tak ten hovor může trvat i hodinu, hodinu a půl. My si vyprávíme, co se nám dělo, a je to fakt jako dopodrobna, nějaký svoje emoce, pocity z toho, co se stalo.

Konkrétně u Jany toto vzájemné svěřování mělo specifický kontext. Již několik let jezdí pracovně do cizích zemí a kontakt přes mobilní telefon pro ni byl po měsíce nejlepší možností, jak se s babičkou spojit. V rozhovoru se rozpovídala i o tom, jakým způsobem jí babička byla oporou, když v zahraničí zažívala náročné situace.

Tazatelka: Ty vaše hodinové hovory, jak vypadaly?

Jana: Jo, to já už ani sama nevím, já už si ani nedokážu představit, o čem jsme hodinu obden mluvily. A tam jsem, podle mě právě jak jsem byla hodně v té přírodě a sama vlastně, jenom jsem jezdila za zvířaty, tak tam podle mě mi vyplouvaly různé jako témata, myšlenky, věci. A byla jsem v kontaktu i s více lidmi, že jo, aktivnější, tak jsem jí povídala i o ostatních, protože moji kamarádi taky jako často cestují. Takže jsem jim třeba říkala, co se kde komu přihodilo a pak o tom spolu diskutujeme. Ona mi povídala, že jo, co se dělo a tak. Nebo jsem prostě, protože potom, když žiješ dýl se zvířaty sám, tak najednou se ty zvířata stanou takovým tím jediným tvým světem, a vlastně i jejich nějaký konflikty jsou pro tebe nějakou zajímavou činností, vlastně začneš místo o lidech vyprávět o těch zvířatech, (...). Nebo určitě tam byly nějaký

---

²⁴ Většina vnučat ve výzkumném vzorku mluvila o povídání si s prarodiči především v souvislosti se svými babičkami. Některá to spojovala s tím, že dědečkové jsou méně hovorní než babičky – konkrétně při telefonických hovorech nebo videohovorech se dle vyprávění vnučat drží spíše v pozadí a účastní se konverzace po kratší dobu, než babičky.

lehčí témata, ale vím, určitě jsme si povídaly i – nevím, ono už je to dlouho, takže už přesně nevím, o čem, ale vím, že to byly fakt obden hodinový hovory a že to bylo fajn.

Je třeba doplnit, že téměř žádné vnuče v době rozhovorů nežilo s prarodiči ve stejné oblasti. Telefonická komunikace tak mohla představovat alternativní způsob kontaktu mezi vnučetem a prarodičem, který alespoň do určité míry vynahrazoval nedostatek kontaktu osobního. Celkově vzato však tyto delší hovory zároveň popisovala převážně ta vnučata (respektive vnučky), která mluvila jak o pravidelném telefonickém, tak osobním kontaktu. Výjimkou zde byla Karin, která tím, že její osobní kontakt s prarodiči z matčiny strany je poměrně častý (minimálně jedou za týden byla u rodičů na pravidelné návštěvě), odůvodňovala to, proč těmto prarodičům příliš často nevolá.

V kontrastu s vyprávěním vnuček o telefonické komunikaci s prarodiči stojí to, jakým způsobem o ní a jejím průběhu hovořil Igor – jediný muž ve výzkumném vzorku. Ten mluvil o telefonických hovorech s prarodiči jako o něčem, co pro něj bylo převážně prostředkem domluvení se na konkrétních záležitostech, jako například program práce na pozemku v rámci jeho nadcházející návštěvy prarodičů či poskytnutí pomoci v souvislosti s užíváním digitálních technologií.

Tazatelka: A jak vypadají ty vaše telefonický rozhovory, konkrétně mezi tebou a prarodiči?

Igor: Já nejsem úplně člověk, co by se na telefon vykecával a (yappoval) o nějakých drbech, takže většinou řešíme, jak se máme my, jak se mají oni, a většinou si voláme...ten hovor vzniká z nějaký potřeby, a potom jako udržujeme ten zájem o druhou stranu. Takže to je jakože: Potřebujeme pomoci, okej, přijedu o víkendu, a jak se máte, co brambory, rostou? (smích)

Prostřednictvím telefonické komunikace tak v případě Igora poskytování emocionální péče spíše neprobíhalo – z vyprávění komunikačního partnera o jeho povídání si s prarodiči vyplývalo, že jeho delší rozhovory se odehrávají při osobním kontaktu. Igor tento způsob komunikace s prarodiči přikládal především svému osobnímu založení, ale pro hlubší porozumění roli a podobám telefonické komunikace s prarodiči ve zkušenosti vnuků-mužů je třeba pro budoucí výzkum vyhledat více mužů, kteří tuto podobu neformálního kontaktu s prarodiči aktivně udržují.

3.1.5. Motivace k péči a internalizovaná norma reciprocity péče

Dosavadní kapitoly se věnovaly tomu, jakých různých forem péče o prarodiče ve vyprávěních vnučat nabývala. Aby však člověk tyto různé činnosti pro druhého vykonával, je třeba, aby měl určitou motivaci, která jej k pečování vede. Tato kapitola se tedy zaměří na to, jakým způsobem o svých motivacích vnučata ve svých vyprávěních uvažovala a do jakých kontextů tyto své úvahy zasazovala.

V souvislosti s vnukovskou péčí o prarodiče a tím, jak o motivaci k jejímu nabízení a poskytování komunikační partnerky a partner hovořili, je z hlediska kontextů ve vyprávěních vhodné zaměřit se nejen na tu péči, kterou vnučata aktuálně vykonávají, ale také na formulace potenciálních scénářů péče, které byly v rozhovorech s vnučaty přítomné. Ty totiž samozřejmě nevypovídají o tom, zda péče v budoucnu ze strany vnučat skutečně nastane a ani o konkrétní podobě, kterou bude mít. Je to však relevantní z hlediska motivací k péči v souvislosti s tím, jakým způsobem se vnučata vztahují k představě budoucí potřeby péče prarodiče (a jejího budoucího vykonávání) v rámci svého aktuálního vyprávění, a s tím, jak ve vyprávění vyjednávají svou identitu potenciálního pečujícího. Konkrétní příklad formulace takového scénáře (a toho, jak do něj vstupovala motivace pečovat) je patrný u Františky. Františka kromě babičky z matčiny strany, která, ačkoliv je dle Františky stále do značné míry samostatná, již v době rozhovoru na základě svého vlastního přání žila v ubytovacím zařízení pro seniory, měla rovněž oba prarodiče ze strany otce. Ti byli v době rozhovoru ve všech praktických ohledech každodenního života soběstační, Františčině dědečkovi však bylo diagnostikováno progresivní neurodegenerativní onemocnění. Protože bylo v době rozhovoru v raném stadiu, nezpůsobovalo mu dle jeho vnučky natolik velké obtíže, že by si své záležitosti nedokázal vyřídit sám. Františka však vyjadřovala svou předtuchu, že tento dobrý stav se začne postupně zhoršovat, a tak ona a její sourozenci v důsledku toho převezmou aktivnější roli v péči o prarodiče.

Takže ještě podle mě tak jako maximálně rok to vydrží, tahle mobilita, a pak to začne být horší a budeme, si myslím, muset víc pomáhat. (...) A tady u té babičky s dědou, tak mají taky dvě děti, mého tátu a moji tetu, a my jsme tři a teta má čtyři děti, takže tam se jim děti hodně střídají, všichni se snažíme je navštěvovat, takže je nás na to víc. (Františka)

Stejný názor sdílela i v souvislosti se zmiňovanou babičkou z matčiny strany a odůvodňovala to s odkazem na to, že její strýc – druhé dítě této babičky – se vzhledem ke svým osobním problémům péče nebude moci účastnit, a nikdo jiný kromě vnoučat a Františtiny maminky, kdo by se péče o babičku ujal, se nenabízí. Ačkoliv tedy Františka nárokům péče na ni kladeným nečelí v současné době, představa potenciální změny této situace u ní způsobila to, že vůči sobě samé tento nárok předem vztahovala, a stejně tak činila vůči ostatním svým sourozencům a ostatním vnoučatům prarodičů. Sama pomoc prarodičům dle svých slov nabízí již v současné době, ačkoliv to dle jejího uvážení zatím spíše nepotřebují. Proto Františčina pomoc prozatím spočívá spíše v příležitostné výpomoci s fyzicky náročnějšími činnostmi, například v souvislosti se zahradou prarodičů. Františka ale byla toho názoru, že i přesvědčení prarodičů o tom, že vše zvládnou sami, se s věkem začíná měnit.

No a tam se jich vždycky snažím ptát, jestli něco nepotřebuju donést, nebo jestli nechtějí někam dovézt, něco nechtějí objednat. A takhle se snažím zjišťovat, jestli něco nepotřebují, ale děda furt má zatím řidičák, takže jsou ještě mobilní sami. Takže na nákupy si jezdí sami, nemají vlastně problém chodit na procházky a takhle. (Františka)

Ted' se to trošku mění, protože oni už to i sami vlastně vidí, že třeba na to nemají tolik té síly. (Františka)

Téma pokročilého věku či aktuálního zdravotního stavu prarodičů komunikační partnerky tématizovaly i v souvislosti se svou vlastní (nebo rodinnou) starostí o jejich zdraví a bezpečí. Vyjadřovaly obavy z toho, že by se prarodiče zranili při aktivitách, na které jim dle názoru komunikačních partnerů nemusí stačit síly. Představa jejich možného zranění v nich vzbuzovala nepříjemné pocity. Z tohoto důvodu dle svých slov přebíraly samy iniciativu k tomu, prarodičům příležitostně s těmito činnostmi pomoci, aby tomu předešly (případně aktivně participovaly na této iniciativě v rámci rodiny).

A zároveň to taky nemám ráda, že...ona si prostě nenechá říct, jo, ona ví, že má zdravotní problém, neměla by vůbec nosit těžký věci, ale stejně to dělá. Takže to je pro mě jako, musím říct, těžký, a když tam jsem a vidím, že něco takovýho dělá, tak to prostě odnesu já, protože...ne-e. (Gita)

V jednom případě pak byl motivací také strach samotného prarodiče z určitých aktivit.

A jsou to i věci, u kterých se prostě bojí, že jo. Že když spadne, tak pro starýho člověka už je to mnohem nebezpečnější. Takže jsou určitý věci, který už jsme převzali. (Jana)

I tyto důvody pak tedy vedly některá vnoučata k tomu, že o své prarodiče tímto nespécifickým a spíše nárazovým způsobem pečovala, byť ve svém vyprávění jinak prezentovala své prarodiče jako namnoze samostatné.

Při přímé otázce na jejich motivace pečovat (ať už v době rozhovoru, nebo v budoucnosti) uváděla vnoučata různé důvody, které je k péči či úvahám nad jejím vykonáváním vedou. Více vnoučat ve vzorku podávalo jiné vysvětlení, přičemž to bylo poznamenané jejich individuálními situacemi v rodině i jejich osobním založením. Některá vnoučata například mluvila o dobrém pocitu, který jim samotným péče o prarodiče přináší – tento pocit přitom měli z trávení společných chvil s prarodiči, z toho, že vyvíjejí snahu na vztahu s prarodiči pracovat či také tím, že je osobně péče o druhé naplňuje a je to jejich způsob projevu lásky. Jiná mluvila o praktických aspektech péče ve vztahu k ostatním členům rodiny – o tom, že chtějí svou péči ulehčit situaci ostatním, kteří se na péči o prarodiče v rodině podílejí (nebo naopak tím, že očekávají, že aktivita dětí prarodičů nebude dostatečná). Kromě těchto důvodů však také některé komunikační partnerky vyjadřovaly přesvědčení, že je péče také jejich morální povinností tuto péči v případě potřeby poskytnout – ať už z důvodu nároku prarodičů na péči kvůli rodinné solidaritě, či na základě představy, že prarodiče si jejich péči zaslouží v důsledku jejich angažovanosti během dětství vnoučat.

Mám pocit, že si to prarodiče od nás zaslouží, ať už protože se o nás taky starali, když jsme byli malinký anebo proto, že jim chci pomáhat a nenechat je odkázaný třeba na pomoc někoho cizího, pokud na to samozřejmě budu mít kapacitu. Když ne a nebudou ji mít ani zbylí příbuzní, tak až v ten okamžik bych třeba povolala někoho cizího. (ze zprávy od Františky zaslané po rozhovoru)

Tazatelka: A jaké pocity tě motivovaly k tomu, že bys chtěla jet do toho Cizího Města a takhle pomoci?

Gita: No, protože si prostě myslím, že v té rodině bychom si měli pomáhat, že jo.

Tak oni se starali o mě, když já jsem byla malá, tak si myslím, že se to v určitý moment otočí a oni potřebujou tu péči taky. A vzhledem k tomu, že jsem věděla, že můj táta ji úplně neposkytne a teta je prostě taková, jaká je, z nějakých důvodů, tak...bych to klidně i do určitý míry suplovala. Já se vlastně hodně ráda o lidi starám a dělá mi to dobře ve všech mých vztazích, takže...Jako proč ne? Dokázala bych si to představit.

Ve vyprávění těchto vnoučat a toho, jak péči o prarodiče chápala, byla představa recipacity péče přítomna jako internalizovaná norma spojená s péčí – současný či budoucí scénář ujmoutí se péče chápali jako přímo vycházející z normativního pravidla *všichni si pomáhají navzájem, když je potřeba* (formulovaném tak, jak jej v rozhovoru vyjádřila sama Gita). V souladu s Jeřábkem a kolektivem (2013), se tedy ukazuje, že vnitřní přesvědčení vnoučat k péči je založeno jak na individuálních předpokladech, tak širších společenských očekáváních internalizovaných během socializace člověka.

3.2. Gender ve vyprávění pečujících vnoučat

Co se týče samotné dělby pečovatelské práce, kterou vnoučata poskytují svým prarodičům, zmiňovaly některé komunikační partnerky to, jakým způsobem jsou jim buď přímo ze strany prarodičů či ze strany ostatních členů jejich rodiny přidělovány některé práce či úkony (či byly z některých úkonů naopak vyvazovány) na základě toho, že jsou ženy. *Vyvazování* mívalo ve vyprávěních zpravidla tu podobu, že rodiny se snažily o to, aby vnučka (potažmo jiné ženy v rodině) nevykonávala fyzicky náročnou práci, přičemž se této činnosti ujímal některý z mužů v rodině. Pokud se vnučka poté této činnosti také účastnila, byla spíše v pozici „asistentky“ svého příbuzného vykonávajícího fyzicky náročnější úkony, kterému pomáhala například přidržováním či nošením náradí, čištěním, aj.

No, on i děda strká tu práci primárně prostě, že kluci to udělají. Takže jsem tam do počtu a na takovou tu podržtašku a případnou pomoc s nějakými maličkostmi. (Ela)

Tento vzorec se objevoval zejména v souvislosti s těžšími pracemi na opravách domu či přenášením těžkých předmětů celkově, ale týkal se, jak bylo vidět v případě Cecilie v kapitole 3.1.3., i scénáře intenzivnějších typů péče o prarodiče. V jejím případě přenášel

babičku a donášel tašky s nákupy strýc, zatímco ona a maminka se zabývaly činnostmi, na které nebylo potřeba vynaložit větší fyzickou sílu.

Mamka spíš dělá takový ty jemnější práce, jako... Ne vyloženě jakoby nakrmit, ale dohlédnout na to, aby se nakrmila, napila, vyprat, pověsit a tak. (...) Jo, to si myslím, že je to (u mě) asi spíš podobný té mamce, protože já taky nemůžu prostě, a asi by mě ani nikdo nenechal, dělat ty těžký práce. (Cecílie)

Toto rozdělování prací na základě fyzické síly bylo komunikačními partnerkami chápáno jako logické a více jej neproblematizovaly. Naopak dle svých slov spíše oceňovaly, že jejich příbuzní tyto práce zastanou místo nich a ony tak nedojdou k újmě, přičemž by svému prarodiči podle svého názoru tak jako tak příliš nepomohly.

Z hlediska explicitního přidělování péče v rodině celkově má zkušenost Gita – ta během rozhovoru vyprávěla o tom, jaké úkony péče má dle názorů své matky a babičky vykonávat pro své mužské příbuzné.²⁵ Gita má kromě dědečka z otcovy strany, který žije mimo Českou republiku, ještě oba prarodiče z matčiny strany. Tito prarodiče mají kromě ní ještě tři vnučata – Gitinu sestru, jejího bratrance a sestřenici. V souvislosti s nimi Gita líčila způsoby, jakými probíhala interakce mezi vnučkami, vnukem a babičkou, když byli pospolu.

Tak samozřejmě, že to je znát. Mně třeba strašně vadí, že u toho nejmladšího bratrance, tak je to takový, že my bychom měly všechny opečovávat, ale to je hlavně spíš teda od babičky. A prostě aby on tohle a on tamto. To mě úplně, to mě tak strašně, prostě bytostně se*e, jo, s prominutím. To je jedna z křivd, která je úplně, jako je to blbost, ale vždycky, když si na to vzpomenu, tak jsem z toho zase našťvaná. Já mám strašně ráda borůvky, a vždycky, když jsme přijeli k babičce na chatu, tak jsem šla s babičkou na borůvky, aby mi babička mohla udělat svůj skvělej borůvkovej koláč. Ale když tam byl bratránek, tak, vlastně, on je nenasytnej. (...) A mně to strašně vadilo, že on to sní celý. Prostě já jsem neklečela čtyři hodiny v lese, aby on to sežral. Ale vlastně tím, že je chlapeček, tak to bylo jako: Ale vždyť on potřebuje a on prostě musí

---

²⁵ O tom, jak konkrétně se má dle babiččiny představy její vnučka starat o ni samotnou či o jejího dědečka, se Gita v rozhovoru nezmiňovala, stále je však relevantním příspěvkem k popisu toho, jakým způsobem si komunikační partnerka vykládá tlak svého okolí na to, aby vykonávala péči o druhé.

být velkej a tohleto a tamto, což...ne-e. Já nemám tohle ráda. Ale to spíš od babičky.
(Gita)

Jak je z ukázky dobře vidět, Gita ve svém vyprávění reflektuje to, jakým způsobem se ji babička snažila vychovávat k pečovatelské roli o svého bratrance (na základě toho, že on je „chlapeček“ a ona je žena), přičemž Gita sama považuje tento babičky přístup ke svým vnoučatům (a tomu, co podle ní mají či nemají vykonávat) za nerovný. Toto babičky „úkolování“ na základě genderu lze dát do širší souvislosti Gitina vyprávění také pomocí následující ukázky:

Máme teď obě dvě se ségrou přítele, a tam je to (od babičky) takové: Musíš vařit a starat se. A třeba můj přítel je fakt strašně hubený, ale on prostě nežere, no, a hlavně má rychlý metabolismus, tak ono je to těžký. Já, i když bych do něj rvala jídlo od rána do večera, tak si myslím, že by to žádný velký efekt nemělo. Ale vždycky, když ho potká babička, tak to je vždycky: A musíš mu víc vařit, a starat se o něj, vždyť se na něj podívej, jak vypadá. Takže to je pro mě takové, že si vždycky říkám...má dvě ruce, může se najíst sám. Prostě, to fakt jako ne, no. (Gita)

Gita takto v rozhovoru tematizuje babiččinu internalizovanou normu, že „opečovávání“ má v rodině dělat žena, a „být opečován“ má být zase dopřáváno mužům. Představy o „tradičním“ vymezení těchto rolí – které ale, jak ukazuje Ivo Možný v knize *Rodina a společnost* (2006), je záležitostí moderní doby, nikoliv tradiční – hrály dle Hasmanové Marhánkové a Štípkové (2018, s. 96) stále významnou roli v tom, jakým způsobem byla generace současných prarodičů vychována. Gita pak s tím, že by měla tyto představy naplňovat, otevřeně nesouhlasila. Z jejího pohledu byla starostlivost skutečně charakteristika, kterou se vyznačovaly zejména ženy a dívky v rodině (včetně sestřenice, která má stejné rodiče, jak zmiňovaný bratranec).²⁶ Tuto ochotu pomoci přičítala individuální povaze člověka, konkrétně povahám své sestřenice a sebe (dle jejích slov je pro ni osobně péče o druhého způsob, jakým mu projevuje svou lásku).

Podobně jako Gita kriticky reflektuje situaci mezi vnoučaty a prarodiči ve své rodině také Andrea. V rozhovoru vztahovala to, co ona a její bratři pro prarodiče dělají,

---

²⁶ Jako příklad Gita uváděla, že jsou to právě dívky, které babičce dobrovolně jdou pomoci do kuchyně.

k „tradičním“ představám o ženách a mužích, které prarodiče podle jejího názoru mají. Zároveň však tyto žádosti prarodičů o pomoc více neproblematizovala. Kromě Gity, která mluvila o babiččině tlaku ji k pečování směřovat (přičemž Gita to chápala jako nespravedlnost ve prospěch bratrance), tak ze strany samotných prarodičů explicitní genderově rozdílná očekávání vnoučata nepocitovala. Nevnímalala že by na ně jejich prarodiče či jiní rodinní příbuzní otevřeně naléhali, aby se ujímala určitých úkolů spíše než jiných pouze na základě toho, že jsou ženy či muž.²⁷ Jediný muž ve výzkumném vzorku, Igor, pak tuto negenderovanost určitým způsobem vztahoval nejen vůči sobě, ale také k celkové dělbě práce v rodině.

Nemyslím si, že by do něčeho takhle úplně určili nebo směřovali. Myslím si, že to bylo spíš: Udělej tohle, nechce se mi, já tady spíš udělám tohle a tohle udělej ty.

(Igor)

U nás doma teďka rekonstruují verandu, takže tam teďka tatka dělá, mamka vaří, a je to rozdělení prací. A nemyslím si, že by úplně řešili, že ženská nemůže dělat něco a chlap nemůže dělat zase něco jiného. Minimálně moje mamka mi dala až nereálný představy o tom, co všechno vlastně dělá žena doma, (...) To, jak je silná a jaký věci vozí na kolečku sem a tam a takové věci, jo. A to samý i babička. Prostě když se dělá práce, tak se dělá práce. (Igor)

Je však důležité připomenout, že socializace celkově, včetně té genderové, člověka jako sociální bytost již od dětství významně formuje, aniž by si toho on sám byl vždy vědom (Giddens, 2013, s. 272). Již od dětství může tento proces probíhat nejen díky bezprostřední pozitivní i negativní zpětné vazbě od okolí, ale také za pomoci nenápadných podnětů (Renzetti a Curran, 2003, s. 93), jejichž působení na to, jak chápe sociální svět, nemusí člověk být schopen reflektovat.²⁸ Konkrétními příklady z rozhovorů zrealizovaných pro účel této

---

²⁷ Hana, stejně jako Gita, ovšem také mluvila o tom, jakým způsobem pocituje takový tlak od svých vlastních rodičů. Obě tyto ženy měly zkušenost s tím, že od nich rodiče očekávaly větší iniciativu péče – Hana pocítovala, že její rodiče od ní očekávali zapojení do úklidu více než od jejího bratra, Gita zase hovořila o očekávání své matky, že bude ona uklízet, zatímco matčin přítel se zapojoval do starosti o domácnost nemusel.

²⁸ Možným ovlivněním toho, jak o svých zkušenostech mluvily Gita a Andrea, je to, že obě studují sociální vědy a díky typu svého vzdělání mohou otázku genderových rolí v rodině nahlížet kritičtěji.

práce může být domněnka Karin, že její mladší bratr bude mít při svém apelu na to, aby babička více dbala na své zdraví, větší autoritu, či to, jakým způsobem Františka mluvila o tom, z čeho pramení genderové rozdíly v rodinné dělbě práce v jejich rodině. Vysvětlení *prostě to tak bylo* se tu mísí s tím, jakým způsobem Františka mluví o genderové dělbě práce mezi babičkou a dědečkem.

Třeba mytí nádobí, nemyslím si, že by tam explicitně bylo řečeno, že muži nemyjí nádobí, ale asi jsem vlastně nikdy neviděla, že by se můj táta zvednul a šel umýt nádobí. To spíš bylo rozdělený tak, že vlastně ti chlapi jako i vaří, ale že to pak uklízí ty holky. A vím, že teda babička s dědou to mají takhle i nastavený, že děda není vůbec přes vaření a tak, to vůbec. (Františka)

Dle Hasmanové Marhánkové a Štípkové (2018) se internalizované představy prarodičů o rolích mužů a žen v rodině projevují i tak, že děti a starostlivost o ně jsou pro tuto generaci doménou žen – jak během rodičovství, tak poté prarodičovství. Ty je přitom třeba dát do kontextu s celkovou zodpovědností za management rodinných, respektive mezilidských vztahů, kterou ženy během života přebírají (Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018, s. 165-166). Při analýze rozhovorů byl tento vzor patrný ve způsobech, jakým některé vnučky ve výzkumném vzorku o svých prarodičích mluvily. Nejpatrněji se projevoval u Denisy. Ta z určitých důvodů nemá kontakt s matkou ani s její stranou své rodiny, o to více času však strávila s prarodiči ze strany svého tatínka (o dost více, než její sourozenci). V rozhovoru hovořila mimo jiné o babiččině pečovatelské roli, kterou si pamatovala i z dob svého dětství.

Tazatelka: S kým si častěji povídáš?

*Denisa: S babi, jednoznačně. Děda byl vždy... Byli všude společně, ale ten **tahoun vztahů** byla babička.*

Tazatelka: A proč si myslíš, že to tak je, že babi je taková organizující a děda je spíš tak v pozadí?

Denisa: No, těžko říct, babi je taková hodně akční a děda pochází ze mlejna od Města G, a tam to bylo takový, jako...Jako za první republiky, prostě ženská se postará o všechno doma a on musí mít ve dvanáct oběd a přinese ty peníze a tak. A zároveň strašně klade důraz na to, co si ostatní myslí, vyrostl v téhle době a prostě v

ní žije. Bezmezně věří státu a tak. No, a oni se tak jako vychovávají navzájem.

(smích)

Tazatelka: Jasně. Promítalo se nějak tohle jejich rozdělení ve vztahu k tobě?

Denisa: Je možný, že v takovém tom smyslu, že babi měla takovou tu pečovatelskou roli, tak určitě asi máme i díky tomu bližší ten vztah, ale hodně to bude i těmi jejich povahami.

Naopak u svého dědečka pokládala za pochopitelné a samozřejmé, že on v této pečující roli nebude, ať už co se týká péče o děti či dovednost k udržování blízkosti rodinných vztahů. To zdůvodňovala jak z hlediska genderu, tak tím, že jeho osobní povaha je více introvertní než povaha babičky.

Samozřejmě, když byl (můj syn) mimino, tak těm chlapům to většinou moc neříká, tak spíš tak jako na něj koukal a něco řekl...(Denisa)

Babi se znova vdala, děda taky s někým žil, trvalo to asi půl roku, tahle pauza. A tam to bylo hezky vidět, že babi se snažila, ta s námi držela ten vztah pořád stejně, i když byla s někým jiným. A samozřejmě pro toho muže to bylo asi trochu náročný, ale vlastně s dědou to bylo na bázi krátkých návštěv, zatímco babi si nás i do toho nového domova brala třeba na ten víkend, na prázdniny. (Denisa)

Hasmanová Marhánková a Štípková (2018, s. 165-166 a 184) tomuto věnují pozornost právě v souvislosti s pěstováním rodinných pout a tím, jakým způsobem v něm hrají roli babičky – v případě, kdy má babička manžela, profituje dle autorek tento manžel z jejich emoční práce na udržování těchto pout, neboť jejich manželka vědomě pracuje i na udržování vztahu mezi ním a vnoučetem. Pokud však tato žena jako zprostředkovatel přestane fungovat (zemře či od manžela odejde), ocitá se vztah dědečka a jeho vnoučete ve větším ohrožení (tamtéž, s. 191). S přihlédnutím k závěru z kvantitativního výzkumu Even-Zohar a Sharlina (2009, s. 173), že vnoučata se k roli pečovatele vztahují pozitivněji, pokud jejich vztah s daným prarodičem je cituplný, je možné, že dědečci mohou takto čelit většímu riziku v souvislosti s budoucí potřebou podpory ve stáří než babičky.

Jako důvody pro to, kdo a jak bude v rodině péči a pomoc prarodičům poskytovat, prezentovali komunikační partnerky a partner ve svém vyprávění jiné významné faktory,

kteře byly pro rozdělení péče o prarodiče z jejich pohledu určující. Když se komunikační partnerky a partner vraceli ve svém vyprávění do minulosti, přičítali to, kdo které práce dělá (či tomu, jaké chování se od koho očekávalo), faktu rozdílného věku jednotlivých vnoučat. S motivem věku byl rovněž propojený již zmiňovaný motiv fyzické síly – ten z hlediska současné situace péče poskytované prarodičům vnoučata v rozhovorech formulovala jako samozřejmý určovatel toho, kdo se které činnosti ujme. Fyzická síla celkově byla ale zároveň tematizována zejména co se týče prací, kterou ve vyprávěních vykonávali zpravidla muži. Jednalo se především opravné práce na domě, pozemku či v domácnosti prarodičů, avšak jak jsme viděli v případě Cecílie, byla chápána jako rozhodující i co se týče úkonů velmi intenzivní péče. Až na Andreu, která toto rozdělení rolí přímo pojmenovávala jako genderové, toto však žádné vnouče ve svém vyprávění neuchopovalo jako důsledek genderových norem.

A když jdeme někde na nákup třeba z procházky a (babička) potřebuje vzít vody nebo mouky, tak já je stejně vezmu. Pro mě to není zas tak těžký. Jako my mladý podle mě, ať je to holka nebo kluk, tak šest mouk v batohu zvládne unést každéj, víš co. (smích) Takže to mi přijde v poho, no. Samozřejmě babička radši využije, když jede autem s Jindrou, ale když není zbytí, tak už radši, než aby to tahala sama, tak si to buď nevezme anebo řekne nám. (Jana)

Jako další determinanty toho, kdo spíše bude pečovat, prezentovala vnoučata jednak povahu vztahu s prarodiči, jednak časovou disponibilitu členů rodiny a geografickou vzdálenost jejich bydliště od domova prarodičů (o tom více v kapitole 3.3. *Další významné okolnosti rozhodující o ujímání se péče o prarodiče*).

V mnoha případech tedy komunikační partnerky a partner v rozhovorech prezentovali povahu své péče o prarodiče a rodinné uspořádání péče celkově jako prosté normativních očekávání souvisejících s genderem. I přes to se v rámci analýzy dat vyjevily určité genderové rozdíly v tom, jak o péči komunikační partnerky a partner mluvili v souvislosti se způsobem jejího poskytování, s podmínkami, za jakých se toto poskytování dělo (resp. kdo, kdy a proč se jej podle nich vůbec účastnil) a způsoby, jakými toto uspořádání bylo legitimizováno. Tyto rozdíly byly vzhledem k povaze vzorku patrné především u dvou

popsaných typů péče – péče podpůrné v oblasti užívání digitálních technologií a emocionální péče.

3.2.1. Gender, technologie a vnukovská reflexe prarodičovské volby

V souvislosti s tímto typem péče zdůvodnění, *kdo zrovna může*, o kterém se vícero vnoučat ve svých vyprávěních zmiňovalo (viz kapitola 3.1.1.1. *Poskytování technické podpory prarodičům ve využívání digitálních přístrojů a internetových služeb*), není bez genderového kontextu – při analýze rozhovorů se vyjevily jisté genderově rozdíly v poskytování tohoto typu asistence prarodičů ze strany vnoučat a v tom, za jakých okolností ji poskytují vnuci a vnučky. Pokud měly komunikační partnerky bratra či bratrance, v některých případech zmiňovaly, že to jsou, spíše než ony, právě jejich mužští příbuzní, na které se prarodiče spíše obrací s žádostmi o technickou podporu. V líčení své zkušenosti to však někteří neodůvodňovaly genderem svých bratrů – pozici první prarodičovské volby spíše legitimizovaly prostřednictvím toho, že konkrétní mužský člen jejich rodiny se o informační technologie celkově zajímá více než ony, či tím, že s ní mají více zkušeností z pracovního života.

Spíš je to ten Alfons, kterého se pak ptá babička. A on je takovej, že ho to trošku víc zajímá, že prostě...tyhle technologie, si s tím rád hraje a...a tak no, že třeba babička dostala novou televizi, už je to dýl, ale tak když ji měla novou, tak on tam vymýšlel to ovládání, to nastavení a tak, a že ho to baví. A pak ho baví i na mobilu, že se to třeba dokáže propojit, to rád zkoumá, jaký to má možnosti. (Andrea)

Potom občas se poradí, když jim něco nejde, ale já osobně teda dost často nerozumím, na co se mě ptají, takže potom to jde právě na strýce nebo na někoho jiného, kdo buď tam v blízké době přijede a postará se o to, nebo kdo tomu rozumí víc, že s tím třeba pracoval nebo tak. Protože já se úplně u počítače nezajímám. Většinou jsou to technické problémy jako: Odhlásili jsme se, jak se znova přihlásit, jak se podívat na počasí, jak si zapnout zvuk, jak si zhlásit zvuk. (Hana)

Ony samotné se pak v této roli technické podpory mohly ocitat častěji z toho důvodu, že k nim měl prarodič v danou chvíli větší přístup než k jejich mužským příbuzným. Při

situaci, kdy se ale může prarodič obrátit jak na vnučku, tak na vnuka, je to spíše vnuk, na kterého budou své otázky směřovat.

Když tam zrovna jsem já, tak jako taky se na to podívám, ale kdyby tam byl Alfons, tak se babička zeptá jeho. (Andrea)

V souladu s tímto je i zkušenost Igora, jediného komunikačního partnera ve vzorku. Igor je pro své prarodiče jediným vnukem, kromě něj mají oba páry prarodičů ještě několik vnuček, včetně jeho starší sestry. Prací v IT odvětví se Igor živí. Sám sebe staví do role samozřejmého poskytovatele technické podpory z toho důvodu, že se o IT zajímá již od dětství a že jej osobně to naplňuje. Vzhledem k tomu, že však kvůli svému zaměstnání dlouhodobě žije v jiné oblasti než jeho prarodiče, nemůže jim být při řešení obtíží vždy k dispozici. V souvislosti s tím pak zmiňuje svého strýce a ženské příbuzné jako ty, na které v případě jeho nedostupnosti tato role přechází.

No tam to je rozdělený tým, že já se od mala zajímám o počítače a (relativně se v tom i hrabu), prostě mě to baví. Takže to většinou řeší přese mě a případně přes mamku nebo přes ségru. Spíš přes tu ségru, když se tam teda stavuje. To jsou věci jako: tady nám něco hlásí antivirus a tady nějaký maličkosti, který prostě oni neznají, tak se ptají. Takže tam moje práce, kvůli který nejezdím domu tak často, jak jsem vlastně... jezdil jsem častěji, tak jsem (tehdy) dělal, bych řekl, i skoro všechno, minimálně většinu. Teď, jak nejezdím tak často, tak to přešlo na ségru, případně mamku, strejdu, co s tím trochu umí víc. (Igor)

Podobný scénář nastal i u Andrey a Hany, jejichž bratři byli dle jejich vyprávění prarodiči viděni jako ti, na které se budou obracet primárně. Vnučky pak, stejně jako matku a sestru Igora, vyhledávaly z hlediska této pomoci více tehdy, když byli jejich mužští příbuzní zrovna hůře dostupní či pokud se ony momentálně vídaly s prarodiči více.

Já si nemyslím, že to řeší pouze se mnou, protože moje babička je známá tím, že telefonuje vícero lidem, ale v rámci těch rodinných dramát ne všichni zvedají telefony jako já. Já bych řekla, že já jsem ta, která zvedá ten telefon nejčastěji. (Hana)

V souvislosti s přisuzováním predispozic k lepší znalosti informačních technologií svým mužským příbuzným staví komunikační partnerky vzápětí samy sebe do pozice jejich

protikladů – těch, které samy o informační technologie celkově neprojevují velký zájem, a proto je dle nich logické předpokládat, že nebudou moci prarodičům pomoci do takové míry jako například jejich bratři. Od tohoto pak odvozují legitimitu volby bratrů jako jasné první volby, kdo tento typ podpůrné péče bude prarodičům spíše poskytovat. Pomocí toho pak legitimizují prarodičovskou volbu tím, že samy sebe v rozhovorech vymezují jako ty, které v tomto odvětví skutečně nejsou tak zručné jako jejich bratři. Konkrétně Andrea však zároveň tento předpoklad a „přirozenost“ takového přístupu problematizuje a explicitně mu ve svém vyprávění dodávala genderový rozměr:

Já bych řekla, že je to přesně takový prostě stereotypický (smích), že ti bráchové jsou kluci, tak...oni tomu nějak víc rozumí a tohle, nebo určitě je to u té babičky s dědou. Protože tam se ptají jenom jich, mě se na to vůbec neptají. (Andrea)

Andrea tedy zároveň s tím, že se dle svých slov v oblasti informačních technologiích skutečně nevyzná natolik jako její bratři, chápe prarodičovskou volbu i prostřednictvím předpokladu o stereotypech o ženských a mužských rolích. Smetáčková (2016, s. 50) jmenuje právě technickou zručnost jako něco, co je stereotypně přisuzováno především mužům – zároveň je třeba podotknout, že současná generace prarodičů byla od dětství socializována k binárnímu pojmání charakteristik žen a mužů více, než tomu bylo u generací po nich (Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018, s. 96 a 165-166). To však neznamená, že by se s tímto smýšlením mladší generace bez problému identifikovala také.

3.2.2. Genderované aspekty emocionální péče

Rovněž i charakter emocionální péče vnoučat ve výzkumném vzorku se z toho, jak ji sama vnoučata líčila, ukázal v několika rozhovorech jako genderovaný. To bylo patrné především ve vyprávěních některých komunikačních partnerek, které měly dospělé bratry či bratrance.

Vlastně si neumím představit, o čem se třeba (babička) baví s bráchama, když tam já nejsem ... řekla bych, že tyhle věci spíš bude říkat mně, no. (Andrea)

Tazatelka: A čemu to přisuzuješ, že ten vztah je takový?

Františka: Mezi bráchou a tou babičkou? Nad tím jsem se asi nikdy nezamýšlela. Když se nad tím zamyslím teď, tak...možná to je tím, že bráchovi třeba nemusí tolik záležet na tom vztahu k babičce, nebo má pocit, že to třeba pro ty prarodiče není tak

důležitý, že nevnímá tu jejich stránku. Ale upřímně říkám, že nevím, a upřímně ani nevím, jak často on s nimi mluví. Jo, takže je možný, že s nimi mluví každý týden, jenom já to vlastně nevím, protože my si o tomhle taky vlastně nepovídáme.

Tazatelka: A povídáte si o babičce třeba s tou starší ségrou?

Františka: Jo, občas jo.

Genderovaný charakter této péče je v souladu s tím, na čem se odborná literatura shoduje v souvislosti s péčí a starostlivostí v rodině celkově – v rodině, ale i mimo ni, jsou s ní v západní společnosti spojovány především ženy. Ženy jsou socializovány do pozice ochránkyň pohody a emočního bezpečí v rodině a koordinátorek vztahů jejích členů a péče o ně (Hasmanová Marhánková a Štípková, 2018; Rubášová, 2005). Přitom je však jejich „předurčení“ k této péči konstruováno ve společnosti jako samozřejmé na základě jejich údajně přirozených vlastností k této péči (Přidalová, 2006). V této souvislosti je zajímavým příkladem to, jak Františka popisovala v onemocnění svého strýce – tento příbuzný, syn její babičky z matčiny strany, podstoupil v nedávné době před rozhovorem operaci a zároveň dlouhodobě trpí duševním onemocněním, které mu omezuje schopnost zcela se postarat sám o sebe. Ačkoliv mu tak, stejně jako Františčině babičce, poskytovala podpůrnou péči jeho sestra, bylo na Františku a její sestru ze strany babičky apelováno, aby strýci vypomohly z hlediska jeho psychického stavu.

Tazatelka: A tušíš, co ona si představovala, že by to bylo za pomoc tomu strejdovi?

Františka: Upřímně nevím, co si představovala. Možná to může být něco jako: ozvi se mu, zavolej mu, dělej mu společnost. Protože on nemá rodinu, nemá ani žádnou přítelkyni, nic, je takový spíš samotář. Tak možná po týhle stránce aspoň nějakou tu komunikační pomoc, když to tak řeknu. A jestli...no, myslím si, že u nás to fakt bylo jenom tohle, protože vím, že vlastně mamka jako jeho sestra, tak ta se o něj postará mnohem víc, má k němu prostě trošičku blíž. Ta ho myslím i vezla z nemocnice, je schopná mu nakoupit a tak.

Tento typ péče však dle Františky po jejím bratrovi babička pravděpodobně nepožadovala – Františka toto odůvodňovala především tím, že bratr si s babičkou není natolik blízký, jako tomu je u jeho sester.

V jistém kontrastu s tímto stojí zkušenost Igora a Karin. Igor, stejně jako jeho sestra, jistou podobu emocionální péče svým prarodičům rovněž poskytuje.

Většinou, to je takové hloupé říct, ale dokázal bych si představit, že bychom se se sestrou domluvili na bingu, kde jedno políčko je něco o lese, jedno políčko o tom, jak babičku bolí záda, a ta další políčka vlastně...Vím, že vždycky řešíme nějaký takovýhle věci. Ted'ka se mi vybaví, jak babička vyprávěla nadšeně, že byla u doktora na ušním nosním plicním, a že tam měli pěkný systém rezervací a lístečků a všechno, a jak dědovi zařizovali naslouchátko. (Igor)

Karin v souvislosti s emoční péčí zmiňovala prarodiče, kteří si dle jejích slov neumí dopřát odpočinku ani v situacích, kdy jej potřebují. Tuto jejich vlastnost Karin nevnímá zcela pozitivně a uvedla, že ona i její bratr se snaží babičku přesvědčit k tomu, aby brala na své zdraví větší ohled. Dle jejího názoru, který ale neuměla odůvodnit, má v tomto její bratr u babičky větší úspěch a autoritu kvůli svému genderu.

Tazatelka: A jak ta babička nedokáže úplně, nebo podle toho, jak si říkala, že vlastně neumí odpočívat, stává se někdy to, že třeba ty, brácha, nebo jakýkoliv její vnouče se jí snažilo nějak promluvit do duše, že takhle to nejde, nebo že se mu to nelíbí?

Karin: Jojo, řekla bych, že to je i dost častý, a nejvíc to na ni funguje od mého bráchy. Možná tím, jak to je jedinej kluk, jedinej vnuk, a je z rodiny nejmladší, tak si to možná vezme víc k srdci, že s ním i byli dýl. Máme s bráchou mezi sebou šest let, takže on byl přece jenom jako nejmenší a jako jedinej a ještě kluk, tak možná si to (babička) vezme trošku víc k srdci a víc ho v tomto ohledu poslouchá.

Tazatelka: A proč si myslíš, že tomu tak je? Že ho poslechne, protože je kluk?

Karin: Ty jo, já nevím. Nevím. Nevím.

3.3. Další významné okolnosti rozhodující o ujímání se péče o prarodiče

Okolnosti, které o tom, zda vnouče (případně které z vnoučat) bude o svého prarodiče pečovat či zda mu bude poskytovat nějakou formu pomoci obecně, se v rozhovorech objevovaly různé. Jak ukazuje předchozí kapitola, byly některé tyto i genderovaného charakteru, rozhodně se však ve vyprávěních nejednalo pouze o to, že gender a významy s

ním spojené sloužily jako univerzální faktor rozhodující, kdy a zda se poskytnutí pomoci ujme vnučka a kdy vnuk. Následující tři kapitoly se tedy zaměří na tři další obecnější okolnosti, které ve vyprávěních vnučat hrály podstatnou roli v tom, jak vnučata podle svých slov pečovala, nepečovala či v jakých kontextech o možných scénářích péče sama uvažovala.

3.3.1. „(Ne)nechá si pomoci:“ ochota prarodičů přijmout pomoc ve vyprávění vnučat

Na to, aby bylo možné seniorovi, který je schopen autonomních rozhodnutí, poskytnout péči, je potřeba, aby tento senior byl schopen potřebu této péče říci, nebo alespoň byl ochoten nabízenou pomoc od druhých přijmout. Toto téma se v souvislosti s péčí o prarodiče objevovalo v rozhovorech s vnučaty při jejich líčení toho, jakým způsobem se o své prarodiče starají. Často vnučata zmiňovala to, že prarodiče je o pomoc vůbec nežádají, a ačkoliv jim podle svých slov i přesto pomoc nabízela, stávalo se to, že tuto pomoc prarodiče buď konstantně odmítali, nebo k ní svolili až po několika odmítnutích návrhů vnučete. Podle vyprávění vnučat tak spíše docházelo k tomu, že si nechali pomoci od svých dětí, tedy rodičů vnučat (či si jim o pomoc přímo říkali). Komunikační partnerky a partner toto vysvětlovali různě. Vzhledem k podobě vzorku, jehož naprostou většinu tvoří vnučata prarodičů převážně soběstačných, co se každodenního života týče, byla ve vyprávěních tato samostatnost často zdůrazňována (výjimkou byla Cecílie, jejíž babička je závislá na poskytování velmi intenzivní péče i v základních aktivitách, jakou je například osobní hygiena). Vnučata také sdílela své úvahy, že celoživotní zvyk prarodičů na to, že všechno zvládnou sami, jim bránila v tom, aby si o pomoc řekli nyní ve stáří, když vnučata vidí, že by se jim hodila.

Já si myslím, že vlastně byli zvyklí celý ten život...nebo takhle, myslím si, že je úplně běžný vývoj, kdy začneš jako malé dítě, který potřebuje všechno. Pak se dostaneš do puberty, kdy si začínáš uvědomovat: Tyjo, už bych tohle měl zvládnout sám, a chtěl bych to zvládnout sám. A pak se člověk dostane do toho dospělého života, kdy si zařizuje všechno sám. A teď najednou jakoby padá zpátky do toho dětského stavu, kdy už si to nezvládne udělat všechno sám, ale zároveň je pro něj asi těžší si říct, protože byl zvyklej těch čtyřicet, padesát let si to dělat všechno sám. (Františka)

Babička je taková, že si moc neumí říct o pomoc. Ona to neříká přímo, ale dělá to takovým tím trošku dětinským způsobem, že buď o tom mluví, nebo to naznačuje, ale pak to vlastně shazuje ze stolu, což mě většinou, nevím proč, z dětství mě tam prostě něco triggeruje a vždycky mě to trochu naštvě (smích). Ale poslední dobou už mi přijde, že už si o tu pomoc dokáže líp říct. (...) Co se týče věci jako koupit mouku, nebo vytrít, nebo něco udělat, tak teď už, když si na to vzpomenu, si o to vlastně říká o dost líp než...ona totiž byla zvyklá celej život na to, že jí nikdo nepomáhá. Takže už si zvykla na to, že všechno dělala sama. A jak byla starší a pomalejší, tak podle mě pro ni bylo těžké si to přiznat a říct si o tu pomoc. Protože všechno chtěla jako zvládnout sama a byla zvyklá, že nikdo nepomůže. No, takže teď... teď už si řekne, když potřebuje. (Jana)

V rozhovorech také zaznívalo to, že prarodiče se mohli podle vnoučat vyhýbat přijmutí péče kvůli dojmu, že by tím členy rodiny obtěžovali – proto někteří podle vnoučat spíše dělali práce i přes to, že pro ně byly velmi náročné, nebo si zvolili pobyt v domově důchodců. Tato neochota přijímat pomoc, kterou vnoučata spojovala s celkovou neochotou prarodičů uznat, že zvládnout vše zcela sám či sama začíná být s přibývajícimi lety nad jejich síly, lze spojit také se závěry Even-Zohar a Sharlina (2009). Ve své kvantitativní studii vztahů dospělých vnoučat a jejich prarodičů píše, že prarodiče spojovali odpovědnost za jejich péči jako součást role vnoučete o dost méně, než jejich vnoučata – ta na sebe naopak tuto zodpovědnost spíše vztahovala (Even-Zohar a Sharlin, 2009, s. 181). To rovněž odpovídá postoji komunikačních partnerek a partnera ve výzkumném vzorku této práce – komunikační partnerky i partner prarodičům pomoc poskytovat chtěli a svou pomoc prarodičům prezentovali jako dobrovolnou. Někteří, jako například Jana v poslední ukázce, rovněž vyjadřovali zmatení či mírné podráždění nad tím, že prarodiče považují své žádosti o pomoc za obtěžující.

No ona babička totiž často nafukuje ty úplně nejmenší, nejtitěrnější problémy nebo věci, co potřebuje. Ona vždycky, třeba na Jirku (v uvozovkách imitujícím hlasem): Já se hrozně omlouvám, ono je to... A přitom to je úplná blbost, jo, jako třeba s tou pepřenkou nebo něco takového. A ona se vždycky tak stydlivě, nebo tak opatrně ptá, jestli by to někdo udělal. (Jana)

V jistých případech prarodiče mohou váhat se svou žádostí o výpomoc směřovanou na členy rodiny také proto, že se stále vidí vzhledem ke svému dosavadnímu životu spíše v pozici pečujícího a nikoliv někoho, komu by péče mohla či měla být poskytnuta okolím (Even-Zohar a Sharlin, 2009, s. 181). V souvislosti s tímto vnoučata zmiňovala především své babičky – v průběhu některých rozhovorů vnoučata zmiňovala vztahovou dynamiku prarodičů, ve které ženy nejenže během svého života poskytovaly péči svým dětem, ale také ji poskytovaly i manželovi, přičemž tato dynamika přetrvávala i v jejich seniorském věku.

Tazatelka: Takže ona vlastně po tobě jako po vnoučeti třeba nechce nějaké aktivity, co se týče pomoci?

Bedřiška: Ne, vůbec, vůbec, tyjo, nevybavuju si, že by mě někdy o něco úplně fakt žádala, je hodně samostatná. A dřív teda ještě měla dědu, ale i tak to spíš bylo tak, že děda ji potřeboval k něčemu. Ona je fakt hrozně samostatná, to už fakt jako musí něco být, aby si řekla o pomoc.

Tazatelka: Proč si myslíš, že tomu tak je?

Bedřiška: ...Ty jo, těžko říct, asi možná tím, jak celý život žila vedle dědy, který právě je takový, že tu pomoci spíš potřebuje, vyžaduje. Nebo možná je to i prostě nějaká vrozená genetika, že se takhle chová...

Vlastně mi přijde, že to měli rozdělený funkčně na to, jak žili, ale v domácnosti (...) když jsem byla na chatě, babička si šla nějak lehnout. My už jsme byly s babičkou po obědě a děda ne. A on pak přišel a já jsem mu říkala, že mu nandám. On říkal: Ne, to je dobrý, já vzbudím babičku. Viš, jako že ona je jeho žena a prostě na ni on má to očekávání. Takže ona se o něj musí postarat...Takhle, věřím, že kdyby už tam ta babička nebyla, že by třeba byl i samostatnější, ale vlastně ten jejich vztah je takhle nastavený. Ale nepřijde mi, že konkrétně v jejich případě by to bylo v rámci těch rolí nějaký vykořisťování, protože děda udělá spoustu práce někde jinde. Takže si myslím, že tam je to fakt hodně vyrovnaný, ale jinak takový to tradiční rozdělení, druhá směna a tak... tak to já prostě nepodporuju, no. (Gita)

Kromě těchto úvah ale vnoučata odůvodňovala neochotu prarodičů přijmout pomoc také specifiky povahy jejich prarodičů. Například Denisa mluvila o babiččině preferenci dělat si většinu věcí v domově po svém. Karin zase v rozhovoru rozlišovala přístup svých dvou

babiček – zatímco babička z matčiny strany si podle Karin pomoci nenechá, protože „neumí odpočívat,“ babička z otcovy strany to podle Karin umí a také je o dost ochotnější si o tuto pomoc říci.

Ona byla vždycky neskutečně hodná. Možná...ona už v dětství hodně pracovala, bydleli na vesnici, takže bylo vždycky co tam dělat, v zemědělství nebo něco. A říkala, že když byla mladá, tak se nadřela. Oni i třeba stavěli dům, a že opravdu během toho života hodně pracovala. A občas se zmíní, že my budeme pracovat ještě dost, tak ať teďka nic neděláme, nebo že nepotřebuje tolik pomoc. Ale zároveň bych jí pomohla ráda, no. (Karin)

Jak ale bylo zřejmé i z ukázek v kapitole 3.1.5., některá vnoučata vnímají změnu pohledu svých prarodičů na odmítání péče. Podle některých vnoučat si začali jejich prarodiče s přibývajícím věkem postupně uvědomovat, že s určitými úkony už se jim pomoc vnoučat opravdu hodí, zejména co se fyzicky náročnějších činností týče. Stále však zároveň podle vnoučat platilo, že o pomoc prarodiče spíše požádají ty z nich, ke kterým mají lepší přístup, ať už z hlediska komunikace, frekvence kontaktu či z hlediska geografické vzdálenosti mezi jejich bydlištěm a bydlištěm vnoučat.

Ti starší sourozenci už jsou tam fakt spíš vzácný, se tam ukážou, když tam zrovna nějak někdo jede. Takže já jsem tam víc doma v tom takovém domácím smyslu, že mě si spíš troufne zapřáhnout. (Denisa)

Potom, co se týče nějaký... to záleží, jak si zrovna nás babička využije, no. My (Jana a její bratranec) jsme spíš takový, že my tam tu návštěvu máme vždycky delší, takže na to je prostor. Když tam přijde sestřenice, tak tam je třeba tři hodiny, ta tam už nespala roky, že jo, a dítě, tak to už ani není úplně možný. A můj brácha tam přijede vždycky na 24 hodin, ani ne, a už druhý den odpoledne jede domů. Takže ta babička tu návštěvu nechce využívat k tomu, aby... jako samozřejmě, když to potřebuje a řekne mu, tak on to udělá, ale není to, že by tam myl okna, nebo něco takovýho. (Jana)

Výjimkou z běžnosti motivu prarodičovské neochoty přijmout péči (či obecně pomoc) od svých vnoučat však bývala ve vyprávěních komunikačních partnerek a partnera podpůrná péče v oblasti užívání digitálních technologií. Vnoučata vyprávěla, že prarodiče si

o pomoc tohoto typu říkají i sami od sebe. Jen málo z nich zmiňovalo, že by si prarodiče přímo od nich řekli alespoň o pomoc v souvislosti s pozemkem či údržbou domu – to se zpravidla týkalo vnoučat, jejichž prarodiče byli podle jejich slov v dobré zdravotní kondici, či alespoň více fyzicky aktivní. Specifickou zkušenost měl ale v tomto Igor, který se svěřil s tím, že jej prarodiče o tyto práce ani tolik nežádali – spíše automaticky počítali s tím, že tyto práce zastane:

Minimálně děda to dělá častěji, nevím, jak často to dělá babička, ale děda dělá to, že se o něčem baví, že by to bylo potřeba udělat, a pak řekne: Tak, jsme domluvený, přijedeš tehdy. Takže to neřeší, že by měl o tu pomoc poprosit. A už jsem to s ním několikrát řešil. Je to něco, co mě jako naštve. A je to...myslím si, že je to hlavně tím... nějakým starým...nebo starým, tím jeho pohledem na rodinný vztahy, asi. Nebo nevím přesně, ale on...myslím, že úplně neprosí nikdy nikoho. Akorát já jsem jeden z mála lidí, co se s ním o tom občas pohádá. Takže tak, možná je to jenom můj subjektivní pohled na věc, nicméně...Vím, že jsem jim jednou slíbil, že pokud mě nepoprosí, tak už nepřijedu pomoci. Je to prostě...bud' to řeším až moc anebo jsem jedinej, kdo se kvůli tomu stresuje a řeší to. Takže těžko říct. (Igor)

3.3.2. Geografická vzdálenost

To, jak daleko vnoučata od prarodičů bydlela (trvale či přechodně) hrálo ve vyprávěních významnou roli. Některá vnoučata právě vzdálenost mezi bydlištěm prarodičů a bydlištěm svým uváděla jako důvod toho, proč se s některými prarodiči vidí více než s jinými a proč měla s některými prarodiči bližší vztah. To odpovídá závěrům Even-Zohar a Sharlina (2009, s. 177), kteří ve své studii označili geografickou vzdálenost bydlišť vnoučat a prarodičů za hlavní prediktor intenzity vzájemného kontaktu těchto členů rodiny.

Z vyšší míry kontaktu s prarodičem, respektive možnosti tohoto kontaktu, pak však vnoučata formulovala také své úvahy o teoretických scénářích péče – to, který člen rodiny by se péče ujmul, odvozovala i od toho, jak blízko k prarodiči se obvykle kdo vyskytuje či jak často se zdržuje v oblasti, kde prarodič bydlí.

Tazatelka: No, a když už teda děda má nějaký takový problém s telefonem, tak za kým jde?

Karin: Většinou jde za bráchou, ale to může být taky dost ovlivněný tím, že on brácha pořád chodí na gymnázium ve městě, kde bydlíme, takže je víc času doma než já, která dojíždí do Města E do školy.

Tazatelka: Představ si situaci, že ani tvoje maminka ani její bratr nebudou moci babičku odvézt k doktorovi. Kdo si myslíš, že by v tu chvíli šel a té babičce takto pomohl?

Bedřiška: No tak nabízel by se můj bratranec, ten pracuje v Městě E, ale často právě bývá taky v tom rodném městě, to bydlí kousek od nás. Takže za předpokladu, že by byl doma, tak on. Kdybych byla já ve Městě Z, tak...nevím, no, kdyby měla nějaký urgentní problém, tak bych jí byla schopná pomoci tak za tři hodiny. Takže první na řadě by asi byl ten bratranec. Když by nemohl on, tak ještě mám starší sestřenic, ale ta taky už má svoji rodinu, nebydlí v tom stejném městě. Takže ta jediné, že by se tam nějak dopravila, to je blíž, než já bych to měla z Města Z.

Role geografické vzdálenosti měla tedy podle vyprávění vnučat větší dopad na to, kdo by dle jejich představ péči v případě potřeby prarodičům poskytl, než to, jaké genderové identity které vnuče je. Ačkoliv tak vysvětlení *kdo zrovna může* má ve vyprávěních vnučat genderovanou povahu (viz kapitola 3.2. *Gender ve vyprávěních pečujících vnučat*), stále platí, že pokud bylo jisté vnuče zrovna nejdostupnější, chápala vnučata jako logické, že toto vnuče bude osloveno jako první, ať už je ženou či mužem (a v případě, že nebude moci prarodičům pomoci, přesune se péče na jiného člena rodiny či blízkého člověka, který bude nejvíce místně dostupný).

Takto svou zkušenost ale nepopisovali zdaleka všichni lidé ve výzkumném vzorku. Pro některé z nich současná vzdálenost bydliště prarodičů od bydliště jejich rozhodně neznamenala, že by o tyto prarodiče více pečovali či že by vůbec s prarodiči, kteří žijí blíže, měli v současné době kvalitní vztah. Konkrétně se to projevilo u Hany a Igora. Oba dva měli k prarodičům, kteří bydleli blíže k jejich domovu, určité rozporuplné pocity, a ty dle nich byly hlavním důvodem, proč měli bližší vztah s druhými prarodiči a proč tyto prarodiče také více navštěvovali.

Hana: Co se týče té (části rodiny), kde je pouze babička, tak...tam si podle mě docela nerozumíme, takže čas od času se vidíme hlavně na svátky a podobně. Ale rodič s ní

má aktivní vztah, ten tam jezdí pravidelně a kdesi cosi, já jenom na ty svátky, Vánoce, narozeniny a tak. Protože já myslím, že ona se o mě moc nezajímala a já o ni asi na oplátku už taky ne.

Tazatelka: Jasně. A tahleta babička, tak ta od vás, nebo od toho místa, kde jste vyrostli, bydlí jak daleko? Plus, mínus?

Hana: Deset minut, oni jsou ze stejného města.

Tazatelka: Jo takhle.

Hana: Oni jsou ze stejného města, my jsme stále jenom vesnice vedle. Tam jde čistě o vztahy.

Tady je to takový hloupý, protože to byli ti prarodiče, který byly vlastně ke mně a k sestře aktivnější. Na druhou stranu měli nejoblíbenější vnouče. (...) Dlouhou dobu jsem si přišel jak v nějaký šedý zóně. Jsem to jednou sledoval a nebyl jsem úplně na ničí straně, protože vlastně ta jejich strana to tak úplně neřešila, nebo jsem se s nimi nějak moc nebavil. A ta strana netuší, co se tam děje, a proč by to mělo být špatně. Pak jsem řekl názor a už mám vybranou stranu takže... (Igor)

V případě Hany tedy bližší vztah ani nevzniknul, a tak i přes geograficky větší dostupnost této babičky neviděla důvodu tuto babičku navštěvovat. U Igora, který líčil, že s prarodiči měl i díky sousedství jejich domů častější kontakt, pak rodinný konflikt způsobil, že i přes tuto blízkost nyní v dospělosti tito prarodiče nejsou součástí jeho života tolik, jako prarodiče z druhé strany rodiny.

S ohledem na celý vzorek tedy místní blízkost prarodiče a vnoučete hraje ve vyprávěních významnou roli. Za určitých okolností má dokonce významnější roli než gender v tom, které vnouče prarodiči potřebnou péči poskytuje či by mohlo poskytovat (zda pomůže vnučka či vnuk, respektive jiná žena či jiný muž v rodině). Pokud však vztahy mezi vnoučaty a prarodiči jsou narušené, nemusí vliv tohoto narušení ve vztahu (a tedy i nepomáhání prarodičům) překonat ani fakt větší místní dostupnosti daného vnoučete.

Je třeba doplnit, že téměř všechna vnoučata ve výzkumném vzorku byla během průběhu výzkumu osobami studujícími či pracujícími mimo domovskou oblast svých prarodičů. Některá z nich tak mluvila i o tom, že s jejich přestěhováním frekvence kontaktu

s prarodiči upadala a ona se tak musela vědomě snažit o to, tento kontakt udržovat. Na rozdíl od každodenního vnukovství, jak o něm píše Suralová a Žáková (2020) tak v rámci vnukovství, které každodenní není, vyvíjela dospělá vnoučata ve vícero případech vlastní cílenou iniciativu k tomuto kontaktu prostřednictvím návštěv či alespoň telefonního kontaktu – některá z těchto vnoučat i v souvislosti s péčí o prarodiče.

3.3.3. Podoby role generace prarodičů

Ačkoliv je tématem této práce především vnukovská péče, její podoba a okolnosti, za jakých se v případě vnoučat ve výzkumném vzorku podle jejich vlastního vyprávění péče děla, byla v mnoha případech podstatně propojena s tím, jak vnoučata tematizovala své prarodiče a jejich úlohu v kontaktu vnoučat s těmito prarodiči a v péči, kterou prarodičům vnoučata poskytovala. Komunikační partnerky a partner hovořili o různých formách angažovanosti svých rodičů do pomoci prarodičům, přičemž jejich vlastní odůvodnění této angažovanosti mělo dvě podoby. Některá vnoučata odůvodňovala péči rodičů o jejich prarodiče již zmiňovanou geografickou vzdáleností, respektive místní blízkostí bydlišť rodičů a prarodičů. V těchto případech totiž rodiče, na rozdíl od vnoučat, bydleli ve stejné oblasti jako prarodiče, ne-li dokonce ve stejné domácnosti. Konkrétně Bedřiška pak chápala jako racionálně odůvodněné, že právě rodiče budou vlivem této okolnosti péči vykonávat ve větší míře, než ona sama.

No, i když teda teď mě napadá, s čím třeba potřebuje pomoci. Ale to spíš jakoby od mojí mamky, která, když tam bydlí s ní na jednom místě, tak je to logičtější, že jde za pomoci dřív k ní, než ke mně, která bydlí v Městě Z. Tak třeba když potřebuje odvézt k doktorovi, ta babička neřídí, takže s tím vlastně. Ale s tím chodí teda za svou dcerou, ne za svou vnučkou... Nebo když potřebuje třeba udělat větší nákup, tak taky, aby se tam sjelo autem, takže poprosí mamku a jedou spolu nakoupit, nebo k tomu doktorovi. (Bedřiška)

To, jak tato vnoučata mluvila o péči rodičů o prarodiče však v rámci rozhovorů nevyplývalo z faktu jejich vztahu, ale z toho, že rodiče byli jednoduše členy rodiny, kteří byli díky svému bydlišti pro prarodiče a jejich potřebu péče místně i časově nejlépe dostupní.

V kontrastu s tímto pak ale jiná vnoučata ve vzorku odůvodňovala samozřejmost pečování rodičů o určité členy rodiny obecně (ne tedy nutně vždy jen o prarodiče) tím, že rodič s těmito lidmi po delší dobu svého života tvořil původní nukleární rodinu.

Tazatelka: A když jste řešili tohle s tím dědou, tak kdo z vás ostatních členů rodiny tak byl neaktivnější, co se týče právě pomoci dědovi s vyřešením těch věcí okolo toho problému?

Hana: Přirozeně ten, který byl dítětem prarodičů.

A jestli...no, myslím si, že u nás to fakt bylo jenom tohle, protože vím, že mamka jako (strýcova) sestra, tak ta se o něj postará mnohem víc, jak má k němu prostě trošičku blíž. Ta ho myslím i vezla z nemocnice, je schopná mu nakoupit a tak. (Františka)

Tato delší sdílená historie rodinného vztahu pak v kombinaci s blízkostí členů rodiny ve vyprávěních vnoučat měla za výsledek to, že se “prostřední generace” v rodině péče o prarodiče ujímala předtím, než se tyto potřeby péče v představách vnoučat kladly na ně samotné. To však v žádném případě neznamená, že tomu samotná vnoučata rozuměla jako propustce z péče na úkor svých rodičů. Opět je vhodné připomenout, že vnoučata zdůrazňovala dobrovolnost a vlastní vůli k ujímání se pomoci. Nejvýrazněji se to projevovalo v případě Cecílie a toho, jak hovořila o intenzivní péči o babičku s neurodegenerativním onemocněním – její maminka a strýc vykonávali péči ve všech intenzitách, jak o nich píše Jeřábek a kolektivy (2005; 2013), tedy aktivity péče podpůrné, neosobní i osobní, přičemž Cecílie se jako sekundární pečující věnovala převážně péči podpůrné a neosobní. Nejvíce intenzivní úkony tak vykonávala generace dětí prarodičů, přičemž sama Cecílie hovořila o svém dojmu jejich cílené snahy, aby příliš intenzivní míru péče vykonávat nemusela. Zároveň se však Cecílie v rámci své účasti na péči vyjádřila ke své dobrovolné snaze podílet se na péči o babičku tak, že chce mamince a strýci jejich pečování ulehčit.

Co se však týče vnukovské péče jako takové, pouze u Cecílie byly děti babičky rovněž jednoznační zprostředkovatelé péče vnoučat. Toto lze dát do souvislosti s tím, co vyplývá z kvantitativních dat Even-Zohar a Sharlin (2009, s. 173): jako prediktor péče poskytované vnoučaty prarodičům se v jejich studii ukázalo to, zda vnoučata mají zkušenost s tím, že o jejich prarodiče pečovali rodiče vnoučat. Výjimkou v tomto však byla Jana – ta hovořila o tom, že její maminka má komplikované vztahy jak s ní, tak s její babičkou (která je matka

Janiny matky) a zároveň bydlí ve stejně vzdáleném městě, jako Jana.²⁹ Svůj dobrý vztah s babičkou tak Jana spíše odvozovala od toho, že matka svou mateřskou roli vůči ní nenaplňovala, a tak tuto roli ve svém životě přebírala už v dětství právě její babička. To mohlo přispět k Janině současnému pozitivnímu vztahu k této babičce a zároveň k tomu, že jí poskytuje svou péči – kvůli matčině absenci v jejím dětství Jana trávila více času s babičkou a má tak mnoho vzpomínek na to, jak se o ni babička starala. Právě tyto zážitky pak mohou mít vliv na to, jak se k vnukovské pečující roli vnoučata v dospělosti staví – vnoučata, která je mají, pak v dospělosti svým prarodičům spíše pomáhají než ta, která prarodičovskou péči nezažila (Even-Zohar a Sharlin, 2009, s. 173).

Ohledně podoby vztahů mezi vnoučaty a prarodiči obecně byl ve všech rozhovorech patrný motiv rodičů jako zprostředkovatelů těchto vztahů – buď v současnosti, nebo v minulosti během dětství vnoučat, což některá vnoučata přímo spojovala s tím, jakou podobu mají jejich vztahy s prarodiči nyní.³⁰ Toto je opět další rozdíl od každodenního vnukovství, jak o něm píše Suralová a Žáková (2020, s. 140) – v jeho rámci jsou vztahy díky sdílení jedné domácnosti nezávislé na „prostřední“ generaci.

To, jak tyto dvě věci dávaly samy vnučky do souvislosti (Igor o tomto nehovořil), mělo u individuálních vnoučat různé podoby. Hana, která se s babičkou z jedné strany rodiny příliš často nevidá a ani se vzájemně nekontaktují, zatímco s babičkou z druhé strany rodiny je ve velmi častém telefonním a příležitostném osobním kontaktu, zmínila, že toto zprostředkování kontaktu rodiči mělo dopad na to, jakým způsobem se její vztahy k prarodičům vyvinuly.

Tady já bych řekla, že, nebo z mojí zkušenosti, i většina rodin má prostě bliž jednu stranu, a většinou to bývá i ten rodič, který víc tráví času s těmi prarodiči. A tady to je prostě tak, že z druhé strany to bylo častější než tady. (Hana)

---

²⁹ V souvislosti s péčí o babičku poskytovanou jejími dětmi hovořila Jana pouze o svém strýci, který bydlí ve stejném městě, jako babička. Ten babičce příležitostně vypomáhá s nákupy.

³⁰ Takto se dá interpretovat i případ Jany – k budování vztahu s babičkou majícího základy v jejím dětství přispívalo to, že matka Jany se o ni v některých obdobích jejího života nebyla schopna starat a Jana tak byla posílána k babičce.

Tento charakter rodiče jako zprostředkovatele se u Hany dále projevoval tak, že ačkoliv ona sama s danou babičkou komunikuje pouze v ojedinělých případech, její rodič z této strany rodiny ji o ní informuje a díky tomu Hana tak má možnost alespoň rámcově vědět, jak na tom její prarodička je.

To se však nedá říct u Gity v souvislosti s jejími prarodiči ze strany otce. Ve vyprávění Gity se role rodiče jako gatekeepera informací o prarodičích ukazovala v negativních konotacích. Rodiče Gitina otce žili v cizí zemi a dědeček ovládal český jazyk jen ve velmi omezené míře (a Gitu ani její vlastní sestru otec dědečkovu mateřskému jazyku neučil). Gita tedy neměla příliš možností se svým prarodičem v dospělosti navázat větší konverzaci. Oproti tomu Gitinu nejmladší sestru otec cizí řeči naučil, což se podle Gity přímo projevovalo v tom, jakým způsobem s ní dědeček mohl efektivněji budovat pozitivní vztah.

No tak s dědou v Cizím Městě je to...samozřejmě se jako snažíme si i popovídat. (smích) Což je vlastně těžký. Když se narodila ta nejmladší ségra, ta Gabriela, tak se to taky hodně změnilo, ta dynamika, protože ona je z nás jediná, která tou řečí umí, kterou to táta naučil. Takže vím, že děda si hodně užívá to, že aspoň jedno vnouče umí, což, nebudu lhát, není úplně...snadný nebo lehký tam potom být, když prostě: A jak se řekne tahle barva, a tohle zvířátko, když teda byla ještě malá. A ty víš, že ty to nevíš. (Gita)

To, že právě otec tímto specifickým způsobem ovlivňoval to, jakou povahu bude vztah jeho rodičů a jeho dětí mít, pak dle Gity mělo velmi negativní dopad, když se mezi otcem a ní vystupňoval dlouhodobý konflikt. Po této eskalaci problému otec Gity, podle jejích vlastních slov, sabotoval možnosti navazování jejího kontaktu s jeho rodiči. Tomu pak Gita přičítala i to, že se již nestačila s babičkou z otcovy strany rodiny vidět předtím, než zemřela na následky dlouhodobé nemoci.

A vlastně ted'ko, když babička nedávno umírala, tak to taky bylo takový zvláštní. Protože táta ti to prostě neřekne: jo, babička je v nemocnici, má tuhle nemoc. Co si budeme, u lidí v tomhle zdravotním stavu už to většinou bývá konečná. A mně prostě přijde, že vlastně neříct to svým dětem kvůli nějakým takovým osobním záštím už je jako za hranou. Jo, já to do určitý míry třeba i chápu, že prostě nás nikam nepozve, ale tohle už mi prostě přijde, že by absolutně nemělo... jako vycházet z našich

nějakých osobních sporů, jo, to už mi fakt přijde, že je za hranou. Furt jsme rodina, furt jsme prostě vnoučata, a tohle už mi prostě přijde moc. (Gita)

Zůstává ale otázkou, nakolik změn by přineslo to, kdyby Gita a prarodič měli společný jazyk, který by je propojil – jako další obtíž v navazování kontaktů pak Gita tematizovala také fakt velké vzdálenosti mezi městem, kde žije ona, a městem v cizině, kde stále žije její dědeček. Když Gita vzpomínala na to, jak se rodina vypořádávala s babiččíným postupujícím onemocněním, zmiňovala i své tehdejší úvahy do města v cizině dorazit a pomoci alespoň s úklidem domácnosti prarodičů. Od této možnosti ji však demotivovalo to, že ji v tom rodina nepodpořila.

Vím, že tam teta občas jezdila jim nějak pomoci, ale pravidelně tam nikdo nedocházel. Vím, že to táta hodně řešil. Já jsem si třeba i říkala, že bych tam občas jela, jo, a prostě něco bych jako pomohla. Vždycky, já nevím, jednou za měsíc to prostě dostat z toho nejhoršího, nebo něco, ale nikdy se to úplně nesetkalo s podporou. Tak jsem si říkala: Nepojedu hodiny někam, aby mě tam někdo nechtěl. (Gita)

Na ukázkách z rozhovoru s Gitou tedy můžeme vidět, jakým způsobem může na vnukovskou zkušenost vytváření a udržování vztahu s prarodiči (a na to, jak vnouče mluví o svých osobních motivacích k péči) dopadat v těchto specifických podmínkách to, že od ostatních příbuzných, včetně svého rodiče, v tomto vnouče nedostane dostatečnou podporu.

To, že rodič hraje důležitou roli v tom, jak se vztahy mezi vnoučaty a prarodiči vyvinou, prezentovala v rozhovoru, do určité míry podobně jako Hana, taky Karin. U ní však toto zprostředkování mělo specifický kontext vzhledem k genderové identitě dětí těchto prarodičů.

Musím říct, že k prarodičům z mamky strany, protože bydlí v tom samým městě, kde i my bydlíme, já logicky mám o něco blíž než z tatkovy strany, protože jsme u nich byli častěji. Možná i tím, jak jsou přes mamku, tak si myslím, že tam jako...je nějaký možná silnější napojení, protože vím, že to má takhle i vícero lidí v mém okolí. A potom přes tatkovu stranu, tak prarodiče bydlí třeba dvacet kilometrů od nás na takový vesnici, a tam jsme vždycky trávili léto. Takže musím říct, že mám s prarodiči z obou stran

super vztah, ale cítím, že s těma od mamky mám prostě bližší vztah a řeknu jim třeba i nějaký soukromější věci. (Karin)

Karin tedy v rámci rozhovoru tématizovala to, že větší míru pocíťované vztahové blízkosti přičítá nejen místní blízkosti domova prarodičů, nýbrž i faktu, že tito prarodiče jsou rodiči právě její maminky. Protože s lidmi ze svého okolí Karin zkušenost bližšího vztahu s prarodiči z matčiny strany sdílí, chápe je jako vcelku běžnou součást vnukovské zkušenosti vnoučat, kteří mají prarodiče z obou stran svých rodičů. Toto však v kontextu výsledků regresní analýzy Kecka a Saraceno (2008), kteří se ve své studii věnovali i srovnání, jak často se italští a němečtí mladí rodiče stýkají se svými vlastními rodiči (prarodiči svých dětí). Autoři v tomto u obou zemí prokázali vliv tzv. matrilaterálního privilegia – nejčastěji se matky dětí stýkaly se svými vlastními matkami, tedy babičkami vnoučat, z čehož Keck a Saraceno vyvozují, že díky tomuto budou děti mít spíše častější kontakt s prarodiči z matčiny strany než s těmi ze strany otce (Keck a Saraceno, 2008, s. 149). Podobně jako Hasmanová Marhánková a Štípková (2018, s. 165-166 a 184) tedy i oni poukazují na to, že role babičky je ohledně vztahu vnoučete a dědečka (partnera babičky) zprostředkovatelská – tím pádem i dědečci po matce mají takto větší šanci na vztah se svým vnoučetem oproti dědečkům po otci.

Závěr

Cíli výzkumu v rámci této bakalářské práce bylo popsat různé podoby neformální péče, kterou mladá česká dospělá vnoučata tvořící výzkumný vzorek práce poskytují svým prarodičům, a okolnosti, za jakých tak činí, přičemž zároveň bylo cíleno na porozumění odlišnostem v podobách této péče, jak ji vnoučata líčila, na základě jejich genderové identity. V návaznosti na to si práce rovněž kladla za cíl porozumět tomu, jakou roli v tomto hraje genderová socializace těchto lidí. Vedlejším záměrem bylo rovněž zjistit, jaké motivace k pečování vnoučata vedou, jak se do toho, jak o péči mluvila, promítají očekávání jejich okolí, a jaký postoj k těmto očekáváním sama vnoučata ve svém vyprávění zaujímají.

Je patrné, že v případě potřeby seniora v rodině kontext poskytování péče není vždy redukovaný pouze na prarodiče a člena jeho rodiny, který by mu pomáhal sám, nýbrž se může jednat o celý podpůrný systém, který je v rámci rodiny ustanoven, jak o tom píše Hynek Jeřábek (2005, s. 13), a kterého jsou vnoučata jako členové rodiny součástí. Vzhledem k povaze vzorku, jehož naprostou většinu tvořili mladí lidé, jejichž prarodiče byli dle jejich líčení namnoze natolik samostatní, že nevyžadovali pomoc v klíčových každodenních úkonech, se u těchto vnoučat jednalo především o zkušenosti s péčí podpůrnou a emocionální.

Péči podpůrnou, kterou poskytují (a která zahrnovala zejména aktivity jako asistence s dopravou, poskytování rad ohledně specifických činností a především pomoc s manipulací těžkých věcí a především pomoci v oblasti digitálních technologií a používání internetu), pak měla vnoučata tendenci označovat jako věci drobnějšího charakteru, na které nejsou prarodiče významně závislí. Podobně tomu bylo i u vnoučat, která prarodičům poskytují péči neosobní (ta zahrnovala zejména činnosti související s nákupy a s domácími pracemi jako úklid v domácnosti či pomoc s praním prádla).

V rámci péče podpůrné se pak významnou složkou ukázala pomoc prarodičům spočívající v poskytování technické podpory pro využívání digitálních přístrojů a internetových služeb, což koresponduje se zjištěními výzkumu Suralové a Žákové (2020). Poskytování tohoto konkrétního typu pomoci v rámci podpůrné péče chápala některá vnoučata vzhledem ke svému věku a věku prarodičů jako samozřejmé (některá však nikoliv).

Emocionální péče pak byla specifickou podobou péče, kterou v rozhovorech popisovala všechna vnoučata. V některých případech byla rámována jako oboustranně poskytovaná. Spočívala buď v empatických rozhovorech s prarodiči, či v prostém bytí pospolu, přičemž vnoučata obojí chápala jako svou pomoc k pozitivnějšímu naladění prarodičů. K poskytování této péče tak docházelo spíše mimochodem, respektive ve formě doprovodného jevu při jiných aktivitách s prarodiči. O této formě péče píše podobně v souvislosti s péčí vnoučat o prarodiče Suralová a Žáková (2020) ve svém výzkumu třígeneračních domácností. Avšak na rozdíl od vnukovství v kontextu tohoto soužití, které je každodenní (a tito lidé tak uskutečňování kontaktu s prarodiči, který je předpokladem k poskytování péče, chápou jako něco běžného, co se děje samo od sebe; Suralová a Žáková, 2020, s.164), vnoučata ve výzkumném vzorku této bakalářské práce, poněvadž s prarodiči jednu domácnost nesdílela a neviděla je každý den, mluvila o svém vyvíjení snahy o udržování tohoto kontaktu s prarodiči a o péči o ně. V případě některých vnuček umožňovala telefonická komunikace poskytování této péče i navzdory větší geografické vzdálenosti.

Mezi hlavní motivace, které tato vnoučata k pečování o prarodiče vedou, patřil pocit závazku vůči prarodičům, pramenící z přesvědčení vnoučat o morální odpovědnosti za to, postarat se o člena rodiny, který to potřebuje (toto tématizovaly jak ženy, tak muž ve výzkumném vzorku), přičemž některá tématizovala dřívější péči prarodičů o ně samotné, ze kterého odvozovaly současný nárok na péči od vnoučat a tento nárok pak k sobě některá vnoučata explicitně vztahovala. Ve vyprávění se tedy projevoval motiv reciprocit péče jako internalizované normy tak, jak o ní píše Hronová (2017). Dalšími důvody, které vnoučata vedly k pečování, byly dobrý pocit, který vnoučata měla z toho, že se o prarodiče starají, strach z možného úrazu prarodiče při jistých činnostech, a v neposlední řadě také ulehčení primárním pečovatelům. Poskytování péče prarodičům pak komunikační partnerky a partner chápali jako jejich dobrovolné rozhodnutí a nehovořily o explicitním tlaku svého okolí na to, aby tuto péči vykonávaly. Konkrétně od prarodičů spíše pociťovali nevěli jejich nabídky pomoci přijmout, v ojedinělých případech jimi byla vnoučata na základě genderu směřována do aktivit péče jiného typu.

Ve vyprávěních vnoučat byly patrné jisté okolnosti, za kterých vnukovská péče nabývala genderovaného charakteru, a rovněž byla do jisté míry patrná i role genderové

socializace k této péči. Ačkoliv komunikační partnerky a partner dle svých slov nevnímali, že by jim jejich okolí přímo přidělovalo určité úkony péče o prarodiče na základě genderu, mnozí mluvili o určitých činnostech, které v rámci jejich rodiny vykonávají spíše ženy či spíše muži. Toto rozdělení prací však bylo legitimizováno prostřednictvím vysvětlení fyzickou silou, kdy muži v rodině vykonávali práce, které ji nejvíce vyžadovaly. Výrazněji se genderové rozdíly projevovaly ve dvou aspektech vnukovské péče: do menší míry v emocionální péči, do větší míry v souvislosti s poskytováním technické podpory prarodičům ve využívání digitálních přístrojů a internetových služeb. Ačkoliv byl, stejně jako u jiných aktivit péče, zdůrazňován faktor aktuální dostupnosti konkrétních členů rodiny, byli to ve vyprávěních komunikačních partnerek a partnera spíše vnuci, respektive muži v rodině, kteří byli v rozhovorech určováni jako ti, na které se prarodiče s žádostmi o pomoc s internetem, televizí či chytrým telefonem obracejí. Pokud však tito muži nebyli dostupní, zatímco vnučky ano, byly ohledně této péče nejdříve oslovovány vnučky. To bylo některými vnučkami (a jediným vnukem ve výzkumném vzorku) odůvodňováno individuálními predispozicemi daných mužů, některé vnučky to ale přímo odůvodňovaly genderově stereotypními představami prarodičů, že vnuci tyto problémy spíše vyřeší, protože jako muži mají ke zdatnosti v technologiích větší predispozice. To lze dát do souvislosti s tím, co píše Hasmanová Marhánková a Štípková (2018) – generace prarodičů má kvůli své vlastní výchově tendenci vyznávat komplementární rozdělení rolí v rodině podle genderu. O této binární komplementaritě píše také Smetáčková (2016, s. 47-50) v souvislosti se stereotypy spojovanými s ženami a s muži, přičemž s muži je spojováno technické nadání, zatímco se ženami například orientace na mezilidské vztahy.

Genderová dělba práce v rodinách celkově (a socializace k ní) se však v některých vyprávěních promítala v líčeních pečovatelské role žen v rodině a jejich úloze vztahového managementu – v rámci něj konkrétní vnučky toto nedokázaly odůvodnit či jej chápaly jako přirozený. V některých případech se však vůči tomuto očekávanému způsobu jednání vymezovaly a k pocíťovanému tlaku okolí na to, aby tuto roli rovněž vykonávaly, protože jsou ženy, zaujímaly ve vyprávěních kritický postoj tak, že to samy označovaly jako stereotypní a případně se vůči tlaku okolí na toto vykonávání i ostře vymezovaly.

Genderová socializace vnoučat k poskytování určité formy pečování však zdaleka nebyla, podobně jako ve studii Dudové a Volejníčkové (2014), jedinou okolností, která ve vyprávěních vstupovala do líčení podob péče o prarodiče v rodině. Mezi okolnosti, které ve vyprávění vnoučat hrály roli v tom, zda a jak péči (ne)vykonávala, řadila ona sama ochotu prarodičů péči přijmout, povahu jejich vztahů s konkrétním prarodičem, úlohu rodičů vnoučat jako zprostředkovatelů těchto vztahů, a zejména geografickou vzdálenost mezi bydlišti seniora a vnoučete (a i s tímto spojenou časovou disponibilitu vnoučete a ostatních členů rodiny seniora). V případě, že prarodič potřeboval péči (či by tuto péči potřebovat mohl), zdůrazňovala vnoučata to, že tuto péči nejspíše poskytně ten člen rodiny, který se k prarodiči nachází nejbližší. Toto do jisté míry odpovídá závěrům studie Even-Zohar a Sharlina (2009, s. 177), že právě blízkost bydliště vnoučat a bydliště seniorů měla největší vliv na míru kontaktu vnoučat a prarodičů, přičemž na to, zda vnoučata o prarodiče ve své dospělosti pečují, měla největší vliv zkušenost vnoučat s tím, že se o prarodiče starají nebo starali rodiče vnoučat. Fakt místní blízkosti bydlišť však nepřekonával roli narušení vztahu mezi vnoučaty a prarodiči (konkrétně konflikt ve vztahu prarodiče a vnoučete a vnoučetem pociťovaný nezáměr prarodiče o vztah s ním). V jejich důsledku vnoučata s prarodiči vztah (ani péči) nerozvíjela i přes to, že daní prarodiče bydleli velmi blízko.

Použitá literatura

BARTOŇOVÁ, Jitka, 2005. Modely rodinné péče o starého člověka. In: JEŘÁBEK, Hynek; OSUSKÝ, Michal; BARTOŇOVÁ, Jitka; RUBÁŠOVÁ, Martina; REMR, Jiří a kol. *Rodinná péče o staré lidi*. Praha: CESES FSV UK, s. 28-41. ISSN 1801-1519.

BUTLER, Judith, 2006. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge. ISBN 0-415-38955-0.

DRAGOMIRECKÁ, Eva; DVOŘÁKOVÁ, Andrea; JANEČKOVÁ, Hana; JAROLÍMOVÁ, Eva; JEŘÁBEK, Hynek a kol., 2020. *Ti, kteří se starají: Podpora neformální péče o seniory*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-4598-8.

DUDOVÁ, Radka, 2015. *Postarat se ve stáří: Rodina a zajištění péče o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-182-4.

DUDOVÁ, Radka a VOLEJNÍČKOVÁ, Romana, 2014. Proč ženy pečují? Gender a neformální péče o seniory. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. **15**(1), s. 41-54 [cit. 2022-05-10]. ISSN 1213-0028. Dostupné z: https://www.genderonline.cz/artkey/gav-201401-0004_why-women-care-gender-and-informal-care-for-the-elderly.php

DUDOVÁ, Radka a VOHLÍDALOVÁ, Marta, 2018. Muži a ženy pečující o seniory v rodině. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online]. 54(2), s. 219-252 [cit. 2022-05-10]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/c932668132ae1826faeec68af4c64d77fcd0b426_18-2-04Dudova17.pdf

EVEN-ZOHAR, Ahuva a SHARLIN, Shlomo, 2009. Grandchildhood: Adult Grandchildren's Perception of Their Role towards Their Grandparents from an Intergenerational Perspective. *Journal of Comparative Family Studies* [online]. 40(2), 167–185 [cit. 2025-02-06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41604273>.

GIBBS, Graham, 2007. *Analyzing qualitative data*. Thousand Oaks: Sage. ISBN 978-0-7619-4980-0.

GIDDENS, Anthony, 2013. *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0807-1.

GRAHAM, Hillary, 2022. A Labour of Love. In: FINCH, Janet a GROVES, Dulcie, ed. *A Labour of Love: Women, Work and Caring*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781003303930. Dostupné také z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?pq-origsite=primo&docID=7026885>.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava a ŠTÍPKOVÁ, Martina, 2018. *Prarodičovství v současné české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Knižnice Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-265-4.

- HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- HEŘMANSKÝ, Martin, 2019a. Zúčastněné pozorování. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; JANTULOVÁ, Magdaléna Šťovičková (ed.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, s. 353-390. ISBN 978-80-7571-025-3.
- HEŘMANSKÝ, Martin, 2019b. Analýza a interpretace dat v kvalitativním výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; JANTULOVÁ, Magdaléna Šťovičková, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, s. 415-444. ISBN 978-80-7571-025-3.
- HRONOVÁ, Tereza, 2017. Jsme tu pro Vás a Vaši rodinu: Péče o seniory, či úleva pro rodinu? In: SOURALOVÁ, Adéla; HRONOVÁ, Tereza; JELÍNEK, Matouš; KŘIVÁ, Vendula; MAKEŠ, Stanislav a kol. *Péče na prodej. Jak se práce z lásky stává placenou službou*. Brno: Masarykova univerzita, s. 100-126. ISBN 978-80-210-8652-4. Dostupné také z: <https://www.bookport.cz/kniha/pece-na-prodej-5154/>
- CHALOUPKOVÁ, Jana Klímová, 2013. Neformální péče v rodině: sociodemografické charakteristiky pečujících osob. *Data and Research – SDA Info* [online]. 127(2), s. 107–123 [cit. 2025-02-07]. ISSN 2336-2391. Dostupné z: <https://research.ebsco.com/c/jcj4ea/viewer/pdf/f6zfsehrkz?route=details>.
- JEŘÁBEK, Hynek, 2005. Péče o staré lidi v rodině (východiska, klasifikace, kritické momenty). In: JEŘÁBEK, Hynek; OSUSKÝ, Michal; BARTOŇOVÁ, Jitka; RUBÁŠOVÁ, Martina; REMR, Jiří a kol. *Rodinná péče o staré lidi*. Praha: CESES FSV UK, s. 9-19. ISSN 1801-1519.
- JEŘÁBEK, Hynek; OSUSKÝ, Michal; BARTOŇOVÁ, Jitka; RUBÁŠOVÁ, Martina; REMR, Jiří a kol., 2005. *Rodinná péče o staré lidi*. Praha: CESES FSV UK. ISSN 1801-1519.
- JEŘÁBEK, Hynek, 2013. Péče o staré lidi v rodině: pojmy, klasifikace, kritické momenty. In: JEŘÁBEK, Hynek; TRUSINOVÁ, Romana; REMR, Jiří; MORAVCOVÁ, Lucie; BLAHOVEC, Václav a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 42-56. ISBN 978-80-7419-117-6.
- JEŘÁBEK, Hynek a MORAVCOVÁ, Lucie, 2013. Důvody rodinné péče o seniory a její dopady na pečující. In: JEŘÁBEK, Hynek; TRUSINOVÁ, Romana; REMR, Jiří; MORAVCOVÁ, Lucie; BLAHOVEC, Václav a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, s. 90-106. ISBN 978-80-7419-117-6.
- JEŘÁBEK, Hynek; TRUSINOVÁ, Romana; REMR, Jiří; MORAVCOVÁ, Lucie; BLAHOVEC, Václav a kol., 2013. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-117-6.

JEŘÁBEK, Hynek, 2020. Pečující rodiny jako příklad mezigenerační solidarity. In: DRAGOMIRECKÁ, Eva; DVOŘÁKOVÁ, Andrea; JANEČKOVÁ, Hana; JAROLÍMOVÁ, Eva; JEŘÁBEK, Hynek a kol. *Ti, kteří se starají: Podpora neformální péče o seniory*. Praha: Karolinum, s. 161-185. ISBN 978-80-246-4598-8.

KECK, Wolfgang a SARACENO, Chiara, 2008. Grandchildhood in Germany and Italy: An exploration. In: LEIRA, Arnlaug a SARACENO, Chiara, ed. *Childhood: Changing Contexts*. Bingley: Emerald JAI. *Comparative Social Research*. ISBN 978-0-7623-1419-5. Dostupné také z: [https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/s0195-6310\(07\)00005-1/full/html](https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/s0195-6310(07)00005-1/full/html).

KŘÍŽKOVÁ, Alena; MAŘÍKOVÁ, Hana; HAŠKOVÁ, Hana a FORMÁNKOVÁ, Lenka, 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-054-4.

KVALE, Steinar a BRINKMANN, Svend, 2009. *InterViews: learning the craft of qualitative research interviewing*. Vyd.2. Thousand Oaks: Sage Publications. ISBN 978-0-7619-2541-5.

MIKANOVÁ, Anna a DVOŘÁKOVÁ, Andrea, 2020. Rodinná péče o seniory a formální nástroje její podpory. In: DRAGOMIRECKÁ, Eva; DVOŘÁKOVÁ, Andrea; JANEČKOVÁ, Hana; JAROLÍMOVÁ, Eva; JEŘÁBEK, Hynek a kol. *Ti, kteří se starají: Podpora neformální péče o seniory*. Praha: Karolinum, s. 50-64. ISBN 978-80-246-4598-8.

MOŽNÝ, Ivo a JIRÁNEK, Vladimír, 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-58-X.

NOVOTNÁ, Hedvika, 2019a. Kvalitativní strategie výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; JANTULOVÁ, Magdaléna Šťovičková, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, s. 257-288. ISBN 978-80-7571-025-3.

NOVOTNÁ, Hedvika, 2019b. Výběr vzorku a prostředí výzkumu. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; JANTULOVÁ, Magdaléna Šťovičková, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, s. 289-314. ISBN 978-80-7571-025-3.

O'BRIEN, Jodi, 2009. *Encyclopedia of gender and society*. Los Angeles: SAGE. ISBN 978-1-4129-0916-7.

PŘIDALOVÁ, Marie, 2006. Mezigenerační solidarita a gender (pečující dcery a synové). *Gender a výzkum / Gender and Research* [online]. 7(1), s. 75-94 [cit. 2022-05-10]. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2006/01/01.pdf>

RABUŠICOVÁ, Milada; KAMANOVÁ, Lenka a PEVNÁ, Kateřina, 2011. *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5750-0.

REMR, Jiří, 2020. Potřeby pečujících. In: DRAGOMIRECKÁ, Eva; DVOŘÁKOVÁ, Andrea; JANEČKOVÁ, Hana; JAROLÍMOVÁ, Eva; JEŘÁBEK, Hynek a kol. *Ti, kteří se*

starají: *Podpora neformální péče o seniory*. Praha: Karolinum, s. 161-185. ISBN 978-80-246-4598-8.

RENZETTI, Claire M. a CURRAN, Daniel J., 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0525-2.

RUBÁŠOVÁ, Martina, 2005. Solidarita v rodině: genderové role v péči o závislé osoby. In: JEŘÁBEK, Hynek; OSUSKÝ, Michal; BARTOŇOVÁ, Jitka; RUBÁŠOVÁ, Martina; REMR, Jiří a kol. *Rodinná péče o staré lidi*. Praha: CESES FSV UK, s. 42-48. ISSN 1801-1519.

SAK, Petr, 1996. Mládež. In: *Velký sociologický slovník* [online]. Sociologický ústav AV ČR [cit. 2025-04-01]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ml%C3%A1de%C5%BE>

SILVERMAN, David, 2005. *Doing qualitative research: a practical handbook*. Vyd.2. London: Sage Publications. ISBN 1-4129-0197-9.

SMETÁČKOVÁ, Irena, 2016. *Genderové představy a vztahy: sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a femininity v průběhu základní školy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-229-6.

SOURALOVÁ, Adéla a ŽÁKOVÁ, Michaela, 2020. *Pod jednou střechou: třígenerační soužití v české společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Sociologická řada. ISBN 978-80-210-9588-5.

TOŠNEROVÁ, Tamara, 2001. *Pocity a potřeby pečujících o starší rodinné příslušníky: Průvodce pro zdravotníky a profesionální pečovatele* [online]. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3. LF UK Praha [cit. 2022-05-10]. ISBN 80-238-8001-2. Dostupné z: https://aa.ecn.cz/img_upload/07bc9d1453b4bc61934a7ebb36075df2/pocityapotreby.pdf

UNIVERZITA KARLOVA, 2018. *Etický kodex* [online]. Praha: Univerzita Karlova. [cit. 2025-04-01]. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-9490.html>

WEST, Candace a ZIMMERMAN, Don H., 2008. Dělat gender. *Sociální studia*. 5(1), s. 99-120 [cit. 2025-02-19]. ISSN 1214-813X. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/soc2008-1-99>.

ZANDLOVÁ, Markéta, 2019. Rozhovor. In: NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; JANTULOVÁ, Magdaléna Šťovičková, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, s. 315-352. ISBN 978-80-7571-025-3.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č.1: Scénář rozhovoru

SCÉNÁŘ ROZHOVORU

! ZAPNOUT NAHRÁVÁNÍ !

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Děkuji, že souhlasíte s účastí na výzkumu v rámci mé bakalářské práce, kterou vypracovávám jako studentka Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Výzkum se zabývá péčí, kterou vnoučata poskytují svým prarodičům, a aktivitám, které v rámci starání se o prarodiče vykonávají.

Vaše účast na tomto výzkumu je zcela dobrovolná. Můžete mi říci, pokud na nějakou otázku nebudete chtít odpovědět, budu to respektovat. Rozhovor můžete kdykoliv přerušit či předčasně ukončit.

Rozhovor bude nahráván, z nahrávky celý přepsán a analyzován v programu Atlas.ti. Při analýze nebudou využity prvky umělé inteligence, které tento program nabízí. Nahrávka rozhovoru bude sloužit výzkumným účelům a nikdo kromě mě si ji nebude přehrávat. Data budou anonymizována a bude s nimi nakládáno v souladu s platnými zákony ČR a Etickým kodexem Univerzity Karlovy.

Svůj souhlas můžete kdykoliv odvolat, a to během rozhovoru i po něm – pokud si účast na výzkumu rozmyslíte, máte právo na to, aby nahrávka rozhovoru byla smazána a informace z ní nebyly použity pro výzkum.

Souhlasíte za těchto podmínek s účastí na výzkumu?

Děkuji Vám.

A teď se už přesuneme k samotnému rozhovoru.

OTÁZKY PRO ROZHOVOR

	TÉMA	OTÁZKA
Narativní část	<u>Představení KP a jeho prarodiče</u>	Vyprávějte mi o Vašem setkávání s prarodiči. doptávat se na příklady – např: A dáte mi k tomu třeba příklad? Mohl/a byste to trochu více rozvést?
	Polostrukturovaná část	<u>Představení KP a jeho prarodiče</u>
	<u>Kontakt KP a prarodiče</u>	Jak často jste v kontaktu? Jak vypadají Vaše typická setkání s prarodičem(i)? Jakou aktivitu máte s prarodičem(i) nejvíce spojenou? Jaké aktivity spolu nejčastěji děláte?

		<p>Můžete mi detailně popsat vaši poslední interakci?</p> <p>Dostává Váš prarodič pomoc s některými činnostmi? (otázka mířená na péči) → doptáváním se dostat i k emocionální péči</p>
	<p><u>Otázky mířící na genderovanost vnukovské péče o prarodiče</u> (← Pokud v rozhovoru vyvstane téma „pomáhání“ či explicitně péče)</p>	<p>Má Váš prarodič/Mají Vaši prarodiče ještě nějaké vnuče kromě Vás?</p> <p>A ti s babičkou/dědečkem dělají taky takové věci, jako Vy?</p> <p>Proč si myslíte, že tomu tak je? (touto otázkou je mířeno na gender. socializaci)</p> <p>...podle situace se dál nenávodně doptávat</p>
	<p><u>Finální otázka</u></p>	<p>Napadá vás k tomu, o čem jsme si doteď povídali/y, ještě něco, co byste rád/a zmínil(a)?</p>